TEISĖS MOKSLŲ BIBLIOTEKA
Nr. 25
Red. A. Janulaitis

A. Tamošaitis et J. Kairys, La loi de Hammourabi (texte avec une introduction)

A. TAMOŠAITIS IR J. KAIRYS
V. D. Un-to docentas Teismo kandidatas

HAMMURABIO ĮSTATYMAS

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
Kaunas 1938

TEISĖS MOKSLŲ BIBLIOTEKA
Nr. 25
Red. A. Janulaitis

A. Tamošaitis et J. Kairys, La loi de Hammourabi (texte avec une introduction)

A. TAMOŠAITIS IR J. KAIRYS
V. D. Un-to docentas — Teismo kandidatas

HAMMURABIO ĮSTATYMAS

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
Kaunas 1938

Akc. B-vės „Varpas“ spaustuvė. Kaunas, Gedimino 38.

TURINYS

Pusl.

PRAKALBA

Čia pateikiamas darbas yra sudėtinis ne tik ta prasme, kad jį dirbo du autoriai, bet ir ta prasme, kad jis sudėtas iš dviejų lyg ir nepriklausomų dalių. Pirmoji dalis parašyta doc. A. Tamošaičio. Šioje dalyje yra pateikta žinių apie Babilonijos karaliaus Hammurabio,* karaliavusio apie 2000 m. pr. Kr., įstatymo atradimą bei jo iššifravimą ir apie tų laikų Babilonijos teisinę bei visuomeninę santvarką. Antrąją šio darbo dalį sudaro Hammurabio įstatymo vertimas, kurį atliko teismo kand. J. Kairys ir doc. A. Tamošaitis.

Nepaisant darbo sudėtinumo, jis visas sudaro gana įmanomą vienetą dėl to, kad pirmoji jo dalis paaiškina antrąją dalį, o antroji sudaro pirmosios bazę.

Autoriai, ryždamies pateikti savo darbą Lietuvos visuomenei, tiki jai patarnausią tuo, kad juodu tą visuomenę supažindins su seniausiu rašytu įstatymu, nes iki šiol lietuvių kalba neturėta nei to įstatymo vertimo, nei kiek platesnio rašinio, išskiriant tik tai, kad viename kitame teisės mokslo vadovėlyje keliais sakiniais šis garsus paminklas buvo paliestas. Tuo tarpu šio įstatymo gilesnis pažinimas, autorių nuomone, labai pravartus tūleriopais atžvilgiais. Žinome, autoriai nė nemano, kad šiuo savo darbu galėtų patenkinti tuos, kurie nori giliau pastudijuoti Hammurabio įstatymą, nes jiems reikės naudotis gausia literatūra, parašyta svetimomis kalbomis. Autoriai turėjo daug kuklesnį uždavinį, būtent, supažindinti su Hammurabio įstatymu tik tuos, kuriems užtenka ir bendrų žinių, ir, gal būt, paskatinti susidomėti tuo brangiu kultūros paminklu.

Vertimas darytas ne iš originalo, bet ir patikimų vertimų, atliktų garsių mokslininkų. Tam reikalui panaudoti šie verti-

---

* Įstatymo originalo kalba šio karaliaus vardas rašomas *Ha-am-mu-ra-pi,* kur raidė *p,* skaitytina *b;* vadinasi, reikia skaityti *Hammurabi* (žiūr. J. Kohler und A. Ungnad, Hammurabis Gesetz, Bd. II: Syllabische und zusammenhängende Umschrift nebst vollständigen Glossar, Leipzig, 1909 m. 4 pusl.). Čia dėl patogumo rašoma Hammurabis ir atitinkamai linksniuojama.

mai: 1) Dr. V. Eilers, Die Gesetzesstelle Chammurabis, Gesetze um die Wende des dritten vorchristlichen Jahrtausends (žiūr. Der Alte Orient, Bd. 31., Hf. 1., Leipzig, 1932), 2) V. Scheil, La loi de Hammourabi (vers 2000 av. J.-C.), Paris, 1906, 3) Dr. H. Winckler, Die Gesetze Hammurabis, Leipzig, 1903, 4) J. Kohler und F. E. Peiser, Hammurabis Gesetz, Bd. 1., Leipzig, 1904 ir 5) J. M. Volkov, Zakony vavilonskago caria Chammurabi, Moskva, 1914. Verčiant ypač atsižiūrėta į V. Eilerso vertimą, kuris yra naujausias ir paremtas plačiomis žymių orientalistų interpretacijomis. Pasitaikiusieji žymesni skirtumai tarp čia nurodytų vertimų yra nurodyti lietuviškojo vertimo išnašose. Ypatingai vertėjams daug sunkumų sudarė kalbos dvasia. Čia teko atsižiūrėti į du dalykus: pirma, kad šių dienų teisininkas suprastų, vadinasi, vartoti bent iš dalies moderniąją teisinę kalbą, antra, pavaizduoti skaitytojui įstatymo originalo kalbos dvasią, kuri parodo įstatymų leidėjo galvojimą.

Čia pat pasakytina, kad Hammurabio įstatymo vertime nurodytų dalių, skyrių ir paragrafų originale nėra. Dalių pavadinimai — įžanga, tekstas ir užbaiga — yra paimti iš vertimų kitų vertėjų, kurie, atsižiūrėdami į medžiagos pobūdį, šitokius pavadinimus įdėjo. Skyriais įstatymo tekstas suskirstytas pagal Kohlerį-Peiserį ir ypač — Volkovą. Nors šis suskirstymas nėra tikslus, tačiau juo reikia pasitenkinti, nes jis čia kitoks ir negalimas dėl to, kad pats įstatymas surašytas ne pagal teisės sistemos reikalavimus, bet daugiau pagal anų laikų žmonių reikalus. Įstatymo suskirstymas paragrafais ir tų paragrafų numeracija yra paimta iš Scheilio, nuo kurio tik kur-ne-kur čia yra nutolta. Tie nutolimai nurodyti pačiame vertime.

Šio darbo gale yra pateikti paaiškinimai tekste pasitaikančių tikrinių vardų ir tokių pavadinimų, kurie yra nesuprantami. Paaiškinamieji vardai ir pavadinimai surašyti abėcėlės eile.

Kaunas, 1938. X. 1.

Bibliografija

1. J. Kohler und F. E. Peiser, Hammurabis Gesetz, Band I: Übersetzung, juristische Wiedergabe, Erläuterung, Leipzig, 1904.

2. J. Kohler und A. Ungnad, Hammurabis Gesetz:

   a) Band II: Syllabische und Zusammenhangende Umschrift nebst vollständigem Glossar, Leipzig, 1909.

   b) Band III: Übersetze, Urkunden, Erläuterungen, Leipzig, 1909.

   c) Band IV: Übersetze, Urkunden, Erläuterungen, Leipzig, 1910.

   d) Band V: Übersetzung, Urkunden, Verwaltungsregister, Inventare, Erläuterungen, Leipzig, 1911.

3. Winckler, Hugo, Dr.:

   a) Die Politische Entwicklung Babyloniens und Assyriens, Der Alte Orient, 1 H., 2 Jahrg., Leipzig, 1903.

   b) Geschichte der Stadt Babylon, Der Alte Orient, 1 H., 6 Jahrg., Leipzig, 1904.

   c) Die Gesetze Hammurabis, Leipzig, 1903.

4. Meissner, Bruno, Dr., Prof., Aus dem Altbabylonischen Rechte, Der Alte Orient, 1 H., 7 Jahrg., Leipzig, 1905.

5. Ulmer, Fridrich, Dr., Hammurabi, sein Land und seine Zeit, Der Alte Orient, 1 H., 9 Jahrg., Leipzig, 1907.

6. Znoiko Nikolai, Kratkije očerki po kulturnoi istoriji drevniago vostoka (skyr. Narody Mesopotamiji, 49—83 pusl.), 7 leid., Odesa, 1909.

7. Ungnad, Arthur, Dr., Die Deutung der Zukunft bei den Babyloniern und Assyrern, Der Alte Orient, 3 H., 10 Jahrg., Leipzig, 1909.

8. Messerschmidt, Leopold, Dr., Die Entzifferung der Keilschrift, Der Alte Orient, 2 H., 5 Jahrg., Leipzig, 1910.

9. Volkov, J. M., Zakony Vavilonskago caria Chammurabi, Moskva, 1914.

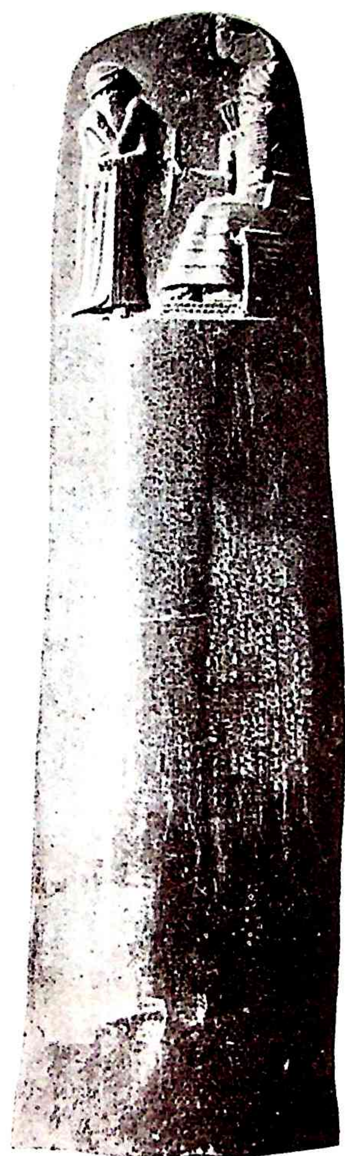
10. C h r i s t l i e b e, Jeremias, Die Vergöttlichung der babylonisch - assyrischen Könige, Der Alte Orient, 3/4 H., 19 Jahrg., Leipzig, 1919.

11. H e h n, Johannes, Dr., Prof., Der Untergang des Alten Orients, Bonnen Zeitschrift für Theologie und Seelsorge, 5 Jahrg., Düsseldorf, 1928.

12. E i l e r s, Wilhelm, Dr., Die Gesetzesstelle Chammurabis, Gesetze um die wende des dritten vorchristlichen Jahrtausends, Der Alte Orient, 1 H., 31 Bd., Leipzig, 1932.

13. V. S c h e i l, La loi de Hammourabi, Paris, 1906.

Sio sąrašo Nr. Nr. 1, 2 b ir c, 9 ir 12 yra nurodyta daugiau literatūros Hammurabio įstatymui studijuoti.

Atvaizdas stulpo, kuriame įrašytas Hammurabio įstatymas. Stulpo viršuje atvaizduotas karalius Hammurabis, atsistojęs prieš teisingumo dievą Šamašą.

I

1. Hammurabio įstatymo atradimas ir iššifravimas

1901 metų gruodžio mėnesį Prancūzijos pasiųstoji ir garsaus tyrinėtojo Ž. De Morgano vadovaujamoji ekspedicija, bekasinėdama toje vietoje, kurioje kadaise buvo elamitų valstybės sostinė Suza (Mažojoje Azijoje), atrado nepaprastą radinį, būtent, rašmenimis išraižyto didelio akmeninio stulpo skeveldrą. Čia pat bekasinėdama toliau iki 1902 m. sausio mėnesio, ta pati ekspedicija iškasė dar dvi to paties stulpo skeveldras. Sudėjus į vieną daiktą visas tris skeveldras pasirodė, kad jos sudaro vieną didelį nuolaidų stulpą, kurio aukštis 2 m 25 cm, o apimtis viršuje 1 m 65 cm ir apačioje 1 m 90 cm. Visas stulpas išrašytas gražiais ir taisyklingais senoviško kyliaraščio rašmenimis. Priešakinės stulpo pusės viršuje iškaltas paveikslas, rodąs dvi žmonių figūras. Viena figūra išdidžiai sėdi aukštame soste, o kita susikaupusi ir nužemintai maldaujanti, stovi prieš pirmąją. Sėdinčioji figūra dešinėje į priešakį ištiestoje rankoje laiko kažkokį apskritą daiktą, panašų į didelį žiedą, ir pailgą daiktą, panašų į lazdą.

Žinoma, De Morgano ekspedicija suprato atradusi didelį ir svarbų radinį, bet tikrosios to radinio esmės dar nežinojo, nes ji negalėjo perskaityti to rašto, kuriuo tas radinys per tūkstančius metų mums kalba apie labai tolimą praeitį.

Radinys buvo atvežtas į Paryžių, kur ir šiandien Luvro muziejaus lankytojas gali savo akimis pamatyti tą didelį ir brangų senovės paminklą.

Apie nepaprastą radinį greit pasklido žinia visame pasaulyje. Mokslininkai orientalistai ėmė radinį tyrinėti ir mėginti jį iššifruoti. Pirmajam šią paslaptį pasisekė atidengti garsiam prancūzų asiriologui P. V. Scheiliui, kuris ne tik išaiškino išorinius radinio ženklus, bet perskaitė tekstą ir, išvertęs jį į prancūzų kalbą, išspausdino rašinyje, pavadintame *„Code des*

lois de Hammourabi, roi de Babylone, vers l'an 2000 avant J. Chr.".

Radiniu susidomėjo ir jį tyrinėjo ne tik Prancūzijos mokslininkai orientalistai, bet ir kitų kraštų mokslininkai, kurie, pasidarę stereotipinius radinio atspaudus, juos šifravo ir vertė į savo kalbas nepriklausomai nuo Scheilio. Ypač pažymėtini yra šiuo atžvilgiu anglo C. H. W. Johnso ir vokiečio H. Winckierio darbai. Tūlas dar ir vėlesnis mokslininkas vertė iš originalo. Kadangi bent esminiais klausimais žymesnių skirtumų vertimuose, padarytuose iš originalo, nebėra, tai kiti vertėjai jau vertė į savo kalbas tiesiog iš vertimų, padarytų iš originalo. Vertimų iš vertimų yra labai daug. Galima pasakyti, kad visos kultūringos tautos turi išsivertusios į savo kalbas šį didelį senovės kultūros paminklą.

Be paprastų vertimų, yra parašyta apsčiai mokslo darbų, vienokiu arba kitokiu būdu liečiančių šį paminklą arba gadynę ir visuomenę, kurioje šis paminklas sukurtas. Taip pat yra surinkta nemaža senovės dokumentų, padedančių šį paminklą geriau suprasti.

Lengva suprasti, kad pirmųjų paminklo iššifruotojų ir vertėjų darbas buvo labai sunkus. Šį uždavinį jie galėjo atlikti, tik būdami didelio talento, kolosališkos erudicijos ir nepaprastos kantrybės mokslininkai. Mes, naudodamies gausiais jų mokslo vaisiais, turime reikšti jiems savo pagarbą.

Nors pats vertimo tekstas lietuviui skaitytojui daug pasakys apie Babilonijos senovę, vis dėlto čia pat, manau, bus pravartu padaryti vieną kitą pastabą bei išvadą, paremtas daugiausia pačiu Hammurabio įstatymo tekstu.

Visi tyrinėtojai sutinka, kad paminklo bareljefe sėdinčioji žmogaus figūra vaizduojanti Babilonijos dievą Šamašą, kuris babiloniečių buvo laikomas saulės, šviesos ir teisingumo dievu. Tokia išvada, be abejojimo, yra lengvai įtikinanti jau vien dėl to, kad teisingumo, bet ne kurios kitos srities dievas turi globoti ir laiminti įstatymus, ir kad įstatymų leidėjas, norėdamas įtikinti savo valdinius įstatymų teisingumu, veikia teisingumo dievo autoritetu. Nužemintai prieš Šamašą atsistojusioji figūra, taip pat visų tyrinėtojų nuomone, vaizduojanti Babilonijos karalių Hammurabį, paminkle surašytų įstatymų leidėją.

Paminkle atvaizduotojo karaliaus Hammurabio, kuris laikomas šio garsaus įstatymo autorium, asmenybė pačiu atradimu natūrališkai paskatino tyrinėtojus atkreipti į ją daugiau dėmesio ir išskirti šį karalių iš daugybės kitų eilinių karalių. Deja, tos pastangos tik šiek tiek apytikrių žinių mums suteikė apie Hammurabį. Visų pirma, mes net visiškai tikslaus to karaliaus vardo nežinome, nes ne visi šaltiniai vienodai jį vadina. Todėl, vis dar turime tenkintis tik apytikriu vardu. Toliau, nežinome nė tikrų jo gyvenimo ir karaliavimo metų. Ir čia turime tenkintis tik aproksimatyvinėmis datomis, nors kai kurie mokslininkai ir nurodo net metus, sakysime, Volkovas, kuris netvirtindamas nurodo, kad Hammurabis karaliavęs tarp 1958 ir 1916 m. prieš Kr. Gal mažiausiai nusidėsime tiesai, jei pasakysime, kad Hammurabis gyveno ir valdė apie 2000 metų prieš Kr. Šį laikotarpį patvirtina atrasti aktai, kurie sudaryti Hammurabio laikais ir iš kurių ši data matyti. Ne mažiau abejojimų sukelia ir jo nacionalinė kilmė. Tūlas tyrinėtojas mėgina tvirtinti, kad pats Hammurabis, kaip ir visa pirmoji Babilonijos karalių dinastija, buvęs ne babiloniečių kilmės, bet svetimos tautos sūnus. Tvirtinimą, pagrįstą tik kalbos duomenimis, galima laikyti tik spėliojimu, nes mažai yra medžiagos, iš kurios galima būtų padaryti aiškią filologinę išvadą; be to, vien filologiniais duomenimis pagrįsta išvada ne visada atitinka istorinį faktą.

Nors mes ir neturime daug ir visiškai tikslių žinių, vis dėlto mes turime beveik užtektinai tokių žinių, iš kurių mes galime susidaryti apytikrį Hammurabio politinės veiklos vaizdą. Šį vaizdą mes galime susidaryti ypač iš paties atrastojo paminklo teksto.

Hammurabio užsienio politikos veikloje galima pastebėti du etapus. Pirmasis etapas buvo jo nenuilstama ir laiminga kova su elamitų jungu, kuris, matyti, babiloniečius kamavo labai ilgai. Elamitų karaliai, imdami duoklę iš babiloniečių, kad pastarieji negalėtų stipriai pasipriešinti, vis stengdavosi palaikyti Babilonijos susiskaldymą. Hammurabis, gerai jausdamas šalies politinės galios sukoncentravimo svarbą, vykusiai ir nenuilstamai kovojo su atskirų žemių kunigaikščiais ir tas žemes jungė su centru, kurį sudarė Babilonas. Šis svarbus ir ilgas darbas reikalavo jo vykdytojo sumanumo ir aukų. Tiesa,

šis darbas buvo pradėtas dar Hammurabio pirmtakų, bet jis buvo baigtas paties Hammurabio, kuris pirmas pasiskelbė visų „keturių šalių“ valdovu. Sujungęs Babiloniją ir suorganizavęs stiprią kariuomenę, Hammurabis atsisakė mokėti elamitams duoklę. Dėl tos priežasties kilo babiloniečių su elamitais karas, kurį laimėjo babiloniečiai; jie net užkariavo elamitų miestą Tupliašą. Antrasis Hammurabio užsienio politikos etapas buvo užkariavimai naujų sričių. Jam pasisekė prijungti prie Babilonijos didesnę dalį Mesopotamijos bei Elamo ir visą Asiriją.

Hammurabis, laimingai nusikratydamas elamitų jungo ir praplėsdamas Babilonijos teritoriją, ne mažiau rūpinasi ir savo šalies visokeriopa gerove. Čia jis organizuoja, tvarko ir gerina šalies ūkį, ypač kasdamas didelius kanalus, kurie plačiai panaudojami laukams drėkinti, laivais susisiekti ir šaliai apsaugoti nuo dažnų ir didelių potvynių. Jis taip pat sekmingai atstatinėja sugriautus miestus bei kuria naujus ir plačiai organizuoja savo didelės valstybės prekybą. Kad apsaugotų šalį nuo bado, Hammurabis organizuoja didelius maisto sandėlius, iš kurių maistas dalinamas nederliaus metais. Ypatingą dėmesį Hammurabis kreipia į teisingumą. Šį Hammurabio dėmesį paliudija jo įstatymai, apie kuriuos čia kalbama ir kuriuose atsispindi Babilonijos praeitis bei paties Hammurabio veikla.

Religijos reikalais Hammurabis rūpinasi ne mažiau, kaip kitais valstybės reikalais: jis pats pamaldus, stato gražias šventyklas ir duoda dievams bei jų tarnams gausių aukų.

Čia trumpai ir tik paviršutiniškai nurodytoji Hammurabio veikla leidžia mums jį pavadinti dideliu bei laimingu karo vadu, sumaniu visų valstybės gyvenimo sričių organizatorium, išmintingu ir teisingu šalies valdovu.

Atrastasis Hammurabio įstatymas yra parašytas vadinamuoju senoviniu kyliaraščiu, senovės babiloniečių jeroglifais, bet jau klasikine akadų, pirmųjų sumerų užkariautojų, kalba. Turimais istoriniais duomenimis nustatyta, kad tokiu raštu būdavo rašomi ypač oficialieji raštai. Šiaip raštus tais laikais rašydavo daugiausia vadinamuoju babiloniečių kursyvu, labai panašiu į asiriečių kyliaraštį.

Visas paminklo įrašas padalintas į maždaug penkiasdešimt trumpų stulpelių, surikiuotų iš dešinės į kairę pusę. Stul-

peliuose iškalti ženklai skaitomi iš viršaus į apačią. Atrastajame paminkle trūksta keleto stulpelių, kurie, matyti, tyčia sunaikinti. Scheilis tvirtina, kad trūkstą lygiai penkių stulpelių, kuriuose buvę surašyti 35 įstatymo straipsniai. Iš dalies yra atstatytos ir sunaikintosios vietos. Šiam reikalui pasinaudota kitais radiniais, ypač Asurbanipalo bibliotekos likučiais, kuriuose atrasta ir plytelių su Hammurabio įstatymo fragmentais. Šie fragmentai ne tik padėjo iš dalies užpildyti sunaikintas įstatymo vietas, bet ir patvirtino paties įstatymo šifro ir vertimo tikrumą.

Mūsų turimasis paminklas nėra pats įstatymo originalas, o tik jo visiškai autentiška kopija, kurių buvo bent keletas ir kurios buvo išstatytos įvairiuose didesniuose Babilonijos miestuose. Ši kopija buvo išstatyta Sipparo mieste, iš kurio ji vieno karo žygio metu buvo paimta elamitų ir nusigabenta į savo sostinę Suzą, kur elamitai ištašė, matyti, jiems nepatikusias Hammurabio įstatymo vietas.

Visą paminklo įrašą sudaro trys dalys: prologas, įstatymo tekstas ir epilogas.

Prologe Hammurabis skelbia savo gausius titulus ir nuopelnus, o epiloge jis pasisako, kad mylėdamas babiloniečius davęs jiems įstatymą, kurį prašo vykdyti ir ypatingai prakeikia tuos, kurie jo įstatymą sumanytų pakeisti arba panaikinti.

Teisininko ypatingą dėmesį kreipia centrinė įrašo dalis, kurioje surašytas pats įstatymo tekstas. Iš prologe ir epiloge išreikštų minčių matyti, kad autoriaus norėta ir kodifikuoti ir reformuoti teisę. Apie kodifikaciją, tikrąja to žodžio prasme, žinoma, dar negalima kalbėti. Kodifikacijai šiame įstatyme iš viso dar daug ko trūksta: jame nėra nei pakenčiamo sąvokų skyrimo, nes neatskiriama viešoji teisė nuo privatinės, baudžiamoji nuo civilinės ir materialinė nuo formalinės, nei vieno logikos principo, pagal kurį būtų surašytas visas įstatymas. Vadinasi, čia yra greičiau įvairių teisės normų santrauka, negu kodifikacija. Reformos pėdsakai yra gana ryškūs. Čia, greta normų, rodančių dar archaišką santvarką gentimis, jau randame visiškai tiems laikams modernių nuostatų, rodančių jau visiškai stipriai centralizuotos valstybės santvarką. Ryškiausias centralizacijos pavyzdys yra įstatymų leidimas: juos leidžia tik karalius. Reforminį Hammurabio įstatymo pobūdį

taip pat aiškiai pabrėžia visi tie jo nuostatai, kuriais smulkieji ūkininkai saugojami nuo kreditorių išnaudojimo, nustatomas darbininkų ir amatininkų atlyginimo minimumas, gydytojų atsakingumas bei jų atlyginimo taksos ir daug kitų. Nors visiška teisine reforma Hammurabio įstatymo taip pat negalime pavadinti, vis dėlto turime pripažinti šio įstatymo leidėjo kūrybiškai reformacinį genijų.

Hammurabio įstatymo teksto skaitytoją gerokai turi stebinti tas faktas, kad šiame tekste beveik nė pėdsakų nėra religinių ir moralinių normų. Hammurabio įstatymas beveik visiškai sekuliarizuotas. Šis faktas prikišamai rodo, kad Hammurabis jau gerai mokėjo skirti teisės normas nuo religijos ir moralės normų. Deja šito skirtumo tūlas daug vėlesnių laikų įstatymų leidėjas vis dar nemokėjo pastebėti ir praktiškai jį įgyvendinti.

Hammurabio įstatymo reformacinis ir sekuliarizacinis pobūdis jį išskiria iš visos eilės gilios senovės panašių kūrinių. Hammurabio įstatymas šiais atžvilgiais toli pralenkia ne tik savo amžininkus, bet ir naujesnius tokios rūšies įstatymus, sakysime, daugiau kaip tūkstantį metų vėliau išleistą romėnų XII lentelių įstatymą, nors romėnai taip pat buvo labai gabūs teisės kūrėjai. Dėl šių priežasčių Hammurabio įstatymas padarė daug įtakos vėlesnių laikų teisei, tuo būdu ir visai kultūrai, kurios didelis veiksnys yra teisė. Net didžiausieji Babilonijos priešininkai elamitai Hammurabio įstatymo nesunaikino, o tik kai kurias jo vietas ištašė. Matyti, jie suprato to įstatymo vertę ir norėjo juo pasinaudoti savo reikalams.

2. Babilonijos teisinė ir visuomeninė santvarka Hammurabio laikais

Iš Hammurabio įstatymo, kurio nuostatus dažnai paaiškina kiti tų arba vėlesnių laikų atrasti dokumentai, mes galime susidaryti gana apytikrį Hammurabio laikų Babilonijos teisinio ir visuomeninio gyvenimo vaizdą. Tiesa, tame vaizde kur-ne-kur pasitaiko tuščių vietų, nes toms vietoms užpildyti neturime reikalingų duomenų.

Vastybės valdymas ir administravimas. Visa pasaulinė ir religinė galia yra sukoncentruota karaliaus rankose. Kara-

lius yra vyriausias įstatymų leidėjas, valdytojas, karo vadas ir teisėjas; jis taip pat yra vyriausias dvasininkas, kuris artimai bendradarbiauja su dievais ir tiesiogiai atstovauja dievams santykiuose su žmonėmis. Karalius yra pats suverenas. o visi jo valstybės gyventojai — jo valdiniai, vergai. Kaip karalius, valdydamas kraštą, vykdydavo savo valią, sunku yra tiksliai pasakyti dėl to, kad neturime užtektinai žinių.

Mes tiksliai nežinome, kaip funkcionavo didelis administracijos aparatas, kuris galėjo veikti tik daugybės karaliaus agentų-valdininkų varomas. Mums tiksliai nėra žinomi valdininkų santykiai su karalium ir valdininkų tarpusavio teisiškai administraciniai santykiai. Jei civilinė valstybės tarnyba buvo suorganizuota tais pačiais pagrindais, kaip ir karo tarnyba, ką tūlas žinovas tvirtina (sakysime, Volkovas), tai ta tarnyba turėjo būti paveldima ir, tik nesant tinkamo įpėdinio tarnybai eiti, ji pereidavo kitam paskirtam asmeniui. Už tarnybą valdininkams būdavo duodamos valstybės žemės lėno teisėmis. Apie lėno teisėmis duotų žemių naudojimą, tų teisių paveldėjimą bei uždraudimą jas perleisti ir kitus suvaržymus kalba visa eilė Hammurabio įstatymo §-fų (27, 28, 29, 30, 32, 36, 37, 38).

Gyventojai. Hammurabio laikų Babilonijos gyventojai teisinės padėties atžvilgiu buvo suskirstyti į tris klases, būtent, laisvųjų, išvaduotųjų ir vergų. Pagrindinę ir daugiausiai teisių turinčią gyventojų klasę sudarė laisvieji iš gimimo, kurie niekada nebuvo vergais. Antrąją gyventojų klasę sudarė išvaduotieji, ypač karaliaus dvaro ir bažnyčių buvusieji vergai, kurių padėtis bent baudžiamosios teisės atžvilgiu buvo blogesnė už laisvųjų padėtį (sulyg. 207 §-fą su 208 §-fu). Atrodo, kad išvaduotųjų teisinė padėtis turėjo skirtis ir nuo laisvųjų teisinės padėties dar ir kitais atžvilgiais, bet kuo ji skyrėsi, tikrai nežinoma. Trečiąją gyventojų klasę sudarė vergai, kurie teisiškai buvo laikomi teisės objektais, o ne subjektais. Vadinasi, Babilonijos vergai principališkai buvo tokioje pat padėtyje, kokioje jie buvo kitose senovės valstybėse. Apie vergus Hammurabio įstatyme kalbama gana daug, ypač plačiai paliečiamas vergų pabėgimas. Iš šio įstatymo paragrafų, kalbančių apie vergus, gausumo galima padaryti išvadą, kad vergai sudarė rimtą babiloniečių turtą. Tiesa, iš bendrojo principo, kuriuo

vergai yra daiktai (teisės objektai), o ne asmenys (teisės subjektai), randame padarytų išimčių, kurios ypač liečia šeimos teisę (žiūr. 117, 119, 146, 170, 171, 175 ir 176 §-fus). Įdomu šį reiškinį palyginti su Romos vergove, kur niekada laisvasis (laisvoji) negalėjo sudaryti *matrimonium justum* su vergu (verge), nors Romoje vergo asmenybė progresyviškai buvo pripažįstama. Neabejotina, kad Babilonijoje vergus galima būdavo išvaduoti, bet keista, kad, palyginti, plačiame Hammurabio įstatyme nerandame nuostatų, kurie nustatytų išvadavimo būdus. Gal išvadavimas čia būdavo atliekamas neformališkai, paprastu faktiniu paleidimu iš vergovės. Jei taip būtų buvę, tai Babilonijos išvadavimas būtų daug humaniškesnis už, sakysime, Romos vergų išvadavimą, nes Romoje būdavo reikalaujama atlikti tam tikrus, palyginti, didelius išvadavimo formalumus ir net įstatymais buvo aprėžta paties vergo savininko laisva nuožiūra išvaduoti. Kad vergus galėtų kiekvienas pamatęs pažinti ir juos atskirti nuo laisvųjų žmonių, jie ženklinami tam tikrais ženklais, padėtais matomoje vietoje. Už tų ženklų sunaikinimą smarkiai baudžiama.

Be trijų čia nurodytų gyventojų klasių, sudarančių valstybės gyventojų masę, Babilonijoje, kaip ir kitur, buvo dar privilegijuotas elitas, kuris už teikiamas jam privilegijas atlikdavo valstybės tarnautojų ir dvasininkų funkcijas.

Hammurabio laikų gyventojai, kaip matyti iš įstatymo, vertėsi žemės ūkiu, kultivuodami įvairias jo šakas, prekyba ir amatais.

Civilinė teisė. Nors Hammurabio įstatyme privatinė teisė neatskiriama nuo viešosios teisės, nors tūli viešosios ir privatinės teisės nuostatai yra kazuistinio pobūdžio, tačiau tų nuostatų gausumas apima beveik visas privatines teisės sritis.

Daiktinė teisė. Hammurabio įstatymas pripažįsta ir reglamentuoja ne tik kilnojamųjų daiktų privatinę nuosavybę, kuri istoriškai yra senesnė, bet ir nekilnojamųjų daiktų privatinę nuosavybę, ypač žemės nuosavybę. Pati privatinė žemės nuosavybė yra individualinė. Privatinė žemės nuosavybė įstatymo rūpestingai globojama ir saugojama. Kad savininko interesai nenukentėtų tais atvejais, kada jo žemę dirba ne jis pats, bet kitas žemdirbys, įstatymas visa eile kazuistinio pobūdžio paragrafų (ypač 42—44, 60—65 ir k.) gana detališkai ir griežtai

nustato žemdirbio prievoles savininko atžvilgiu. Laukus saugoja, kad kaimynai jų nenuganytų, o laukams drėkinti įtaisus saugoja, kad jų niekas nesugadintų. Ne menkiau už žemės nuosavybę įstatymas saugoja kilnojamųjų daiktų nuosavybę, kuriai perleisti ir įgyti reikalaujamas rašto aktas, sudarytas dalyvaujant liudytojams. Ypač stiprią kilnojamųjų daiktų nuosavybės apsaugą sudaro baudžiamoji teisė, kuri už vagystę skiria net mirties bausmę. Nuosavybės negali įgyti nė geros sąžinės daikto gavėjas, jei tik jis daiktą gauna ne iš paties daikto savininko arba jo teisėto atstovo. Geros sąžinės daikto gavėjas (pirkėjas), kuris liudytojais įrodo, kad daiktą pirko, turi daiktą grąžinti savininkui, o jis gali gauti iš pardavėjo tik savo sumokėtus už daiktą pinigus.

Nekilnojamųjų ir kilnojamųjų daiktų nuosavybė, kiek matyti iš Hammurabio įstatymų, buvo absoliuti taip, kaip ir visur kitur senovėje, pav., Romoje.

Ar be individualinės privatinės žemės nuosavybės Babilonijoje buvo dar ir kolektyvinė privatinė žemės nuosavybė, gana sunku pasakyti, nes pačiame įstatyme apie tai nieko nekalbama.

Nuosavybė įgyjama ir prarandama įvairiais būdais. Normališkiausias nuosavybės įgyjimo būdas yra pirkimas-pardavimas, daromas raštu ir dalyvaujant liudytojams. Pirkimo-pardavimo aktą sudarant čia pat perduodamas pirkėjui daiktas ir pardavėjui sumokami pinigai. Nuosavybė įgyjama taip pat dovanojimo aktu, sudarytu raštu (165 §), nors šis įgijimo būdas nurodytas kazuistiškai, būtent, čia kalbama tik apie tėvo dovanojimą savo sūnui-įpėdiniui. Pagaliau gana originalus nuosavybės įgijimo būdas yra teisingas įskundimas burtininko, kurio turtas (namai) tenka įskundėjui, o neteisingo įskundėjo turtas tenka įskųstajam.

Be nuosavybės teisės, Hammurabio įstatyme randame ir kitokių daiktinių teisių, ypač teisių svetimiems daiktams, būtent, užstato teisę ir asmeninio servituto teisę. Nesuprantama, dėl ko toks didelis įstatymas (koks yra Hammurabio įstatymas), nieko nekalba apie daiktinius servitutus, kurie yra būtini individualinės privatinės nekilnojamų daiktų nuosavybės satelitai. Gal būt, daiktinius servitutus tvarkė papročiai.

Prievolinė teisė. Iš Hammurabio įstatymo aiškiai matyti, kad pripažįstamos prievolės ne tik kilusios iš neleistinų veiks-

mų, bet ir iš asmenų valių pareiškimų. Įstatymas mini pirkimo-pardavimo, nuomos, bei samdos, paskolos ir k. sutartis.

Pirkimas-pardavimas lyg ir nesuriša pirkėjo su pardavėju prievoliniais ryšiais, nes, kaip jau aukščiau buvo nurodyta, sudarant patį aktą čia pat abiejų šalių prievolės įvykdomos. Tiesa, pardavėjas, pardavęs ne savo daiktą, turi pirkėjui grąžinti gautąją kainą. Bet šiuo atveju pardavėjo prievolė yra daugiau deliktinė, negu sutartinė.

Hammurabio įstatyme labai daug kalbama apie turtų nuomą ir asmenų samdą. Svetimos žemės naudojimas duodamas arba už šalių susitartą nuomos mokesnį pinigais, kuriuos nuomininkas turi mokėti net nieko nelaimėjęs dėl nederliaus, arba derlius dalinamas (pusiau arba kaip kitaip) tarp žemės savininko ir pusininko (trečdalininko); pastaruoju atveju nederliaus rizika tenka abiem kontrahentams. 47-§-fas, kad ir netiesiogiai, bet labai aiškiai kalba apie žemės subnuomą, kurią nuomininkas gali padaryti, net nepaisydamas žemės savininko sutikimo. Gaila, kad labai nedaug iš Hammurabio įstatymo mes sužinome apie namų ir butų nuomą, nes apie tai kalba tik vienas 78 §-fas, kuris paliečia tik tą atsitikimą, kada namo savininkas, paėmęs už visus metus nuomos mokestį, iškrausto nuomininką tiems metams nesuėjus. Reikia manyti, kad tas nuostatas buvo gal ne vienintelis, nes ši įstatymo vieta yra sugadinta ir nežinia, kas joje daugiau buvo parašyta. Gausumas įstatymo nuostatų, tiesiogiai rodančių nuomos instituto svarbą, netiesiogiai rodo, kad jau tais laikais būta stambių nekilnojamųjų turtų savininkų, o žemės subnuoma leidžia manyti, kad ir stambių nuomininkų būta.

Kilnojamieji daiktai taip pat sudaro nuomos objektus. Hammurabio įstatymo kazuistiniai nuostatai ypač kalba apie žemės ūkio gyvojo ir negyvojo inventoriaus nuomą, bet neužmirštama ir prekių transporto priemonių (laivų) nuoma.

Asmens samda atlyginama arba už atliktą darbą, kurio sekmingumo rizika tenka darbo autoriui, arba už darbą, matuojamą ir vertinamą pagal darbui panaudotą laiką. Pirmuoju būdu samdomi amatininkai, kuriais buvo laikomi taip pat gydytojai bei veterinoriai-chirurgai, laivų ir namų statybininkai, antruoju būdu — šiaip darbininkai. Amatininkų ir darbininkų nustatytos atlyginimo taksos, bet iš paties įstatymo negalima

aiškiai sužinoti, ar tos taksos yra imperatyvinės įstatymo normos, kurių nei darbdavys, nei darbininkas, nei pagaliau abudu susitarę negali pakeisti, ar jos yra tik dispozityvinės ir taikomos tik tais atvejais, kada šalių nesusitarta kitaip.

Visame Hammurabio įstatyme randame trylika įvairiose vietose, išmėtytų paragrafų, kalbančių apie paskolas, jų garantijas bei grąžinimo būdus. Normališkai paskola su sutartais palūkanų procentais grąžinama pinigais, bet neturint pinigų, paskolą ir jos palūkanų procentus galima grąžinti ir kitokiais daiktais, ypač žemės vaisiais, o kartais net galima kreditoriui pasiūlyti savo žemę įdirbti ir gautu žemės derlium apmokėti paskolą, jos procentus ir gamybos išlaidas. Likučiai tenka žemės savininkui, kuris šiuo atveju yra debitorius. Įstatymo leidėjas tam tikrais atvejais ir didesnių malonių suteikia debitoriui-žemdirbiui: jei potvynis sunaikina pasėlius arba dėl sausros pasėliai neužauga, tai nereikia mokėti nei skolos, nei palūkanų procentų už tuos metus. 48 §-fo, kalbančio apie priežastis, dėl kurių jau nereikia mokėti skolos ir procentų, posakis „nuplauna savo skolos lentelę“ mums parodo, kad ir debitorius turėdavo paskolos dokumento dublikatą. Paskolai garantuoti duodamos daiktinės garantijos. Garantijos daiktais eina visokie kūniškieji daiktai, vergai, debitoriaus valdžioje esantieji asmenys ir net jis pats. Iš Hammurabio įstatymo nematyti, ar garantijos daiktais galėjo eiti nekūniškieji daiktai, sakysime, kredito teisė, *pignus nominis*. Kadangi garantijai duotaisiais daiktais naudojasi kreditorius, tai debitoriui tokios garantijos davimas ūkiškai buvo nepatogus ir dažnai nuostolingas. Tačiau ir šitokia debitoriui nepatogi, gal būt ir nuostolinga garantija, palyginus ją su senąja romėnų *fiducia cum creditore,* kuri atlikdavo garantijos funkciją, atrodo daug už pastarąją pažangesnė. Hammurabio įstatymu (49 §) paimtuoju garantijai daiktu kreditorius naudojasi tik tol, kol jis išrenka duotąją paskolą, jos palūkanų procentus ir įdėtąsias išlaidas. Visa tai išrinkęs, patį daiktą su likučiais (žemės derliaus) kreditorius turi grąžinti debitoriui. Tuo tarpu romėnų *fuduciae cum creditore* atveju kreditoriui perleidžiama garantijos daikto nuosavybė, kurią debitorius gali atgauti tik iš sąžiningo kreditoriaus, nes jis neturi jokios teisinės priemonės prispausti kreditorių. Tik gerokai pažengusi romėnų teisė pripažino *usureceptio fiduciae* ir pagaliau *pactum fiduciae.*

Tiesa, paskolos garantijai atidavimas savo šeimos narių ir net savęs paties bent iš karto atrodo labai primityvus ir žiaurus dalykas, bet tai tik pirmasis įspūdis, o giliau į dalyką pažiūrėjus, nėra taip baisu. Reikia neužmiršti, kad ta quasi vergovė yra tik laikinė (ne ilgiau 3 metų), kad kreditorius negali elgtis su užstatytu žmogumi bent taip žiauriai, jog dėl to turėtų užstatytasis mirti, kad jam leidžiama tik užstatytojo darbu naudotis ir kad, pagaliau, daug naujesnė romėnų teisė nesumokantį skolą debitorių leido parduoti į tikrąją vergovę ir net jį užmušti.

Depozito sutartis, kuri Hammurabio įstatymo taip pat gana plačiai paliečiama, sudaroma ir jos neginčytini padariniai atsiranda tik šalims susitarus ir perdavus deponuojamus daiktus. Susitarimas ir daiktų perdavimas daromas liudytojams dalyvaujant. Jei neatlikti šie formalumai, tai, depozito laikytojui užsigynus, deponentas negali iš jo atsiimti savo daiktų. Depozito sutartis uždeda tam tikras prievoles depozito laikytojui, būtent, jis turi saugoti paimtuosius daiktus ir, pareikalavus deponentui, juos grąžinti. Už pražudytus arba depozito laikytojo pasisavintus daiktus jis turi deponentui atsilyginti, atiduodamas du kartus tiek, kiek pražudė arba pasisavino. Tik įrodęs, kad jo paties daiktų dingo, depozito laikytojas deponentui atlygina deponuotų daiktų vertę. Deponentas, kuris be jokio pagrindo apkaltina depozito laikytoją deponuotų daiktų pražudymu, turi sumokėti pabaudos du kartus tiek, kiek jo tvirtinimu žuvę daiktų. Žymiai griežtesnė sankcija transporto depozito atveju, nes debitorius, pasisavinęs arba pražudęs pas jį deponuotus transportui daiktus, turi atlyginti kreditoriui penkis kart tiek, kiek pasisavinta arba pražudyta.

100—107 paragrafai normuoja prekybinius santykius, ypač paliesdami prekiautojo (komisionieriaus, agento) pareigas pirklio (komiso davėjo) atžvilgiu.

Prekiautojas, paimdamas iš pirklio avanso pinigais arba prekėmis, turi pasistengti surasti jiems rinką, kurioje jis uždirbtų. Gautąjį uždarbį jis pasidalina su pirkliu. Kad prekiautojas būtų rūpestingesnis, įstatymas jį baudžia už tai, kad jis neužpelno, nes tuo atveju jis turi grąžinti pirkliui du kartus tiek pinigų, arba prekių, kiek jis iš pirklio gavo. Nuostolių rizika tenka prekiautojui. Kad vienas antro neapgaudinėtų,

reikalaujama raštu daromų apyskaitų. Vienas antram perduodami pinigus ar kitus daiktus, turi paimti kvitus, rašomus tam tikrose lentelėse. Tiek vienas, tiek antras, jei užsigina gavęs pinigų arba kitokių daiktų, baudžiami didelėmis piniginėmis bausmėmis. Žodžiu sakant, palyginti, gana detališkai normuojama komiso sutartis, kas neabejotinai rodo labai išplitusią anų laikų prekybą. Šį faktą dar patvirtina transporto klausimo normavimas, apie kurį jau anksčiau trumpai paminėta.

Šeimos teisė. Kiek galima Hammurabio įstatymais pasirėmus tvirtinti, Babilonijos tų laikų šeima buvo patriarchinė. Tačiau šeimos galvos (patriarcho) galia jau žymiai suvaržyta. Šeimos galva yra šeimos turto savininkas, bet ir kiti šeimos nariai gali turėti savo įgytą atskirą nuosavybę. Šeimos galva yra šeimos valdovas, bet ne absoliutus, nes jis nebegali savo valdinių bausti perdaug didelėmis bausmėmis. Jis neturi *jus vitae necisque.* Iš Hammurabio įstatymų sužinome, kad Babilonijos šeima buvo, palyginti, humaniškos teisės tvarkoma. Su šia teise negali susilyginti, pav., senoji romėnų teisė, kuri pripažino *paterfamilias* absoliutizmą.

Hammurabio laikų Babilonijos šeima, kiek matyti iš paties įstatymo teksto, yra pereinamojoj stadijoj iš poligaminės šeimos į monogaminę šeimą. Ji net jau daugiau priartėjusi prie monogaminės šeimos, nes įstatymas normaline šeima laiko monogaminę šeimą. Tik išimtiniais atsitikimais įstatymas dar leidžia sudaryti poligaminę šeimą, kuri rytuose vyravo. Tie išimtini atsitikimai yra: kai žmona nepagimdo vaikų, kai ji sunkiai serga ar nepadoriai elgiasi. Tačiau net bevaikė žmona gali neleisti vyrui paimti antros žmonos, duodama jo lytiniams reikalams patenkinti vergę, kuri pagimdo jam vaikų. Šitie aprėžimai rodo, kad čia yra tik likučiai seniau buvusios grynai poligaminės šeimos. Dar daugiau poligaminės šeimos principus griauna monogaminės šeimos principo įsigalėjimas, kurio dėka labai iškeliamas vienos žmonos (pagrindinės, vyriausios) autoritetas. Šį autoritetą įstatymas labai aiškiai pabrėžia, uždrausdamas šalutinei žmonai lygintis su pagrindine žmona. Jei sugulovė (šalutinė žmona) lyginasi su tikrąja žmona (ponia), tai ją žmona gali paversti paprasta verge ir net parduoti. Šios sankcijos negalima pritaikinti, jei sugulovė pagimdo vaikų. Vienos žmonos autoriteto pabrėžimas rodo aiškią ten-

denciją padaryti šeimą grynai monogamine šeima. Vaikai, nepaisant iš kurios žmonos yra gimę, yra teisėti ir lygiateisiai savo tėvo įpėdiniai. Nors vyro sugyvenimas su jo žmonos duota jam verge nėra santuoka, vis dėlto ir iš šitokio sugyvenimo gimę vaikai gali jų tėvo būti sulyginti su santuokiniais vaikais. Sulyginimas įvyksta tėvo pareiškimu „jūs esate mano vaikai". Sulygintieji vergės vaikai su vedybiniais vaikais gauna jų tėvo palikimo lygias dalis, tik vedybiniai vaikai tas dalis pasiima pirmiau, o vergės vaikai — paskiau. Nesant čia nurodyto sulyginimo (įteisinimo) pareiškimo, vergės vaikai negali konkuruoti su vedybiniais vaikais, paveldint jų visų bendrąjį tėvą. Tačiau tiek pati vergė (sugulovė), tiek jos vaikai yra laisvi ir vedybiniai vaikai negali parduoti vergės vaikų.

Santuoka sudaroma sutartimi. Ta sutartis sudaroma pačių sutuoktinių. Sudarant santuokos aktą (sutartį), nei pasaulinės, nei dvasinės valdžios atstovai nedalyvauja.

Prieš santuoką paprastai būdavo sudaromos sužadėtuvės, kuriose būsimųjų sutuoktinių dalyvavimas nebūdavo būtinas, nes jaunąjį pavaduodavo jo tėvas, motina-našlė ar net broliai, o jaunąją — jos tėvai arba broliai. Sužadėtuvių proga būsimasis sutuoktinis savo būsimajam uošviui mokėdavo vadinamus marčpinigius, o būsimajai žmonai duodavo dovanų. Marčpinigiai, kurie kadaise sudarė realią žmonos pirkimo kainą, Hammurabio laikais jau vaidino visiškai kitokį vaidmenį, būtent, būsimosios santuokos sudarymo garantijos vaidmenį, nes atsisakęs susituokti sužadėtinis netekdavo duotųjų marčpinigių, o atsisakęs leisti jau sužadėtą dukterį (event. seserį) tėvas (ev. broliai) turėdavo grąžinti gautuosius marčpinigius ir dar tiek pat pridėti. Tokį pat vaidmenį vaidindavo ir duotosios sužadėtinei dovanos. Per sutartuves sužadėtinės tėvas (ev. broliai) skirdavo savo dukteriai (ev. seseriai) kraitį, kuris paprastai būdavo didesnis už marčpinigius. Marčpinigių mokėjimas, dovanų davimas ir kraičio skyrimas, kad ir būdavo beveik visada daromi, vis dėlto nebuvo būtini santuokai sudaryti, nes ir be jų santuoka būdavo galima.

Kokios būdavo santuokai sudaryti kliūtys, priklausančios nuo sutuoktinių amžiaus, ligos ir giminystės, mes tikrai nežinome, tačiau žinome, kad socialinė sutuoktinių padėtis nesudarė tos kliūties, nes leidžiama santuoka net tarp laisvųjų ir

vergų, ko kitose valstybėse, kuriose laikėsi vergovė, rodos, nepastebėta.

Šeimos galva yra vyras, bet jis nėra neribotas valdovas, nes jo teises žymiai aprėžia žmonos teisės. Žmona yra vyro draugė bei namų šeimininkė ir net vyro pavaduotoja tais atvejais, kada vyras ilgesnį laiką nebūna namuose arba kai vyras miršta, o vaikai dar būna nesubrendę. Be to, žmona yra savininkė savo kraičio, kurio administratorium yra vyras, jei jis gyvena drauge su žmona. Vyras neatsako už žmonos skolas, atsiradusias prieš jai ištekant. Taip pat žmona neatsako už vyro skolas, atsiradusias prieš susituokiant, bet tik tuo atveju, kada ji paima iš savo vyro raštą, kuriuo ji atleidžiama nuo prievolės atsakyti už vyro ankstesnes skolas. Už skolas, atsiradusias santuokos metu, atsako abudu sutuoktiniai.

Santuoką ir ja sukurtą šeimą nuo iširimo labai saugoja įstatymas, skirdamas ardytojams dideles bausmes, bet, deja, nelygias: žmonai daug didesnes, vyrui mažesnes. Jei žmona užmuša savo vyrą, tai ji sodinama ant kuolo, jei ji lytiškai santykiauja su kitu vyriškiu, tai ji drauge su tuo vyriškiu skandinama. Gi vyro neištikimybė sudaro tik pagrindą žmonai reikalauti persiskyrimo ir tam tikros turtinės kompensacijos.

Nors Hammurabio įstatymas kovoja už šeimos tvirtybę, vis dėlto ją leidžia panaikinti sutuoktinių persiskyrimu. Vyrui leidžiama tai padaryti net nesant jokios rimtos priežasties, matyt dėl jo viršenybės šeimoje, dėl jo suverenumo, kurio jis gali išsižadėti tam tikro asmens (valdinio) atžvilgiu. Tiesa, be rimtos priežasties atsisakydamas nuo santuokos, vyras turi grąžinti žmonos įnešimą ir marčpinigius, kuriuos uošvis paprastai sudarant santuoką atiduoda žentui, o jei žmona jau buvo pagimdžiusi vaikų, tai, be to, dar turi vyras duoti jai turto, reikalingo vaikams auginti. Jei vyras atsisako nuo santuokos dėl žmonos kaltės, pav., neištikimybės, tai ji nieko negauna ir dar baudžiama: metama į vandenį (skandinama), be to, ji praranda teises gauti savo įnešimą. Žmona taip pat turi teisę persiskirti, bet tik dėl rimtų priežasčių, būtent: dėl vyro neištikimybės, dažno namų apleidinėjimo bei žmonos pažeminimo ir dėl vyro pabėgimo iš namų ir tėvynės. Jei vyras patenka į karo nelaisvę, tai žmona gali tekėti už kito vyro, bet tik ta sąlyga, kad patekusis į nelaisvę vyras nepaliko jai pragyventi

reikalingų resursų. Vyrui sugrįžus ir, tur būt, pageidaujant, žmona turi sugrįžti pas jį, o su antruoju vyru prigyventi vaikai pasilieka pas jų tėvą. Vadinasi, šiuo atveju santuoka nutrūksta tik sąlyginai. Nors pačiame įstatyme įsakmiai nėra pasakyta apie persiskyrimą abiejų sutuoktinių sutikimu *(divortium communi consensu)*, bet, rodos, reikėtų manyti, kad tai yra galima jau vien dėl to, kad sutuoktinių sutikime glūdi vyro valia, kurios vienos užtenka santuokai panaikinti.

Tiek vyrui, tiek žmonai, išnykus jų santuokai, leidžiama eiti į naujas santuokas. Įstatyme apie našlių naujas santuokas yra paminėtas tik pats principas, kuriuo leidžiama eiti į naują santuoką, bet, gaila, nieko nėra pasakyta apie sąlygas, kuriomis galima į naujas santuokas eiti. Todėl nežinia, pav., ar reikia, bent moteriai palaukti tam tikrą laiką, kad lengviau būtų galima nustatyti vaikų kilmę. Tik našlė, kuri turi mažamečių vaikų, norėdama ištekėti už antro vyro, turi vaikų turto sąrašą sudaryti ir drauge su naujuoju vyru garantuoti, kad vaikų turtas bus apsaugotas (177 §).

Kadangi žmona yra savininkė jos įnešimo ir kadangi santuokos aktas jos teisinumo neaprėžia, tai ji, būdama santuokoje, reikia manyti, gali daryti teisinius aktus, liečiančius turtą, ne tik su pašaliniais asmenimis, bet ir su savo vyru, ypač kad tokių uždraudimų įstatyme nėra, o jei tai būtų draudžiama, tai turėtų būti įstatyme pasakyta, kaip tai buvo padaryta Romoje.

Tėviškoji valdžia vaikams principališkai priklauso tėvui, bet išimtinais atsitikimais ji gali priklausyti ir motinai. Motinos valdžia yra tik subsidiarinė ta prasme, kad motina tą valdžią įgyja tik tėvui negalint jos vykdyti, sakysime, tėvui ilgesnį laiką išvykus, arba jam mirus. Iš Hammurabio įstatymo negalima susekti, ar tėviškoji valdžia vaikams pasibaigia sulaukus jiems pilnų metų, ar tik nutraukus vaikams su tėvo šeima teisinius santykius, sakysime, dukteriai ištekėjus už vyro, kaip tai buvo Romoje ištekant dukteriai *cum manu*. Tėvų autoritetas labai stropiai įstatymo saugojamas, bet jų tas autoritetas, kaip jau aukščiau buvo paminėta, nėra absoliutus. Atrodo, kad tėvo valdžia dukteriai yra didesnė, nekaip sūnui, nes dukterį tėvas savo nuožiūra gali ne tik išleisti už vyro, bet ir paskirti bet kurio dievo tarnybai, ko su sūnum padaryti ne-

gali. Tiesa, 168 ir 169 §-fai kalba tik apie sūnaus pašalinimą iš šeimos, apie dukteris gi nieko čia nesakoma. Todėl nežinia, ar ir dukterį galima pašalinti iš šeimos, ar, gal būt, dukters pašalinimą atstoja jos paskyrimas dievų tarnybai. Jei dukters paskyrimas dievų tarnybai atstotų sūnaus pašalinimą iš šeimos, tai tėvo valdžia dukteriai būtų ne didesnė už jo valdžią sūnui, ypač kad paskirtai dievų tarnybai dukteriai bendrąja taisykle yra skiriamas kraitis. Jei atiduodant dukterį dievų tarnybai nepaskiriamas jai kraitis, tai ji gauna tam tikrą dalį vaiko dalies. Tačiau, antrą vertus, sūnui pašalinti reikia tam tikrų sąlygų, būtent: sūnus turi sunkiai nusikalsti tėvui, nes lengvas nusikaltimas nesudaro pagrindo sūnui pašalinti, pirmą kartą nusikaltus dar dovanojama; nusikaltimo sunkumą, vadinasi, ir pagrindą sūnui pašalinti, sprendžia ne pats tėvas, bet teismas. Šios sąlygos nereikalingos skiriant dukterį dievų tarnybai (181 §).

Nors įstatymas tiesiogiai nepasisako apie vaikų teises disponuoti šeimos turtu, vis dėlto iš 7 §-fo, rodos, reikėtų padaryti aiškią išvadą, kad vaikai tokių teisių neturėjo. Jei vaikai tas teises būtų turėję, tai pirkėjas ar depozito priėmėjas, nupirkęs arba priėmęs daiktą saugoti be liudytojų ir sutarties, neturėtų būti baudžiamas, kaip jis nebaudžiamas, nupirkęs arba paėmęs saugoti daiktą iš paties šeimos galvos (tėvo). Sutarties darymas ir liudytojų dalyvavimas turėjo parodyti pirkėjo ar depozito priėmėjo gerą sąžinę ir tėvo leidimą sūnui parduoti daiktą arba jį deponuoti. Iš įstatymo teksto nematyti, ar vaikų įgijimai, sakysime, jiems duodamos dovanos, jų uždarbiai, automatiškai tenka tėvui, kaip Romoje *paterfamilias,* ar tie įgijimai yra pačių vaikų nuosavybė, ar pagaliau teisės įgijimams būdavo skaldomos, pav., vaikas yra savininkas, o tėvas valdytojas ir naudotojas, kaip vėlesnėje romėnų teisėje buvo tvarkomi *peculium castrense, peculium quasi castrense* ir *bona adventicia.* Neabejotina yra tik tai, kad tėvas, paskirdamas savo dukterį dievų tarnybai ir duodamas jai kraitį, gali tą turtą formaliniu aktu perleisti dukteriai nuosavybėn *(dos profecticia).*

Palyginti, daug Hammurabio įstatymo §-fų (185—193) yra paskirta įvaikinimo institutui tvarkyti. Iš to vieno fakto jau galima spręsti, kad šis institutas Hammurabio Babilonijai

buvo gana svarbus. Kohlerio ir Peiserio tvirtinimu, įvaikinimas būdavęs daromas dalyvaujant liudytojams. Vadinasi, įvaikinimo aktas tam tikra prasme yra viešas aktas. Įvaikinti gali net savo vaikų turintieji asmenys: vyrai ir moterys. Nors įstatyme ir nėra nurodyta jokių aprėžimų, taikintinų įvaikintojams, vis dėlto, man atrodo, įvaikinti gali tik veiksnūs asmenys, kurie gali pareikšti sąmoningą valią, nes, rodos, jokiu būdu nereikėtų manyti, kad būtų leista įvaikinti, sakysime, bepročiui. Įvaikinti leidžiama ne tik laisvuosius, bet ir vergus, kurie įvaikinimo aktu virsta laisvaisiais. Įvaikinimo aktu įvaikis teisiškai virsta teisėtu vaiku. Vadinasi, įvaikintojas įgyja visas teisėto tėvo teises ir prisiima visas pareigas, kurios apima įvaikio mokymą amato ir leidimą įvaikiui vadinti, įvaikintojo pavarde. Įvaikis turi gerbti įvaikintoją taip, kaip savo tikrą tėvą ir įgyja teisę paveldėti įvaikintoją. Tačiau dėl tam tikrų priežasčių įvaikinimo aktas gali būti panaikintas ir grįžti pirminė teisinė padėtis. Vadinasi, jei įvaikis paimtas iš jo gimimo šeimos, tai jis vėl grįžta į tą šeimą, jei jis buvo vergas, tai vėl grįžta į vergovę, ir p. Įvaikinimo aktas panaikinamas dėl šių priežasčių: 1) jei įvaikis nuskriaudžia savo įvaikintoją; 2) jei įvaikintojas įvaikio neišmoko amato; 3) jei įvaikintojas įvaikio nesulygina su savo tikraisiais vaikais; 4) jei įvaikintojas, įvaikinęs svetimą vaiką, susilaukia savo tikrų vaikų, bet šiuo atveju turi įvaikiui duoti bent vieną trečdalį tos kilnojamojo turto dalies, kurią paveldėtų įvaikintojo tikras sūnus. Pirmosios ir ketvirtosios priežasties atvejais įvaikinimo aktas panaikinamas reikalaujant įvaikintojui, o antrosios ir trečiosios — įvaikio gimimo šeimai reikalaujant arba, gal būt, tam tikrais atvejais net pačiam įvaikiui reikalaujant. Kadangi įvaikinimo aktas yra įvaikintojo ir įvaikio tėvo (gal ir motinos) valių aktas, tai tą aktą, tur būt, bendru susitarimu jie gali ir panaikinti net nesant čia nurodytų priežasčių.

Visiškai kitokie įvaikinimo teisiniai padariniai yra tais atvejais, kada įvaikina dvasiškis, karaliaus rūmų tarnautojas arba zikrumė (tam tikra vaidilutė), nes šiais atvejais niekas negali iš jų atimti įvaikio, nepaisant jokių priežasčių. Be to, jei įvaikis, nelaikydamas įvaikintojo savo tėvu arba įvaikintojos — motina, pasako, „tu man ne tėvas" arba „tu man ne motina", tai jam nupiaunamas liežuvis; o jei įvaikis, paniekindamas savo įvaikintoją, pabėga pas savo tikrąjį tėvą, tai jam išlupama

akis. Iš paties įstatymo sunku sužinoti, dėl ko dvasiškio arba zikrumės įvaikių teisiniai santykiai su jų įvaikintojais yra netokie, kokie santykiai yra paprastųjų įvaikintojų su jų įvaikiais Nežinia, ar dėl to tie santykiai yra kitokie, kad įvaikintojai ypatingos padėties žmonės, ar, gal būt, dėl to, kad imamieji įvaikiai kitokie. Pasak Kohlerio ir Peiserio (Hammurabis Gesetz, I, 124), tų santykių skirtumas buvęs daromas dėl to, kad čia būdavę kitokie įvaikiai, nes dvasiškiai (Kohlerio ir Peiserio nuomone, šventnamio vergai) ir zikrumės įvaikiais imdavę pamestinukus, kuriuos atrasdavę prie šventnamių ir kurie turėdavę daugiau respektuoti savo augintojus, išgelbėjusius juos nuo mirties. Neneigdamas griežtai šios pažiūros, aš vis dėlto manau, kad priežastis galėjo būti ir kitokia, būtent, dievų ir karaliaus autoriteto respektavimas, nes dievų arba karaliaus tarnų įžeidimas galėjo būti laikomas pačių dievų arba karaliaus įžeidimu. Kohlerio ir Peiserio hipotezę, man rodos, turėtų susilpninti ir tas faktas, kad ir šiaip įvaikintojams įstatymas leidžia imti įvaikintojais visokius vaikus, taigi ir pamestinukus, antra vertus įstatymas, rodos, nepadaro jokios aliuzijos, iš kurios būtų galima spręsti, kad dvasiškiams ir zikrumei leidžiama įvaikinti tik pamestinukus.

Hammurabio įstatymas nustebina skaitytoją tuo, kad jame nieko nėra pasakyta apie labai svarbų teisės institutą, globą. Kaip tokia kultūringa valstybė galėjo šitokio dalyko savo įstatymais netvarkyti, tiesiog nesuprantama. Manyti, kad ten nebuvo globotinų asmenų, rodos, negalima. Gal ten buvo tam tikros globos įstaigos, kurios globojo visus neturinčius natūralinių globėjų (tėvų, jų nesant kitų artimesnių giminių, sakysime, vyresniųjų brolių) globotinus asmenis. Gal tos globos įstaigos buvo viešosios valstybinės ar religinės įstaigos ir apie jas įstatymas nieko nekalba dėl tos pačios priežasties, dėl kurios Hammurabio įstatymas iš viso nieko arba beveik nieko nekalba ir apie kitas viešąsias valstybines ir religines įstaigas. Gal, pagaliau, globos reikalai buvo sutvarkyti atskiru įstatymu, kurio mes neturime ir nežinome, arba papročių teise. Jei taip buvo, tai įstatymo leidėjui nieko negalėtume prikišti, bet jei taip nebuvo, jei globos reikalai buvo apleisti ir nesunormuoti, tai galėtume įstatymo leidėjui labai daug prikišti, nes

jis nesutvarkė tokio svarbaus dalyko, kurio neužmiršo sutvarkyti mažiau tobulo romėnų XII Lentelių įstatymo autoriai.

Paveldėjimo teisė. Charakteringas Hammurabio įstatymo paveldėjimo teisės instituto reiškinys yra tas, kad šiame įstatyme nėra testamentinio paveldėjimo. Kuo šį reiškinį galima išaiškinti? Man atrodo, kad šio reiškinio priežasčių reikia ieškoti tų laikų Babilonijos teisės nuosavybės pobūdyje, įvaikinimo ir *donatio mortis causa* institutuose. Babilonijos individualinė nuosavybė, atrodo buvo šeimos nuosavybė, kuria disponuoja šeimos galva, bet tik aktais, daromais tarp gyvųjų, o ne mirties atvejui. Teisė šeimos galvai savo nuožiūra laisvai disponuoti šeimos turtu mirties atvejui, t. y. teisė daryti testamentą, tik pamažu ir ne vienu kartu buvo pripažinta įvairiose tautose. Šiuo atžvilgiu gal greičiausiai testamentinio paveldėjimo laisvė buvo pripažinta Romoje, kurios patys seniausi įstatymai (XII Lentelių), savo rėžtu fiksavusieji labai seną romėnų papročių teisę, jau pripažino pirmenybę testamentiniam paveldėjimui prieš ab intestatinį paveldėjimą, vaidinantį tik testamentinio paveldėjimo subsidiarinį vaidmenį. Kur kas sunkiau išsikovojo pilietines teises testamentinis paveldėjimas tose tautose, kuriose stipriau laikėsi šeimos (giminės) nuosavybė, aprėžianti šeimos galvos absoliutinę laisvę visais atvejais savo nuožiūra disponuoti šeimos turtu, pavyzdžiui, germanų, rusų tautose. Matyti ir Hammurabio laikų Babilonija dar stipriai laikėsi šeimos nuosavybės dėsnio ir testamentinio paveldėjimo nežinojo. Antra vertus, testamentinį paveldėjimą bent iš dalies Babilonijoje galėjo pavaduoti įvaikinimo institutas, kuris, kaip jau anksčiau buvo nurodyta, čia gana plačiai sunormuotas ir kurio esminis principas buvo įvaikintojo didelė laisvė. Babilonietis, pasinaudodamas įvaikinimo laisve, galėjo paimti pageidaujamą asmenį įvaikiu ir tuo būdu padaryti jį savo įpėdiniu. Pagaliau Babilonijoje, kaip matyti iš Hammurabio įstatymo 165 §-fo, tėvas, norėdamas savo sūnų apdovanoti ir tuo būdu jį išskirti iš kitų sūnų, galėjo tam tikru dovanojimo aktu paskirti jam dalį savo turto, kurį apdovanotasis, tėvui mirus, pasiima iš tėvo palikimo *(donatio mortis causa),* o likusį tėvo palikimą apdovanotasis dalinasi su savo broliais lygiomis dalimis.

Paveldint ab intestato, pirmos eilės tikraisiais įpėdiniais eina visi palikėjo sūnūs. Jie paveldi lygiomis dalimis. Čia

visai nepaisoma, ar tie sūnūs yra gimę iš vyriausios, ar šalutinių palikėjo žmonų; net iš vergės gimusieji sūnūs sulyginami su sūnumis, gimusiais iš laisvosios moteries, žinoma, jei tėvas, dar gyvas būdamas, pasakė „jūs esate mano vaikai". Sūnumis laikomi ir visi palikėjo įsūniai. Jei vieni sūnūs jau yra vedę, o kiti dar nevedę, tai prieš pasidalinant tėvo palikimą nevedusiems sūnums duodama pinigų, reikalingų žmonoms nusipirkti (marčpinigių).

Motinos kraitį paveldi tik jos vaikai (kad ir tik *uterini),* bet ne visi jų broliai, gimusieji iš to paties tėvo, bet ne iš tos pačios motinos *(consanguinei).*

Duktė, kuri yra gavusi kraitį, nepaveldi. Duktė, kuri kraičio nėra gavusi, gauna palikimo dalį, lygią su kitų įpėdinių dalimis. Tačiau duktė savo dalimi gali tik naudotis iki gyvos galvos arba kol gaus iš brolių kraitį. Jai mirus arba gavus kraitį, jos dalis tenka broliams. Kiek kitokia padėtis yra dukters, paskirtos dievų tarnybai, nes ji, jei dar nėra gavusi kraičio, gauna naudotis tik vienu trečdaliu įpėdininės dalies. Tik vyriausiojo dievo Marduko tarnybai paskirta duktė, negavusi kraičio, savo dalies yra tikra savininkė ir gali su ja kaip tinkama pasielgti.

Nors iš paties Hammurabio įstatymo ir nematyti, bet iš kitų dokumentų yra žinoma, kad tam tikru atveju dukterys yra tikros įpėdinės, būtent, kada palikėjas miršta neturėdamas sūnų.

Našlys vyras nepaveldi savo mirusios žmonos, nes jos palikimą, kurį sudaro įnešimas, paveldi jos vaikai. Jei žmona miršta nepagimdžiusi vaikų, tai jos įneštasis kraitis grąžinamas jos tėvui, kuris savo rėžtu turi grąžinti gautuosius iš žento marčpinigius.

Našlė, gyvendama savo mirusiojo vyro namuose, iki gyvos galvos naudojasi savo įneštuoju kraičiu ir gautomis santuokos proga dovanomis. Jei ji tų dovanų nebuvo gavusi, tai ji paveldi savo vyrą lygiomis dalimis su sūnumis. Jei ji sumano išeiti iš vyro namų, tai ji negali pasiimti nei paveldėtos dalies, nei gautosios iš vyro dovanos, bet ji gali išsinešti savo įneštąjį kraitį.

Kaip matome, įstatyminis paveldėjimas, kiek jis Hammurabio įstatymu tvarkomas, gerokai netobulas. Šio įstatymo

keletas kazuistinių nuostatų neišsprendžia daugelio, rodos, labai spręstinų klausimų, sakysime, atstovavimo *(jus repraesentationis)*, šalutinių įpėdinių paveldėjimo ir k. klausimų. Šiuo atžvilgiu kur kas tobulesnis yra XII Lentelių įstatymas, aiškiai nustatęs įstatyminių įpėdinių eiles ir laipsnius.

Baudžiamoji teisė. Hammurabio įstatymo nuostatai, liečiantieji baudžiamąją teisę, rodo jau padarytą pažangą ta prasme, kad paprastas kraujo kerštas jau beveik yra išnykęs. Hammurabio laikų pati valstybė ima reglamentuoti nusikaltimus ir skiriamas už juos bausmes. Nusikaltimus konstatuoja ir konkrečias bausmes skiria valstybės teismai. Gana daugelio nusikaltimų atvejais jau atsižiūrima į aplinkybes, mažinančias nusikaltėlio kaltę ir dėl to švelninama jam skirtoji bausmė, pav., jei kilus peštynėms kas netyčia suduotų kitam smūgį, tai smogėjas baudžiamas pinigine bauda tik tuo atveju, kai sumuštasis nuo to sumušimo miršta, kitais gi atvejais jis turi tik gydymosi išlaidas sumokėti.

Bausmės, ypač už nusikaltimus asmeniui, paprastai skiriamos pagal taliono principą. Tikrasis talionas taikomas tais atsitikimais, kada nusikalstama laisvojo žmogaus kūnui (kūno sužalojimai). Čia paties įstatymo aiškiai pabrėžiama: akis už akį (196 §), kaulas už kaulą (197 §), dantis už dantį (200 §). Simbolinės formos talionas taip pat kai kuriais atvejais taikomas, pavyzdžiui, nupiaunama ranka sūnui, kuris mušė savo tėvą; nupiaunama ranka gydytojui chirurgui, dėl kurio nevykusios operacijos pacientas mirė arba neteko akies; įvaikiui nupiaunamas liežuvis už tai, kad jis išsižada savo įvaikintojo (augintojo), jei tas įvaikintojas yra karaliaus dvariškis arba dievų tarnybai pasišventusi vaidilutė; žindyvei nupiaunamos krūtys, jei jai atiduotas žindyti vaikas miršta ir ji, be vaiko tėvų sutikimo, žindytąjį vaiką pakeičia kitu vaiku.

Mirties bausmė Hammurabio įstatyme labai dažnai minima. Ji taikoma už įvairiausius nusikaltimus, būtent: už nesąžiningus įskundimus, kuriais apkaltinamas žmogžudyste arba raganavimu nekaltas žmogus; už melagingą paliudijimą teisme, kuris sprendžia bylą, kurioje kaltinamajam gresia mirties bausmė; už vagystę, ypač jei vagiamas karaliaus (valstybės) arba šventyklų turtas ir šiaip svarbesnio turto vagystės atvejais, bet kartais už vagystę baudžiamas tik piniginėmis baus-

mėmis; už vogtų daiktų slėpimą; už padėjimą vergui pabėgti, ypač jei vergas yra karaliaus arba valstybės valdininko; už vaiko pagrobimą ir už daug kitų nusikaltimų.

Mirties bausmė vykdoma taip pat nevienodai. Tų būdų yra įvairių. Vienur įstatymas, nustatydamas mirties bausmės sankciją, nurodo ir būdą, kaip ta bausmė turi būti įvykdyta, kitur mirties bausmės įvykdymo būdas nenurodomas. Vienais atvejais nusikaltėlis sudeginamas: sūnus ir motina, jei tėvui mirus juodu lytiškai santykiauja; dievų tarnybai paskirta moteris, kuri lanko smuklę; vagis, kuris vagia gaisro metu. Kitais atvejais nusikaltėlis skandinamas surišant ir įmetant į vandenį: smuklininkė, kuri nepriima už gėrimus javų, bet reikalaudama sumokėti pinigais, pakelia gėrimų kainas; žmona su savo meilužiu, kurie nutveriami drauge gulint, jei žmonos vyras nepasigaili savo žmonos; žmona, kuri yra neištikima savo vyrui, apleidinėja jo namus, aikvoja jo turtą ir žemina jo vardą; uošvis, kuris lytiškai santykiauja su savo marčia. Vienu atveju mirties bausmė vykdoma pamovimu ant kuolo, būtent, žmona, kuri nužudo savo vyrą kitam vyriškiui pageidaujant. Tiesa, šis mirties bausmės vykdymo būdas sukelia abejojimų, nes ne visi vertėjai šią įstatymo vietą vienaip verčia, pavyzdžiui, Kohleris ir Peiseris verčia „nukryžiuojama“, Scheilis — „pakariama“. Taip pat vienu atveju bausmė vykdoma užkasant nusikaltėlį į žemę nusikaltimo vietoje: šitaip baudžiama už įsilaužimą į svetimus namus (21 §). Tais atvejais, kada įstatyme nėra specialiai nurodytas mirties bausmės vykdymo būdas, tikima, kad nusikaltėlis būdavęs užmušamas; bet kaip užmušamas, tikrai nežinoma.

Be mirties bausmės, Hammurabio įstatyme yra dar daugybė įvairių kitokių bausmių, būtent: kūno organų sunaikinimai arba žalojimai, mušimas jaučio odos diržu, išvarymas iš namų, ištrėmimas iš gimtinės, atėmimas titulo ir pašalinimas iš tarnybos (teisėjo), atėmimas viso turto ir perdavimas nukentėjusiam, paprastos piniginės bausmės, kurių dydis įstatymo fiksuojamas ir kurios kartais yra sulyginamos su nusikaltimu padarytų nuostolių (kartais tik išlaidų) atlyginimu. Piniginės bausmės dominuoja Hammurabio įstatymo bausmių sąraše. Kalbant apie Hammurabio pinigines bausmes, reikia turėti galvoje tai, kad čia nėra tos piniginės bausmės, kurias nu-

mato moderninės baudžiamosios teisės. Hammurabio piniginės bausmės yra tik taksos, kurios nurodo, kiek nusikaltėlis turi sumokėti nukentėjusiam ir kokios piniginės satisfakcijos nukentėjusis gali iš nusikaltėlio reikalauti. Ši baudimo sistema baudžiamosios teisės teorijos yra vadinama legalinių kompozicijų sistema. Moderninės baudžiamosios piniginės bausmės nėra nukentėjusiam teikiama materialinė satisfakcija, nes piniginė pabauda tenka iždui arba specialiems fondams, bet ne nukentėjusiam.

Kur-ne-kur Hammurabio įstatyme randame dar kraujo keršto likučių. Keršyjama ne tik pačiam nusikaltėliui, bet ir jo šeimos nariams, prisilaikant vis dėlto taliono nustatytos normos. Šie atsitikimai, tiesa, yra negausūs: jų įstatyme yra nurodyta tik trys. Štai jie: 1) jei paimtas užstatan žmogus miršta dėl kreditoriaus kaltės, tai užmušamas atitinkamas kreditoriaus šeimos narys (116 §); 2) jei kas užmuša svetimą nėščią dukterį, tai užmušama ir jo duktė (210 §), ir 3) jei namo statytojas blogai pastato namą, kuris griūdamas užmuša svetimą sūnų, tai užmušamas ir jo sūnus (230 §). Kaltės momentas, kaip jau anksčiau paminėta, respektuojamas ne tik baudžiamosios teisės, bet kada-ne-kada ir civilinės teisės. Nusikaltėlis nebaudžiamas, jei nėra jo tyčios (subjektyvinės kaltės), bent tais atvejais, kuriais įstatymas įsakmiai tatai pasako, būtent: kada paimtas skolai garantuoti miršta ne dėl kreditoriaus kaltės; kada kas netyčia suduoda smūgį; kada vergų žymėtojas netyčia pašalina vergo žymę; kada piktas jautis subado žmogų, nors jaučio savininkas ir ėmėsi visų reikalingų atsargumo priemonių.

Kartais net neatsargumas atskiriamas nuo tyčios, bet kartais jis dar sulyginamas su ja, pav., gydytojo ir namų statytojo neatsargumas sulyginamas su tyčia, o jaučio savininko neatsargumas jau atskiriamas nuo tyčios, nes jaučio savininkas, dėl kurio neatsargumo jautis subado žmogų, baudžiamas tik pinigine bausme, tuo tarpu už tokį pat nužudymą tyčia baudžiamas mirties bausme.

Vienu atveju įstatymas atsižiūri į nusikaltėlio pragyvenimo reikalą (būtinasis reikalingumas) ir neskiria bausmės, būtent, vyrui iškeliavus, žmonai leidžiama apleisti jo namus ir susidėti su kitu vyru, jei iškeliavusiojo vyro namuose nėra iš ko žmonai pragyventi.

Labai dažnai nusikaltimai ir už juos skiriamos bausmės kvalifikuojami, atsižiūrint į nukentėjusio teisinę padėtį. Atsižiūrima ypač į tai, ar nukentėjusis yra laisvas žmogus, ar vergas. Tūlu atveju už nusikaltimą laisvajam žmogui baudžiama mirtimi, tuo tarpu už tą patį nusikaltimą vergui baudžiama tik pinigine bausme; o kur už nusikaltimą laisvajam žmogui baudžiama pinigine bausme, ten už tą patį nusikaltimą vergui baudžiama daug mažesne pinigine bausme.

Nusikaltėlis turi atlyginti nukentėjusiąm nusikaltimu padarytus nuostolius. Vadinasi, šiuo atžvilgiu Hammurabio įstatymas niekuo nesiskiria nuo visų kitų baudžiamųjų įstatymų, nes visi mums žinomieji baudžiamieji įstatymai laikosi to paties principo. Tačiau Hammurabio įstatymo 23 §-fe randame nuostatą, kurio mūsų įstatymuose nėra. Šis nuostatas kalba apie nuostolių atlyginimą apiplėštajam tuo atveju, kai plėšikas nepagaunamas. Hammurabio įstatymas šiuo atveju pareigą atlyginti nukentėjusiam nuostolius uždeda tai apylinkei ir jos vyresniajam, kurioje įvyko plėšimas. Tuo būdu apylinkei ir jos vyresniajam įstatymu uždedamos laiduotojo prievolė ir plėšimo aukai netenka vienai nukęsti nuo plėšimo nelaimės.

Teismai ir teisenos. Nors Hammurabio įstatyme nedaug randame nuostatų, tiesiogiai kalbančių apie teismus ir teisenas, vis dėlto galima iš jų ir kitų aliuzijų susidaryti bent apytikrį vaizdą apie teismus ir teisenas.

Iš paties įstatymo pobūdžio jau aiškėja, kad teismo funkcija yra valstybės funkcija. Vadinasi teismas yra valstybės organas, paties suvereno sudarytas. Tik labai nedideli yra užsilikę genties teismų likučiai (ž. 126 §), kurių, tiesa pasakius, kiti vertėjai nė neranda (ž. 126 § išnašą).

Teisėjus skiria karalius. Gana sunku yra pasakyti ar teisėjais būdavo skiriami tik dvasininkai, ar tik pasauliečiai, ar, gali būt, vieni ir antri. Pasak Volkovo, tikraisiais teisėjais būdavę skiriami pasauliečiai, o dvasininkai posėdžiuose dalyvaudavę tik antraeiliais asistentais. Deja, Volkovas savo tvirtinimui paremti nepateikia jokių įrodymų. Gal galima būtų tokią nuomonę pagrįsti tik tuo, kad paties Hammurabio įstatymo normos yra grynai teisinės normos, griežtai atskirtos nuo dorovės normų, kurių vykdymo kontrolė pavesta tik dvasinin-

kams, o teisės normų vykdymo kontrolė turėtų būti pavesta teisininkams pasauliečiams.

Iš įstatymo nematyti, ar teisėjai skiriami iki gyvos galvos, ar iki tam tikros amžiaus ribos, ar tam tikram aprėžtam laikui, ar tik vienai bylai (arba sesijai) spręsti, ar, pagaliau, iki karalius teisėją pašalins. Tikrai yra žinoma, kad teisėjas už tam tikrą tarnybinį nusikaltimą (už pakeitimą jo išspręstos bylos sprendimo), be jam skiriamos piniginės pabaudos, pašalinamas visam laikui.

Iš įstatymo vienur vartojamos vienaskaitos „teisėjas", kitur — daugiskaitos „teisėjai", rodos, reikėtų padaryti išvadą, kad Hammurabio Babilonijoje buvo vienasmeniniai ir kolegialiniai teismai. Labai gaila, kad iš paties įstatymo kazuistinių nuostatų, negalima nė apytikriai nustatyti tų teismų kompetencijų. Apie teismų instancijas įstatyme taip pat nerandame nieko pasakyta. Iš karaliaus, kuris yra ir vyriausias teisėjas, galios galima išvesti, kad jis gali paimti kiekvieną bylą pats spręsti arba jau teisėjo išspręstą iš naujo spręsti (tą išvadą patvirtina ir dokumentai, Jean, *Lettres,* 37—46, Volkovas, 69 p.). Vadinasi, karalius buvo apeliacinė instancija visoms byloms.

Bylos sprendžiamos šventyklose arba prie įėjimų į jas. Tai būdavo daroma, matyti, dėl įvairių priežasčių, būtent: dėl to, kad seniau bylas spręsdavo dvasininkai, kurių veikimo arena yra šventyklos, kad dažnai bylos sprendžiamos priesaika dievui, kurio statula čia pat stovi, kad priesaikos ritualą atlikdavo dvasininkai ir kad šventykla psichologiškai veikia bylininkus ir liudytojus, versdama juos sakyti teisybę.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo labai keistas reiškinys tas faktas, kad Hammurabio įstatyme nerandame prokuratūros. Bet įsigilinus į patį įstatymą, tas reiškinys pasidaro visai normalus ir suprantamas. Mat, įstatyme numatyti nusikaltimai paties įstatymo laikomi privatiniais nusikaltimais tikrąja to žodžio prasme, t. y. nukentėjusiam priklauso ne tik iniciatyva iškelti kaltinimą, bet tik jam, o ne kam kitam, patenkinti ir bausmė skiriama. Baudžiant nusikaltėlį nukentėjusiam duodama ne tik moralinė satisfakcija, bet labai dažnai ir materialinis pelnas. Taip esti ypač tais atvejais, kada baudžiama sumokėti kelis kartus tiek, kiek padaryta nuostolių. Vadinasi, baudžiamųjų bylų teisena iš esmės veik niekuo nesiskiria nuo civili-

nių bylų teisenos. Byla pradedama nukentėjusio (event. ieškovo) skundu, greičiausiai, žodžiu pareikštu. Iš to, kad teismas tai vienai, tai antrai bylos šaliai deda pareigą įrodinėti (sakysime, 9 §), rodos, reikėtų spręsti, kad, bent sprendžiant tam tikras bylas, abi bylos šalys turėdavo dalyvauti. Kas ir kaip šaukdavo šalis į teismą, nežinoma; taip pat nežinoma, kokios sankcijos būdavo taikomos užsispyrusiai šaliai. Iš posakio „man šį daiktą kažkas pardavė, aš jį pirkau prie liudytojų" (9 §) ir kitų panašių posakių, manau, galima būtų padaryti išvadą, kad tais atvejais, kada būdavo bylinėjamasi dėl daikto, turėdavo būti čia pat ir tas daiktas, kaip to reikalaudavo ir kiti senovės procesai, sakysime, romėnų.

Įrodymams panaudojamos įvairios priemonės: liudytojai, rašto dokumentai, priesaikos, net ordalijos ir, gal būt, dar kitokios priemonės, įstatymo įsakmiai nepaminėtos.

Liudytojais ypač įrodinėjama ginčuose dėl nuosavybės teisių. Rašto dokumentais įrodinėjami sutarties sudarymo faktai, nes Babilonijoje, kaip jau matėme, beveik visos sutartys būdavo daromos raštu. Įstatymas nurodo gana daug atsitikimų, kada bylos sprendžiamos pasirėmus vienos arba antros šalies priesaika, kuri vienais atvejais būdavo lyg kaltės nuplovimo priemonė, pavyzdžiui, žmona, vyro apkaltinta neištikimybe, bet gulint su kitu vyriškiu nenutverta, savo priesaika pasidaro nekalta (131 §), o kitais — ji būdavo tikra įrodymo priemonė skundėjui, pavyzdžiui, apiplėštasis priesaika įrodinėdavo, koks ir kiek to turto iš jo išplėšta (23 §). Priesaika Hammurabio įstatymo laikoma visiškai patikimu ir neginčytinu įrodymu. Pagaliau įstatyme randame vandens ordaliją, kuri būdavo vartojama teisybei išaiškinti. Kadangi vandens ordalija įstatymo paminėta keliais atvejais, kur gresia mirties bausmė, tai paprastai manoma, kad ordalija būdavusi taikoma tik bylose, kuriose gresdavo mirties bausmė. Ordalija yra archaiška įrodymo priemone, pagrįsta naiviu tikėjimu, kad dievai tuojau pat parodą teisybę ir reiškią savo tikrą valią, pasmerkdami nusikaltėlį. Iš paties įstatymo dvasios ir iš vietos, kur teisiama, atrodo, kad bylos būdavo sprendžiamos viešai. Iš Hammurabio įstatymo 5 § matyti, kad teismo sprendimai būdavo surašomi lentelėse. Atrodo, kad ir teismo protokolai būdavo rašomi.

Labai gaila, kad Hammurabio įstatyme nieko nerandame apie teismo sprendimo vykdymą. Gal būt, kad tai buvo palikta pačiam ieškovui (event. nukentėjusiam) taip, kaip tai buvo senojoje Romoje.

Reziumuojant čia keliais bendrais bruožais pateiktą Hammurabio įstatymo charakteristiką, tenka pasakyti, kad šis įstatymas, daugeliu atžvilgiu būdamas aniems laikams jau visai tobulas ir pažangus, parodo Babilonijos apie 2000 metų pr. Kr. labai aukštą kultūrą; taip pat jis paveikė ir ateities tautų kultūrą. Šio įstatymo kodifikacinis pradmuo per tūkstančius metų puoselėjamas, tik naujausiais laikais galutinai yra ištobulintas. Hammurabio įstatymo sekuliarizacinė idėja, be abejojimo, skatino ateities tautų įstatymų leidėjus skirti teisės normas nuo religijos ir, pagaliau, nuo moralės normų, kas, žinoma, teigiamai turėjo paveikti socialinę žmonijos gerovę, nes tos gadynės, kada šių normų įstatymų leidėjai neskirdavo, buvo žmonijai pražūtingiausios.

II

1. Įstatymo įžanga

Kai didysis Anumas[1], Anunnakių karalius, ir Ellilis[2], dangaus ir žemės valdovas, pasaulio likimo lėmėjas, suteikė Mardukui, Eo pirmagimiui, dievišką galią valdyti visus žmones, iškėlė jį tarp Igigių, jo kilnų vardą paskelbė Babilonui ir padarė jį (Babiloną)[3] galingiausiu kraštu, jo viduryje įkūrė amžiną karalystę, kurios pamatai taip stiprūs, kaip dangaus ir žemės, tada Anumas ir Ellilis žmonių gerovei pašaukė mane, Hammurabį, dievobaimingą, garsų kunigaikštį, kad aš įgyvendinčiau žemėje teisingumą, išnaikinčiau ištvirkėlius ir piktadarius, neleisčiau stipresniajam skriausti silpnesniojo, patekėčiau kaip saulė juodagalviams[4] ir apšviesčiau šalį, paskelbė mano vardą:

Hammurabis, ganytojas, Ellilio išrinktasis, esu aš. Sukrovėjas turtų ir perteklių, parūpintojas jų Nippuro-Durankiui; garbingasis Ekuro globėjas.

Šaunusis karalius, Erido atstatytojas, Eabzo kulto grynintojas, keturių šalių užkariautojas, Babilono vardo išaukštintojas, Marduko, savo viešpaties, širdies džiugintojas; tasai, kuris kasdien lanko Esangillą.

Karalystės sėkla, kurią pradėjo Sinas; Uro apdovanotojas turtais; pamaldusis, paklusnusis, perteklių nešėjas Egišširgalui.

---

[1] Vyriausias (dangaus) dievas. Kaip šis, taip ir visi kiti toliau einantieji tikriniai vardai, daiktų pavadinimai bei šiaip mums svetimi ir nesuprantami žodžiai yra sulietuvinti, pridedant atitinkamas mūsų galūnes, ir paskui juos prireikus linksniuojant. Plačiau jie paaiškinti gale pridedamuose paaiškinimuose.

[2] Scheilis ir Winckleris verčia „Bel", o Kohleris ir Peiseris — „Bil". Panašiai yra ir su kai kuriais kitais čia sutinkamais vardais bei daiktų pavadinimais, kurie ne visų vertėjų verčiami vienodai, nors jų reikšmė esmėje yra ta pati.

[3] Čia ir visur kitur skliausteliuose įrašytieji žodžiai yra vertėjų, nes jų originale nėra; jie savaime suprantami iš originalo teksto ir konteksto. Taigi, netenka abejoti, kad tuo būtų iškreipta mintis: antra vertus, be jų lietuviškas vertimas liktų kiek miglotas ir neaiškus.

[4] Tur būt, babiloniečiams.

Išmintingumo karalius, klusnusis Šamašui, stiprusis, galingasis, Sipparo pamatų stiprintojas, žalumynais išpuošęs Ajos gojų[5]; Ebabbaro namo, kurio buveinė prilygsta dangui, išaukštintojas.

Karys, pasigailėjęs Larsos, atnaujinęs Šamašui, savo gelbėtojui, Ebabbarą.

Valdovas, Uruko atgaivintojas, jo gyventojams vandens gausus teikėjas; Eannos sosto išaukštintojas, Anumui ir Ištarai prabangos teikėjas.

Šalies gynėjas, išblaškytų Isino gyventojų surinkėjas, perpildęs turtais Egalmacho namą.

Karalių „slibinas" (visavaldis), Zababos mylimasis brolis, jos būstinės Kiše sustiprintojas; garbe apsupęs Emeteursagą, didžiojo Ištaros kulto tvarkytojas, Chursagkalamos namo globėjas.

Priešų siaubas, kurio troškimus patenkina Irras, mano bendrininkas; Kutos stiprintojas, viskuo aprūpinęs Mišlamą.

Galingasis stumbras[6], priešų vanagas, Tuto mylimasis, laimingą padaręs Barzibą, kilnusis, neatsitraukiąs nuo Ezido.

Karalių dievas, išminties skelbėjas, Dilbato vaisių lauko praplatintojas, galingosios Urašos svirnų pripildytojas.

Valdovas, kuris yra vertas skeptro ir karūnos, kuriais dėl to aprūpino jį išmintis, Mama; Kešo sienų nustatytojas, gryno maisto Nintai pristatytojas.

Išmintingasis, tobulasis, įrengėjas ganyklų ir girdyklų Lagašui ir Girsai, aukotojas didelių aukų Eninnui.

Priešų gaudytojas, Talitumos pamėgtasis, Challabo įsakymų vykdytojas, pradžiuginęs Ištaros širdį.

Teisusis kunigaikštis, kurio maldą išklauso Adadas; didvyrio Adado širdies nuramintojas Bitkarkaroje; visa, kas pridera, sutvarkęs Eudgalgaloje.

Karalius, suteikęs gyvybę Adabui, Emacho šventnamio globėjas.

Karalių valdytojas, nenugalimas karys, kuris dovanojo Maškanšabriui gyvybę, apdovanojęs turtais Mišlamą.

Išmintingasis, rūpestingasis, kuris pasiekė išminties šaltinį, priglaudęs stovykloje (nelaimės ištiktuosius) Malkos gy-

---

[5] Volkovas verčia „kapą".
[6] Volkovas verčia „jautis".

ventojus, Eui ir Damgalnunnai sustiprinęs buveines turtų pertekliuose.

Savo karalystės išaukštintojas, kuris amžiams paskyręs tyras aukas.

Karalių karalius, savo gimdytojo Dagano jėga nugalėjęs gyventojus prie Eufrato; pasigailėjęs Meros ir Tutulos žmonių.

Vyriausias kunigaikštis, Ištaros veido apšvietėjas, pristatęs gryno maisto Ninazui.

Savo žmonių iš priespaudos vaduotojas, sutvirtinęs jų nuosavybės teises ir taiką Babilonijoje.

Žmonių ganytojas, kurio darbai patinka Ištarai, kurią įkurdinęs Eulmaše, Akkado viduryje.

Teisės skelbėjas, teisingai valdąs tautas, grąžinęs į Assurą jo gerąją deivę-saugotoją.

Karalius, kuris Ninivos Emišmiše išgarsino Ištaros vardą, kuris niurnoms užkimšo burnas.

Aš esu kilnusis, nuolankusis didiesiems dievams, Sumulaelio palikuonis, galingasis Sinmuballito įpėdinis, amžinoji karališkumo atžala, galingasis karalius, Babilonijos saulė, kuri patekėdama apšviečia Sumerų ir Akkadų šalis; karalius, kuris nugalėjo keturias šalis, Ištaros numylėtasis.

Kai Mardukas pasiuntė mane valdyti žmones, paskelbti kraštui teisę, tada aš šalies žmonių gerovei sukūriau teisę ir teisingumą.

2. Įstatymo tekstas

Neteisingas įtarimas ir apkaltinimas

§ 1

Jei kas įtaria ir apkaltina kitą žmogžudyste[7], bet to neįrodo, tai tas, kuris įtaria ir apkaltina, yra baudžiamas mirtimi.

§ 2

Jei kas įtaria ir apkaltina kitą raganavimu, bet to neįrodo, tai tas, kuris yra įtartas raganavimu, eina prie upės ir joje pa-

[7] Scheilis ir Kohleris-Peiseris tekalba tik apie apkaltinimą raganavimu, o Winckleris — apie įtarimą nusikalstamu darbu apskritai. Volkovas, pasirėmęs kitų vertimais, pareiškia, kad pirmame ir antrame §§-fuose esą kalbama apie dviejų rūšių raganavimą. Be to, pasak jo, kai kurių vertėjų nuomone, čia esą kalbama apie žmogaus užmušimą raganavimu.

sineria[8]; jei upėje jis prigeria, tai tas, kuris jį įtarė ir apkaltino, gauna jo namus; jei upė šitą žmogų išteisina ir jis grįžta iš jos sveikas, tai tas, kuris jį įtarė ir apkaltino raganavimu, yra baudžiamas mirtimi, o tas, kuris buvo pasinėręs upėje, gauna namus to, kuris jį įtarė.

Neteisingas liudijimas teisme

§ 3

Jei kas teisme melagingai paliudija ir to paliudijimo[9] tikrumo neįrodo, tai, jei šitas teismas yra kaklo teismas[10], jis yra baudžiamas mirtimi.

§ 4

Jei jis melagingai paliudija byloje dėl javų ar pinigų, tai jis yra baudžiamas šios bylos ieškinio didumo bausme.

Teisingumo ardymas paties teisėjo

§ 5

Jei teisėjas, išsprendęs bylą, paskelbęs sprendimą ir padaręs dokumentą, vėliau savo sprendimą pakeičia, tai, įrodžius jo paskelbtojo sprendimo pakeitimą, jis yra baudžiamas sumokėti dvylika kartų tiek, kiek anoje byloje ieškota; be to, jis viešai pašalinamas iš teisėjo pareigų, į kurias daugiau nebegrįžta ir nebesėdi su teisėjais.

Nusikaltimai nuosavybei

§ 6

Jei kas pavagia dievo[11] arba dvaro[12] valdomą daiktą, tai

---

[8] Winckleris verčia „šoka į upę". Be to, pasak jo, čia buvęs įsitikinimas, kad raganius turėdavęs būtinai nugrimsti į upės dugną. Upės sprendimas buvo lygus Dievo sprendimui.

[9] Kohleris-Peiseris ir Volkovas verčia „pasakytų žodžių".

[10] Byla, kurioje sprendžiamas gyvybės ar mirties klausimas.

[11] Volkovas verčia „bažnyčios", o Wincklerio vertime tas pat įrašyta skliausteliuose.

[12] Wincklerio vertime skliausteliuose dar įrašyta „karaliaus". Reikia, tur būt, suprasti — valstybės.

tas yra baudžiamas mirtimi. Taipgi yra baudžiamas mirtimi ir tas, kuris pavogtąjį daiktą iš jo rankų priima.

§ 7

Jei kas perka arba priima saugoti be liudytojų ir sutarties iš kieno[13] sūnaus arba vergo rankų ar tai sidabrą, ar tai auksą, ar tai vergą, ar tai vergę, ar tai jautį, ar tai avį, ar tai asilą arba ką nors kitk, tai tas yra laikomas vagimi ir baudžiamas mirtimi.

§ 8

Jei kas pavagia ar tai jautį, ar tai avį, ar tai asilą, ar tai kiaulę, ar tai laivą, kurie yra dievo arba dvaro, tai tas yra baudžiamas atlyginti trisdešimt kartų[14] tiek, kiek yra pavogęs; jei pavogtasis daiktas yra išvaduotojo[15], tai vagis baudžiamas atiduoti dešimt kartų tiek, kiek yra pavogęs; bet jei vagis neturi iš ko atiduoti, tai jis yra baudžiamas mirtimi.

§ 9

Jei tas, kam dingsta koks nors daiktas, suranda jį kito rankose, bet šis, pas kurį daiktas yra surastas, sako: „man šį daiktą kažkas pardavė, aš jį pirkau prie liudytojų"; bet taip pat ir dingusio daikto savininkas sako: „aš noriu pristatyti liudytojus, pažįstančius mano dingusį daiktą", tai pirkėjas pristato pardavėją, kuris jam pardavė, ir liudytojus, prie kurių jis pirko; bet ir dingusio daikto savininkas pristato liudytojus, pažįstančius jo dingusį daiktą, — teisėjai ištiria jų pareiškimus, o liudytojai, prie kurių buvo padarytas pirkimas-pardavimas, ir liudytojai, pažįstantieji dingusį daiktą, duoda savo parodymus prieš dievą[16]; jei paaiškėja, kad pardavėjas yra vagis, tai jis

---

[13] Volkovas verčia „iš laisvojo".
[14] Volkovas verčia „tris kartus".
[15] Winckleris ir Volkovas verčia „išvaduotojo". Mat, anais laikais Babilonijoje yra buvę trys skirtingi luomai, būtent: laisvieji, išvaduotieji ir vergai. Išvaduotieji lyg ir sudarydavę vidurį tarp laisvųjų ir vergų, iš kurių jie bene bus ir kilę.
Kad geriau galima būtų šios kategorijos žmones išskirti iš kitų, čia taip pat, kaip ir Wincklerio bei Volkovo vertimuose, vietoje „valdinio" bus verčiama „išvaduotasis".
[16] Ne tik čia, bet ir visur kitur reikia, tur būt, suprasti — prieš dievybės statulą.

yra baudžiamas mirtimi; dingusio daikto savininkas ima savo dingusį daiktą, o pirkėjas ima iš pardavėjo namų pinigus, kuriuos jis (pirkėjas) yra sumokėjęs.

§ 10

Jei pirkėjas nepristato pardavėjo ir liudytojų, prie kurių jis pirko, o dingusio daikto savininkas atveda liudytojus, pažįstančius dingusį daiktą, tai pirkėjas laikomas vagimi, ir jis yra baudžiamas mirtimi, o dingusio daikto savininkas atgauna savo dingusį daiktą.

§ 11

Jei dingusio daikto savininkas nepristato liudytojų, pažįstančių jo dingusį daiktą, tai jis yra laikomas apgaviku ir už neteisingą apkaltinimą baudžiamas mirtimi.

§ 12

Jei pardavėjas miršta, tai pirkėjas ima iš jo namų penkis kartus tiek, kiek pirkėjas turi teisę šioje byloje ieškoti.

§ 13

Jei šito žmogaus liudytojų vietoje nėra, tai jiems pristatyti teisėjai duoda jam šešis mėnesius[17] laiko; jei jis per tą laiką savo liudytojų nepristato, tai jis yra laikomas apgaviku[18] ir baudžiamas bausme, lygia šios bylos ieškiniui.

§ 14

Jei kas pavagia kieno vaiką[19], tai jis yra baudžiamas mirtimi.

§ 15

Jei kas išveda[20] už miesto vartų dvaro vergą ar vergę arba išvaduotojo vergą ar vergę, tai jis yra baudžiamas mirtimi.

---

[17] Scheilis ir Kohleris-Peiseris verčia „iki 6 mėnesių".

[18] Kohleris ir Peiseris šį žmogų vadina melagiu, Scheilis — blogos sąžinės žmogumi, o Volkovas — vagimi.

[19] Winckleris ir Kohleris-Peiseris verčia „mažą sūnų", o Volkovas ir Scheilis — „mažametį".

[20] Tur būt, leidžia arba padeda jiems pabėgti.

§ 16

Jei kas laiko paslėpęs savo namuose pabėgusius iš dvaro arba iš išvaduotojo vergą arba vergę ir, šaukliui[21] reikalaujant, jų neišduoda, tai jis yra baudžiamas mirtimi.

§ 17

Jei kas sugauna pabėgusį vergą arba vergę ir juos pristato jų šeimininkui, tai vergų šeimininkas moka jam du sekelius sidabro[22].

§ 18

Jei toks vergas nesako, kas yra jo šeimininkas, tai sugavėjas veda jį į dvarą[23], iš kur vergas, ištyrus kas yra jo šeimininkas, grąžinamas pastarajam.

§ 19

Jei jis (sugavėjas) tokį vergą laiko savo namuose ir jei šitas vergas užtinkamas jo rankose, tai jis (sugavėjas) yra baudžiamas mirtimi.

§ 20

Jei vergas iš rankų to, kas jį sulaiko, pasprunka, tai sulaikytojas, prisiekęs dievo vardu vergo šeimininkui, kad jis yra nekaltas, nuo atsakomybės atleidžiamas.

§ 21

Jei kas įsilaužia į svetimus namus, tai jis yra čia pat nužudomas ir užkasamas.

§ 22

Jei plėšikas pagaunamas, tai jis yra baudžiamas mirtimi.

§ 23

Jei plėšikas nepagaunamas, tai apiplėštasis priesaika prieš dievą įrodo pas jį dingusį turtą ir po to ta apylinkė[24] bei jos

---

[21] Scheilis verčia „kiemo maršalkai“. Volkovas mano, kad tai bene bus buvęs asmuo, ėjęs pareigas, panašias į mūsų kaimų seniūno.

[22] Sekelis — apie 8 gr. svorio vienetas.

[23] Tur būt, pas vietos valdžios atstovą.

[24] Scheilis verčia „ville“, Kohleris ir Peiseris — „Gemeinde“, o Winckleris — „Ortschaft“.

vyresnysis[25], kurioje įvyko plėšimas, atlygina jam už dingusį turtą.

§ 24

Jei per tą plėšimą nužudomas žmogus, tai apylinkė ir jos vyresnysis sumoka nužudytojo žmogaus giminėms vieną miną[26] sidabro.

§ 25

Jei kieno namuose kyla gaisras ir jei kas, atėjęs gaisro gesinti, pakelia savo akis į šių namų savininko daiktus[27] ir iš jų ką nors pasisavina, tai tas yra metamas į tą pačią ugnį.

Lėnininkų pareigos ir teisės

§ 26

Jei kareivis[28] ar „žvejys“[29], karaliaus pašauktas į karo žygį, į jį neina arba pasamdo samdinį ir nusiunčia jį savo vieton, tai tas kareivis arba „žvejys“ yra baudžiamas mirtimi, o jo pasamdytasis gauna jo namus.

§ 27

Jei kareivis arba „žvejys“ per karaliaus kariuomenės kautynes paimamas į nelaisvę ir jei po to jo laukas ir sodas atiduodami kam kitam, kuris atlieka jo lėno pareigas, tai, jei jis sugrįžta ir pasiekia savo miestą[30], jo laukas ir sodas grąžinami jam atgal ir jis pats vėl atlieka savo lėno pareigas.

---

[25] Volkovas mano, kad tai bene bus buvęs asmuo, ėjęs pareigas, panašias į mūsų policijos viršininkų.

[26] Mina — apie 500 gr. svorio vienetas.

[27] Scheilis ir Volkovas verčia „į turtą“, o Kohlerio ir Peiserio nuomone, čia turėtų būti koks nors ypatingesnis daiktas, bet ne turtas apskritai.

[28] Scheilis verčia „officier“, Winckleris — „karys“, o Volkovas mano, kad tai turėjęs būti sunkiais ginklais apginkluotas kareivis.

[29] Scheilis verčia „homme d'armes“, o Winckleris ir Volkovas mano, kad tai bene bus buvęs lengvais ginklais apginkluotas kareivis. Be to, Wincklerio ir Eilerso nuomone, čia esą kalbama ne apie karius, surištus su žemėmis, lėnais, o apie karius, kurie gyvenę tik iš žūklės ir medžioklės. Atrodo, kad tai buvo kariai, kilę iš šiaurinės Babilonijos, kur žemė buvo kalnuota ir nederlinga ir kur, todėl, gyventojų svarbiausis pragyvenimo šaltinis buvo žūklė ir medžioklė. Karuose jie buvo labai drąsūs ir įgudę vartoti ginklus.

[30] Volkovas verčia „gyvenamąją vietą“.

§ 28

Jei kareivis arba „žvejys" per karaliaus kariuomenės kautynes paimamas į nelaisvę ir jei jo sūnus jau pajėgia atlikti lėno pareigas, tai sūnui atiduodama laukas ir sodas ir jis atlieka savo tėvo lėno pareigas.

§ 29

Jei jo sūnus yra per jaunas ir savo tėvo lėno pareigų atlikti dar nepajėgia, tai trečdalis lauko ir sodo atiduodama jo motinai, kuri tą sūnų ir augina.

§ 30

Jei kareivis arba „žvejys" dėl lėno pareigų sunkumo meta savo lauką, sodą ir namą ir kur nors pabėga ir jei, jam dingus, jo lauką, sodą ir namą paima valdyti kas kitas ir trejus metus atlieka jo lėno pareigas, tai, nors jis, vėliau sugrįžęs, ir reikalautų grąžinti jam lauką, sodą ir namą, jam nebegrąžinama, o tas, kuris turtą užvaldė ir atlikinėjo lėno pareigas, atlikinės jas ir toliau.

§ 31

Jei jis išbūna pasišalinęs tik vienus metus, bet vėliau sugrįžta, tai jam sugrąžinama jo laukas, sodas ir namas ir jis pats toliau atlieka savo lėno pareigas[31].

§ 32

Jei kareivį arba „žvejį", per karaliaus kariuomenės žygį paimtą į nelaisvę, išperka pirklys ir pristato į kareivio arba „žvejo" gyvenamąją vietą, tai, esant jo namuose turto išsipirkti, išsiperka jis pats; jei jo namuose turto tam reikalui nėra, tai jį turi išpirkti jo apylinkės dievo namai; jei jo apylinkės dievo namuose tam reikalui skirto turto nėra, tai jį išperka dvaras; jo laukas, sodas ir namas tam reikalui nenaudojami.

---

[31] Winckleris verčia „ir jis turi vėl priimti..."

§ 33

Jei vyresnysis valdininkas[32] arba viršila[33] paima samdinį (?) ir vieton kito (kareivio) pasiunčia jį į karaliaus žygį, tai toks valdininkas arba viršila yra baudžiamas mirtimi.

§ 34

Jei vyresnysis valdininkas arba viršila pasisavina kareivio daiktus[34], sauvališkai panaudoja jį savo reikalams, už atlyginimą atiduoda jį kitam, palieka jį galingesniajam teisme arba pasisavina karaliaus duotą jam dovaną, tai toks valdininkas arba viršila yra baudžiamas mirtimi.

§ 35

Jei kas nuperka iš kareivio rankų galvijus[35] arba smulkiuosius gyvulius[36], kuriuos jam davė karalius, tai tas netenka sumokėtų už juos pinigų.

§ 36

Kareivio, „žvejo" arba kito[37] lėno teisėmis valdomas laukas, sodas ir namas neparduodami[38].

§ 37

Jei kas perka kareivio, „žvejo" arba kieno kito lėno teisėmis turimą lauką, sodą arba namą, tai jo lentelė[39] (dokumen-

---

[32] Scheilis verčia „gouverneur", Kohleris ir Peiseris — „Oberbeamter", Eilersas — „Hauptmann", Volkovas mano, kad tai bene bus buvęs koks nors karininko laipsnis, o Winckleris — karininkų aukštesnysis laipsnis apskritai.

[33] Scheilis ir Kohleris-Peiseris, verčia „prefektas", o Volkovas mano, kad tam tikras, panašus į mūsų šių dienų. viršilos, kario laipsnis.

[34] Scheilis verčia „turtą".

[35] Scheilis, Kohleris-Peiseris ir Volkovas verčia „jaučius".

[36] Scheilis, Kohleris-Peiseris ir Volkovas verčia „avis". Apskritai, šie vertėjai smulkiuosius gyvulius verčia avimis.

[37] Kohleris ir Peiseris verčia „arba ir kitų tarnautojų".

[38] Volkovas verčia „už pinigus neparduodami".

[39] Lentelė — tai molio plytelė, kuri anais laikais atstodavo mūsų popierių. Tokiose plytelėse būdavo rašomos įvairios sutartys bei sudaromi kiti dokumentai. Tokių įvairių sutarčių bei kitų dokumentų pavyzdžių galima rasti J. Kohlerio ir A. Ungnado, *Hammurabis Gesetz*, Bd. III, IV ir V.

tas) sudaužoma; be to, jis netenka sumokėtų už tai pinigų, o laukas, sodas arba namas vėl atgal sugrąžinamas jų savininkui.

§ 38

Kareivis, „žvejys“ arba kitas lėnininkas negali savo lėno teisėmis turimo lauko, sodo ir namo užrašyti žmonai arba dukteriai; taip pat tuo turtu jis negali apmokėti savo skolų[40].

§ 39

Lauką, sodą ir namą, kuriuos jis nusiperka, gali užrašyti savo žmonai arba dukteriai; taip pat šiuo turtu jis gali apmokėti ir savo skolas.

§ 40

Naditumė[41], pirklys[42] ir „ypatingasis lėnas[43] gali parduoti savo lauką, sodą ir namą; pirkėjas atlieka[44] lėno pareigas, surištas su lauku, sodu ir namu, kuriuos jis nusiperka[45].

§ 41

Jei kas išmaino lauką, sodą ir namą, priklausantį kareiviui, „žvejui“ arba kitam lėnininkui, ir dar primoka priedų, tai kareivis, „žvejys“ arba kitas lėnininkas grįžta[46] atgal į savo lauką, sodą ir namą; be to, jis pasilieka sau primokėjimą, kuris jam buvo duotas.

---

[40] Toks turtas tenka tik sūnums (plg. § 28).

[41] Naditume — tai aukšto rango vaidilutė. Volkovas verčia „dievo žmona“ (daugiau žiūr. paaiškinimuose).

[42] Kohlerio-Peiserio, Wincklerio ir Volkovo nuomone, tai bene bus buvęs tam tikras valstybės tarnautojas, kuris valstybės lėšomis tvarkydavęs reikalus, lygiai kaip ir mūsų šių dienų prekybininkai.

[43] Scheilis ir Kohleris-Peiseris verčia „svetimas“, o Winckleris ir Volkovas — „kitas“. Tai bene bus buvęs privilegijuotas lėnininkas.

[44] Scheilis verčia „gali eksploatuoti“.

[45] Šią vietą Winckleris ir Volkovas verčia visai kitaip, būtent, kad pirkliui ir lėnininkui gali parduoti lėno teisėmis turimus lauką, sodą ir namą kareivis arba „žvejys“.

[46] Winckleris verčia „jei grįžta, tai...“

Žemės ūkis, jo nuoma ir apsauga

§ 42

Jei kas paima svetimą lauką įdirbti ir jame javų užauginti, bet to nepadaro, tai įrodžius, kad jis lauko tinkamai neįdirbo, jis turi duoti lauko savininkui tiek javų, kiek jų užaugino kaimynas tokiame pat žemės plote.

§ 43

Jei jis lauko neįdirba, bet palieka jį dirvonuoti, tai lauko savininkui jis duoda tiek javų, kiek jų reikėtų duoti, žiūrint į kaimyno tokiame pat plote užaugintų javų kiekį; be to, tą lauką, kurį jis užleido, suaria, suekėja ir atiduoda jį savininkui.

§ 44

Jei kas apsiima per trejus metus įdirbti dirvoną, bet tinginiauja ir lauko neįdirba, tai ketvirtaisiais metais jis turi tą lauką suarti, sukasti bei suekėti ir grąžinti savininkui; be to, jis atseikėja po dešimt korų[47] javų už kiekvienus aštuoniolika[48] ikų[49].

§ 45

Jei kas išnuomoja savo lauką ir iš anksto paima už jį (nuomos) mokestį, vėliau Adadas[50] tą lauką aptvindo, arba jį[51] nuneša potvynis, tai dėl to atsiradę nuostoliai tenka žemdirbiui (nuomininkui).

§ 46

Jei jis (nuomos) mokesčio dar nepaima, bet lauką atiduoda arba iš pusės, arba iš trečdalio, tai tame lauke užaugusius javus nuomininkas ir savininkas dalinasi pagal jų susitarimą.

§ 47

Jei žemdirbys (žemės nuomininkas) pirmaisiais metais negali išrinkti net savo įdėtų išlaidų ir dėl to nori dar toliau

---

[47] Koras — apie 120 litrų saiko vienetas.

[48] Išskyrus Eilersą, visi kiti vertėjai verčia „po 10 gurų už kiekvienus 10 ganų".

[49] Ikas — apie 4465,5 m^2 ploto vienetas.

[50] Oro dievas.

[51] Tur būt, javus.

nuomoti žemę[52], tai savininkas turi nesipriešinti; nuomininkas įdirba lauką dar labiau ir piūties metu savininkas gauna javų pagal susitarimą.

§ 48

Jei kas turi skolų ir Adadas aptvindo jo lauką arba potvynis sunaikina derlių, arba dėl sausros neuždera pasėliai, tai tokiais metais javų savo skolintojui jis neduoda, ir, be to, nuplauna[53] savo skolos lentelę; taip pat už šiuos metus jis nemoka ir palūkanų.

§ 49

Jei kas pasiskolina iš pirklio pinigų ir už tai atiduoda jam javų arba sezamo[54] augalų lauką sakydamas: „įdirbk lauką ir javus arba sezamą, kurie užaugs, surink ir pasiimk juos sau“, tai pirklio tame lauke užaugintus javus arba sezamą piūties metu paima žemės savininkas ir gautaisiais javais apmoka pirkliui skolą su palūkanomis ir lauko įdirbimo išlaidas.

§ 50

Jei jis atiduoda jau įdirbtą javų arba sezamo lauką, tai lauko savininkas paima tame lauke užaugusius javus arba sezamą ir pinigus su palūkanomis grąžina pirkliui.

§ 51

Jei skolai grąžinti pinigų jis neturi, tai jis duoda pirkliui javų arba sezamo tiek, kiek jis jų turi duoti karaliaus nustatytu tarifu skolai ir palūkanoms apmokėti.

§ 52

Jei žemdirbys (nuomininkas) neužaugina lauke javų arba sezamo, tai dėl to jis negali sulaužyti savo sutarties.

---

[52] Šią vietą Scheilis ir Volkovas verčia ta prasme, kad žemdirbys (žemės nuomininkas), negavęs pirmaisiais metais naudos, gali tą žemę perduoti kitam žemdirbiui, o savininkas neturi priešintis tokiam perdavimui, nes jis javų gauna pagal susitarimą.

[53] Pasak Wincklerio, simboliškas lentelės nuplovimas būdavęs daromas viešai ir reikšdavęs negalėjimą apmokėti skolų dėl vandens padarytos žalos. Atlikus prievolę, lentelė būdavo sudaužoma (plg. § 37).

Pasak Eilerso, toks nuplovimas būdavęs daromas norint pakeisti sutarties tekstą, jos turinį.

[54] T. y., alyvų augalų lauką.

§ 53

Jei kas dėl tinginiavimo nesustiprina savo užtvankos (pylimo) ir per atsiradusią užtvankoje skylę prasiveržęs vanduo nuneša nuo dirvų svetimus javus, tai jis atlygina už vandens sunaikintus javus.

§ 54

Jei jis nepajėgia atlyginti, tai parduodamas jis pats bei jo turtas ir gautus pinigus pasidalina visi tie, kurių derlių vanduo nuneša.

§ 55

Jei kas paleidžia laukui drėkinti vandenį[55] ir per savo apsileidimą nuplauna vandeniu kaimyno lauką, tai jis tokiam kaimynui atseikėja javų tiek, kiek jų užaugina kitas kaimynas tokiame pat žemės plote.

§ 56

Jei kas paleidžia (užtvankos) vandenį ir juo aptvindo savo kaimyno derlių, tai jis atseikėja kaimynui po dešimt korų[56] javų už kiekvienus aštuoniolika ikų[56].

§ 57

Jei piemuo[57] dėl ganiavos smulkiesiems gyvuliams su lauko savininku nesusitaria ir be jo leidimo nugano lauką, tai lauko savininkas nusipiauna savo javus; be to, piemuo, kuris be lauko savininko leidimo smulkiaisiais gyvuliais nugano jo lauką, sumoka lauko savininkui po dvidešimt korų[58] javų už kiekvienus aštuoniolika ikų.

§ 58

Jei piemuo, parginus[59] smulkiuosius gyvulius ir uždarius juos už miesto vartų, išvaro juos į svetimą lauką ir jį nugano,

[55] Winckleris čia kalba apie užtvankas.

[56] Scheilis, Kohleris-Peiseris ir Winckleris, verčia „už 10 ganų", o Volkovas — „už kiekvieną ganą po 10 gurų".

[57] Winckleris mano, kad piemenimi įstatymas vadina kaimenės savininką.

[58] Scheilis, Kohleris-Peiseris ir Winckleris verčia „už 10 ganų po 20 gurų", o Volkovas — „už kiekvieną ganą".

[59] Tur būt, ganymo laikui pasibaigus.

tai nuganytąjį lauką[60] piemuo pasilieka sau, o lauko savininkui piūties metu jis atseikėja už kiekvienus aštuoniolika ikų po šešiasdešimt korų javų.

Sodininkavimas

§ 59

Jei kas be sodo savininko leidimo sode[61] nupiauna medį, tai jis moka pusę minos sidabro.

§ 60

Jei kas sodininkui atiduoda savo lauką sodui užveisti, ir sodininkas tą lauką paverčia sodu, tai sodininkas augina sodą ketverius metus; penktaisiais metais savininkas ir sodininkas tarp savęs dalinasi[62] po lygiai, bet sodo savininkas savo dalį ima pirmas.

§ 61

Jei sodininkas nebaigia lauko paversti (apsodinti) sodu, ir dalį jo palieka dirvonuoti, tai paliktas dirvonuoti laukas įskaitomas į jo dalį.

§ 62

Jei sodininkas duotojo jam lauko nepaverčia sodu ir jei to lauko žemė buvo jau įdirbta, tai už tuos metus, kuriais laukas dirvonuoja, sodininkas duoda (atseikėja) lauko savininkui tiek derliaus, kiek jo kaimynui užderėjo tokiame pat žemės plote; be to, jis įdirba lauką ir grąžina jį savininkui.

§ 63

Jei tai yra dirvonuojantis laukas, tai sodininkas įdirba lauką ir grąžina jį savininkui; be to, už vienus metus jis atseikėja po dešimt korų javų už kiekvienus aštuoniolika ikų.

---

[60] Tur būt, tame lauke augusius javus.
[61] Kohleris ir Peiseris verčia „gojuje".
[62] Volkovas mano, kad dalinasi ne sodo vaisius, bet patį sodą, nes taip manyti verčią § 61.

§ 64

Jei kas atiduoda savo sodą naudotis sodininkui, tai sodininkas, kol jis tą sodą eksploatuoja, savininkui duoda dvi dalis, o sau pasiima trečiąją dalį.

§ 65

Jei sodininkas neužaugina vaisių sode ir tuo sumažina sodo pajamas, tai jis atseikėja sodo savininkui tiek pajamų, kiek jo kaimynas gauna iš tokio pat didumo sodo.

§ 66[63]

Jei kas pasiskolina iš pirklio pinigų ir jis, pirkliui pareikalavus grąžinti skolą, neturėdamas iš ko mokėti, pasiūlo jam (pirkliui) savo sodą sakydamas „imk už savo pinigus visas datules, kurios užaugs sode", tai pirkliui to padaryti neleidžiama[64]; sode užaugusias datules ima sodo savininkas ir pagal susitarimo lentelę pirkliui atiduoda datulėmis skolą su palūkanomis, o likusias datules pasiima sodo savininkas.

Lėnu apsunkinto ūkio pirkimas - pardavimas

§ 71

Jei kas duoda javų, pinigų arba kito turto už lėnu apsunkintus savo kaimyno namus, kuriuos jis nori pirkti, tai jis (pirkėjas) nustoja visko, ką jis už namus yra davęs, o namai grąžinami atgal jų savininkui; jei namai nėra apsunkinti lėnu, tai jis (savininkas) gali parduoti[65] ir (pirkėjas gali) duoti už juos javų, pinigų arba kito turto.

---

[63] Nuo 66 iki 101 §-fo originale tekstas yra išskustas (išdaužytas). Kai kurios trūkstamosios įstatymo dalys atstatytos tik iš rastų įstatymo nuorašų.

Scheilio vertime šis §-fas pažymėtas raide „a".

[64] Scheilis, Kohleris-Peiseris ir Winckleris verčia „jei pirklys nesutinka, tai sode..."

[65] Volkovas verčia „gali pirkti".

Namų nuoma

§ 78[66]

Jei namo savininkas, išnuomodamas savo namą, iš anksto už visus metus paima iš nuomininko nuomos mokestį ir, nesuėjus nuomos laikui, iškrausto nuomininką, tai jis netenka[67] nuomininko sumokėtų jam pinigų.

Paskola

§ 88[68]

Jei pirklys paskolina kam javų už palūkanas, tai palūkanų jis ima po vieną pi[69] javų už kiekvieną korą; jei jis skolina pinigus už palūkanas, tai palūkanų jis už vieną sekelį sidabro ima šeštąją dalį (sekelio ir) šešis granus[70].

§ 89[71]

Jei kas turi palūkaninę skolą, bet jai grąžinti neturi pinigų, o tik javų, tai pirklys už pinigus ir jų palūkanas ima javais pagal karaliaus nustatytą taksą.

§ 94

Jei pirklys skolina kam už palūkanas javų arba sidabro (pinigų) ir skolindamas sidabro duoda pagal mažąjį (svorio) akmenį arba — javų pagal mažąjį saiką, o priimdamas atgal sidabrą priima pagal didįjį (svorio) akmenį, javus pagal didįjį saiką, tai toks pirklys netenka viso to, ką jis paskolina.

§ 96[72]

Jei kas, paskolinęs iš pirklio javų arba sidabro (pinigų),

[66] Scheilio vertime šis §-fas pažymėtas raide „b".
[67] Scheilis verčia „grąžina".
[68] Kohlerio ir Peisserio vertime šiuo skaičium pažymėtas visai kitas §-fas, o Scheilio, Wincklerio ir Volkovo — šio §-fo nėra visai.
[69] Pi — apie 24 litrų saiko vienetas.
[70] T. y., 20%. Granas — apie 0,047 gr. svorio vienetas.
[71] Šis ir 94 §-fai yra tik Eilerso vertime. Kituose vertimuose jų nėra.
[72] Scheilio vertime šis §-fas pažymėtas raide „c", o Kohlerio ir Peiserio — skaičium „88".

neturi jų paskolai grąžinti, bet turi kito turto, tai paskolą jis gali grąžinti prie liudytojų kitu turtu, kurį jis turi savo rankose, o pirklys turi tai priimti be jokio atsikalbinėjimo.

Pirkliai bei tarpininkai ir įmonininkai

§ 100

Jei prekiautojas[73] nuvyksta kur prekiauti ir ten pelno, tai jis visus paimtus pinigus ir gautąjį iš jų pelną įrašo (į knygas), paskui suskaito savo darbo dienas ir atsiskaito su pirkliu.

§ 101

Jei ten, kur jis nuvyksta, pelno negauna, tai jis (prekiautojas) grąžina pirkliui dvigubai tiek pinigų, kiek jis iš pirklio gavo.

§ 102

Jei pirklys duoda prekiautojui pinigų verslovei[74] ir jei ten, kur prekiautojas nuvyksta verstis, turi nuostolio, tai jis grąžina pirkliui gautuosius pinigus.

§ 103

Jei prekiautojui keliaujant iš jo viską atima priešas[75], tai prekiautojas prisiekia dievui ir nuo atsakomybės būna laisvas.

§ 104

Jei pirklys davė prekiautojui parduoti javų, vilnų, aliejaus ir kitokios mantos, tai prekiautojas surašo už visa tai gautus pinigus ir atiduoda juos pirkliui; be to, prekiautojas tiems pinigams, kuriuos jis duoda pirkliui, ima lentelę (dokumentą).

---

[73] Šamallûm — Scheilis verčia „commis“, Volkovas — „torgovec“, Winckleris — „Zwischenhändler“, „Kleinhändler“, o Eilersas — „Beutelträger“.

[74] Scheilis verčia „à titre gracieux“, o Eilersas tekste palieka originalo terminą „tadmigtum“ ir čia pat skliaustuose įrašo „Darlehen“, išnašoje pridurdamas „zum Gutmachen“.

[75] Kohleris ir Peiseris verčia „plėšikas“.

§ 105

Jei prekiautojas yra neatidus[76] ir pinigams, kuriuos jis grąžina pirkliui, nepaima lentelės, tai tie pinigai į grąžintųjų pinigų sumą neįskaitomi.

§ 106

Jei prekiautojas priima iš pirklio pinigų ir vėliau jam užsigina, tai, pirkliui įrodžius dievo ir liudytojų akivaizdoje, kad jis (tikrai) pinigų davė, prekiautojas atiduoda pirkliui trigubai tiek pinigų, kiek jis iš pirklio gavo.

§ 107

Jei pirklys paveda[77] (ką nors) savo prekiautojui ir jei šis grąžina visa, ką pirklys jam yra davęs, betgi pirklys užsigina gavęs, tai, dievo ir liudytojų akivaizdoje paaiškėjus, kad pirklys yra prekiautojui užsigynęs, jis (pirklys) duoda prekiautojui šešis kartus tiek viso, ką jis iš prekiautojo gavo.

Gėrimų prekyba

§ 108

Jei smuklininkė[78] už gėrimus nepriima javų, o jų vietoje pagal didįjį (svorio) akmenį priima pinigus ir gėrimų kainą pakelia aukščiau už grūdų kainą, tai, įrodžius šį dalyką, ji metama į vandenį[79].

§ 109

Jei jos smuklėje susirenka nusikaltėliai, o smuklininkė nesulaiko jų ir neišduoda dvarui[80], tai ji yra baudžiama mirtimi.

§ 110

Jei naditumė arba entumė[81], kuri negyvena „vienuolyne"[82],

---

[76] Scheilis verčia „padarė klaidą".
[77] Scheilis, Kohleris-Peiseris ir Winckleris verčia „apgavo", o Volkovas — „paskolino".
[78] Scheilis ir Kohleris-Peiseris verčia „vyno pilstytoja".
[79] Tur būt, paskandinama.
[80] Tur būt, valdžiai.
[81] Entumė — vyriausia vaidilutė. Volkovas verčia „dievo sesuo" (daugiau žiūr. paaiškinimuose).
[82] T. y., atsiskyrėlių name. Kohleris ir Peiseris verčia „hareme".

atidaro smuklės duris, arba net į ją įeina išgerti, tai ši moteris sudeginama.

§ 111

Jei smuklininkė duoda kam skolon vieną (statinėlę[83] pihumo) gėrimo, tai piūties metu ji gauna penkis pi[84] javų.

Siuntiniai

§ 112

Jei kas, būdamas kelionėje, įduoda kitam savo sidabrą, auksą, (brangiuosius) akmenis arba ką nors kitką ir įpareigoja jį pristatyti į namus, betgi jis visa tai, kas buvo siunčiama, nepristato ten, kur turėjo pristatyti, o pasisavina, tai pristatytojas, įrodžius kas turėjo būti pristatyta ir ko jis nepristatė, duoda siuntinio savininkui penkis kartus tiek, kiek jam buvo įteikta pristatyti.

Paskolos grąžinimas ir neišsigalintieji skolininkai

§ 113

Jei kas paskolina kitam javų ar pinigų ir po to be javų savininko (debitoriaus leidimo) pasiima javų iš sandėlio arba aruodo, ir įrodžius, kad jis be javų savininko (debitoriaus leidimo) yra pasiėmęs iš sandėlio arba aruodo javų, tai skolintojas (kreditorius) turi grąžinti javų savininkui (debitoriui) ne tik visus pasiimtus javus, bet dar netenka ir tų, kuriuos jis paskolino.

§ 114

Jei kas, neturėdamas teisės reikalauti grąžinti javų arba pinigų skolos, vis dėlto nesamai skolai garantuoti užstatu[85] pa-

---

[83] Kiti vertėjai verčia „60 ka". Ka — apie 0,4 litro saiko vienetas.
[84] Kiti vertėjai verčia „50 ka".
[85] Šiame ir 115—118 §§-fuose minimas užstatas nėra mūsų suprantamas užstatas, kuris grąžinamas užstato davėjui, kai jis sumoka kreditoriui skolą. Čia užstatan duodami asmenys savo darbu atlygina kreditoriaus pretenzijas, o vergai net pereina į visišką kreditoriaus nuosavybę.

ima kitam priklausantį asmenį, tai už kiekvieną užstatui paimtąjį asmenį jis moka po trečdalį minos sidabro.

§ 115

Jei kas, turėdamas teisę reikalauti grąžinti skolą javais arba pinigais, paima kitą (asmenį) skolai garantuoti užstatu ir jei paimtasis miršta paėmusiojo (pirklio, kreditoriaus) namuose natūralia mirtimi, tai dėl to ieškinys nekeliamas.

§ 116

Jei paimtasis užstatan miršta paėmusiojo namuose dėl sumušimo arba blogo su juo elgesio, tai užstato davėjas įrodo savo pirklio (kreditoriaus) kaltę ir, jei jis yra laisvojo sūnus, tai nužudomas ir pirklio sūnus; jei jis yra laisvojo vergas, tai pirklys moka trečdalį minos sidabro; taip pat jis netenka viso to, ką jis paskolino.

§ 117

Jei kas padaro skolų ir dėl jų parduoda arba atiduoda užstatan savo žmoną, sūnų arba savo dukterį, tai šie pas jų pirkėją ar užstato laikytoją tarnauja trejus metus; ketvirtaisais metais jie atgauna laisvę.

§ 118

Jei jis užstatan atiduoda vergą arba vergę, tai pirklys gali juos ir kitam parduoti; reikalauti grąžinti vergą arba vergę nebegalima.

§ 119

Jei kas padaro skolų ir dėl jų parduoda savo vergę, kuri yra pagimdžiusi jam vaikų[86], tai vergės šeimininkas, kai jis grąžina pirkliui tuos pinigus, kuriuos jis iš jo (pirklio) pasiskolina, savo vergę gali atsiimti.

Svetimų daiktų saugojimas

§ 120

Jei kas savo javus supila į kito namą saugoti ir jei į tą namą kas įsilaužia, arba jei namo savininkas, atidaręs sandėlį,

[86] Kohleris ir Peiseris verčia „sūnų".

pasisavina saugojamų javų arba net visai užsigina paėmęs saugoti svetimus javus, tai javų savininkui, įrodžiusiam dievo akivaizdoje savo javus, namo savininkas grąžina dvigubai tiek javų, kiek jis buvo paėmęs saugoti.

§ 121

Jei kas supila savo javus kieno kito name, tai metinio nuomos mokesčio už patalpą jis turi mokėti po penkis ka javų už kiekvieną javų korą.

§ 122

Jei kas nori kam kitam atiduoti saugoti sidabrą, auksą arba ką nors kitką, tai visa, ką jis atiduoda, parodo liudytojams, padaro sutartį ir tik tada atiduoda saugoti.

§ 123

Jei jis atiduoda saugoti be liudytojų ir sutarties, ir jei ten, kur jis atiduoda, užsiginama, tai jis negali kelti bylos daiktams atsiimti.

§ 124

Jei kas prie liudytojų atiduoda kam kitam saugoti sidabrą, auksą arba ką nors kitka ir saugotojas užsigina, tai, įrodžius jo užsigynimą, jis daiktų savininkui grąžina dvigubai tiek, kiek yra užsigynęs.

§ 125

Jei kas atidavė kam kitam saugoti savo daiktą ir ten, kur jis jį yra atidavęs, dėl įsilaužimo arba dėl vagystės tas daiktas prapuola kartu su namo savininko daiktu, tai namo savininkas, kuris buvo nestropus ir dėl kurio kaltės dingo daiktai, turto savininkui atlygina už viską, kas jam buvo įduota saugoti, o pats ieško dingusių daiktų ir atsiima juos iš vagies.

§ 126

Jei tas, kuriam neprapuola joks daiktas, sako: „man prapuolė daiktas“ ir prieš savo „vartus“[87] duoda neteisingus pa-

[87] „Vartai“ — tai bene bus buvusi lyg ir svarbiausia į kurios nors giminės apgyventą miesto dalį įėjimo vieta, kur, pagal anų laikų vietos paprotį, būdavo sprendžiami įvairūs savo narių tarpusavio ginčai ir kiti klausimai. Kiti vertėjai žodžio „vartai“ visai nevartoja.

rodymus, tai, jei jo „vartai" prieš dievą nustato, kad jam nedingo joks daiktas, jis moka „vartams" du kartus tiek, kiek jis tvirtino prapuolus.

Šeimos teisė

§ 127

Jei kas ištiesia pirštą[88] į entumę (vaidilutę) arba į kieno žmoną, bet to neįrodo, tai tas atiduodamas teisėjams, kurie įkerpa jam smilkinius[89].

§ 128

Jei kas paima[90] sau žmoną[91], bet su ja nepadaro sutarties, tai ši moteris nėra jo žmona.

§ 129

Jei kieno žmona nutveriama gulint su kitu vyriškiu, tai jie abu surišami ir metami į vandenį; tačiau jei vyras pasigaili savo žmonos, tai ir karalius dovanoja savo vergui gyvybę.

§ 130

Jei kas išgėdina kito žmoną, kuri dar nepažino savo vyro ir kuri dar gyvena savo tėvo namuose[92], ir jei jis yra nutveriamas su ja gulint, tai jis baudžiamas mirtimi, o ši moteris nebaudžiama.

§ 131

Jei vyras kaltina savo žmoną neištikimybe, bet gulint su kitu vyriškiu jos nenutveria, tai ji, prisiekusi dievo akivaizdoje, grįžta į savo namus[93].

---

[88] T. y., apšmeižia.

[89] Scheilis verčia „įženklinama kakta". Apskritai, kaip Volkovas sako, tai įženklinimas asmens, padariusio negarbingą darbą. Bet ar tas įženklinimas buvo daromas plaukų įkirpimu kaktoje ar smilkiniuose, ar tam tikro ženklo padarymu aplamai, pasak Wincklerio, dar esą neišaiškinta.

[90] Scheilis verčia „veda".

[91] Kohleris ir Peiseris verčia „moterį".

[92] Pasak Wincklerio, vedybos buvo sutariamos tarp mažų vaikų. Todėl jaunosios — mergaitės — tam tikrą laiką dar gyvendavusios pas savo tėvus. Pas jaunikius — savo vyrus — jos tesikraustydavo tik sulaukusios atitinkamo amžiaus.

[93] Tur būt, į savo tėvo.

§ 132

Jei į kieno kito žmoną yra ištiestas pirštas, betgi gulint su svetimu vyriškiu ji nenutverta, tai ji dėl savo vyro pasineria upėje[94].

§ 133a[95]

Jei kas patenka į karo nelaisvę ir jei jo namuose yra užtektinai maisto, tai jo žmona saugoja...[96] ir jo turtą; už kito vyro ji neteka.

§ 133b

Jei ši moteris nesaugoja jo turto[97] ir išteka už kito vyro, tai, įrodžius jos šį pasielgimą, ji metama į vandenį.

§ 134

Jei kas patenka į karo nelaisvę ir jei jo namuose nėra kuo maitintis, tai jo žmona gali ištekėti už kito vyro; ši moteris nebaudžiama.

§ 135

Jei kas patenka į karo nelaisvę, jei jo namuose nėra kuo maitintis ir jei prieš jam sugrįšiant jo žmona išteka už kito vyro ir šiam pagimdo vaikų, o paskui sugrįžta jos pirmasis vyras ir pasiekia savo miestą[98], tai ši moteris grįžta pas savo pirmąjį vyrą, o vaikai pasilieka pas savo tėvą.

§ 136

Jei kas palikęs savo miestą pabėga, po to jo žmona išteka už kito vyro, o vėliau pabėgėlis sugrįžta ir suranda[99] savo žmoną, tai, kadangi pabėgdamas jis pažemino savo miestą, žmona pas jį jau nebegrįžta.

---

[94] Winckleris verčia „ar šokti (jai) į upę, priklauso nuo jos vyro". Be to, jis mano, kad reikėdavę nugrimsti į upės dugną. Upės sprendimas, kaip jau buvo minėta, buvęs lygus Dievo sprendimui.

[95] Kitų vertimuose šis ir tolesnis — 133b — §§-fai pažymėti skaičiumi „133".

[96] Originale žodžių trūksta. Tatai šiame vertime visur pažymėta daugtaškiais.

[97] Scheilis verčia „savo kūno", tur būt, skaistybės.

[98] Volkovas verčia „vietovę", o Winckleris — „tėviškę".

[99] Scheilis verčia „nori grąžinti".

§ 137

Jei kas skiriasi su šugitume[100] (konkubina), kuri yra pagimdžiusi jam vaikų, arba su naiditume (žmona), kuri yra pagimdžiusi jam vaikų, tai tokiai moteriai grąžinamas jos kraitis, taip pat duodama jai sklypas lauko, sodo bei kitų daiktų ir ji augina savo vaikus; užauginusi savo vaikus, iš viso to, kas buvo duota jos vaikams, jai duodama dalis, lygi atskiro įpėdinio — sūnaus daliai; tada ji gali susivesti su sau mylimu vyriškiu.

§ 138

Jei kas nori skirtis[101] su savo pirmąja žmona, kuri nėra pagimdžiusi jam vaikų, tai jis duoda jai pinigų sumą, lygią marčpinigių[102] sumai; taip pat jis atlygina jai ir už kraitį, kurį ji atsinešė iš savo tėvo namų; tada jis gali su ja skirtis.

§ 139

Jei marčpinigių nepaimta, tai jis duoda jai persiskyrimo pinigų vieną miną sidabro.

§ 140

Jei jis yra išvaduotasis, tai jis duoda jai trečdalį minos sidabro.

§ 141

Jei kieno žmona, gyvendama savo vyro namuose, sumano iš ten išeiti ir todėl be reikalo ima eikvoti pinigus bei kitą namų mantą ir žeminti savo vyrą, tai, įrodžius jos šį elgesį ir jos vyrui pareiškus norą su ją persiskirti, jis su ja persiskiria ir jai, be persiskyrimo pinigų, daugiau nieko neduodama; jei jos vyras nepareiškia noro skirtis, tai jis gali imti sau kitą žmoną, o šita paliekama gyventi jo namuose kaip vergė.

---

[100] Šugitumė — žemesnioji vaidilutė (daugiau žiūr. paaiškinimuose).
[101] Winckleris ir Kohleris-Peiseris verčia „išsižada".
[102] Kohleris ir Peiseris verčia „moters kainai", o Volkovas — „išsipirkimo mokestį". Tai, pasak Wincklerio, moters pirkimo kaina, kurią vyras mokėdavęs už žmoną. Bet kaip Scheilis ir Volkovas pastebi, kad vis dėlto čia nebuvęs ne tik realusis, bet net ir simboliškasis moters pirkimas-pardavimas. Anot jų, tai buvusi tik tam tikra vedybinio susitarimo garantija. Pagal Eilersą, tai lyg „pretium virginitatis".

§ 142

Jei kieno žmona paniekina[103] savo vyrą ir jam sako: „tu manęs nepaliesi“[104], tai šį dalyką nagrinėja jos „vartai“, ir, jei ji visada savo vyrui buvo ištikima ir jos kaltės nėra, o tuo tarpu jos vyras buvo jai neištikimas, dažnai apleidinėdavo namus ir ją labai pažemino, ši moteris nebaudžiama; ji pasiima savo kraitį ir keliauja į savo tėvo namus.

§ 143

Jei žmona savo vyrui nebuvo ištikima, apleidinėjo namus, eikvojo namų mantą ir pažemino savo vyrą, tai ji metama į vandenį (prigirdoma).

§ 144

Jei kas paima sau naditumę (žmoną) ir ši naditumė duoda savo vyrui vergę, kuri pagimdo jam vaikų, bet vyras sumano pasiimti sau šugitumę (konkubiną), tai to padaryti jam neleidžiama, — šugitumės (konkubinos) paimti jis negali.

§ 145

Jei kas paima sau naditumę (žmoną), kuri nepagimdo jam vaikų ir todėl jis sumano pasiimti šugitumę (konkubiną), tai padaryti jis gali. Bet ši šugitumė (konkubina) negali laikyti savęs lygia su žmona.

§ 146

Jei kas susituokia su naditume, kuri duoda savo vyrui vergę, ir jei ši vergė, pagimdžiusi jam vaikų, laiko save lygia su savo ponia, tai, kadangi ji yra pagimdžiusi vaikų, ponia negali jos parduoti, bet gali ją tik įženklinti ir priskirti prie vergių.

§ 147

Jei ji nepagimdo vaikų, tai jos ponią gali ją parduoti.

---

[103] Kohleris ir Peiseris verčia „jei žmonai nusikalsta jos vyras“, Winckleris — „jei žmona nesugyvena su savo vyru“, o Volkovas — „jei žmona pajunta neapykantą savo vyrui“.
[104] Scheilis verčia „nevaldysi“.

§ 148

Jei kas pasiima žmoną, kuri suserga labumo[105] liga, ir jis tada sumano pasiimti sau kitą žmoną, tai jis gali tatai padaryti, bet skirtis su savo žmona, kuri yra ištikta labumo ligos, jis negali; ji gyvena jo namuose, kuriuos jis pastato ir, kol ji gyva, jis duoda jai užlaikymą.

§ 149

Jei šita moteris nesutinka gyventi savo vyro namuose, tai jis atmoka jai jos kraitį, kurį ji atsinešė iš savo tėvo namų, ir ji gali išeiti.

§ 150

Jei kas dovanoja savo žmonai pinigų, sodą, namą arba kokį kitą turtą ir padaro dokumentą, tai, mirus jos vyrui, jų vaikai reikalauti iš jos to turto negali; savo šį turtą motina atiduoda tam savo sūnui, kuris jai patinka; kitam[106] ji gali ir neduoti.

§ 151

Jei moteris, kuri gyvena savo vyro namuose, vedybine sutartimi įpareigoja savo vyrą, kad jo kreditoriai jos neliestų, ir tam tikslui jis išduoda lentelę (dokumentą), tai, jei tas žmogus prieš apsivedant su šia moterimi turi pasidaręs skolų, jo kreditoriai jos neliečia; taip pat, jei ši moteris prieš ištekėdama už šito vyro turi pasidariusi skolų, jos kreditoriai neliečia jos vyro.

§ 152

Jei jau susivedus vyras pasidaro skolų, tai pirkliui (kreditoriui) skolas apmoka juodu abudu.

§ 153

Jei kieno žmona, kitam vyriškiui pageidaujant, nužudo savo vyrą, tai ji sodinama ant kuolo[107].

---

[105] Winckleris mano, kad tai bus „climacterium" (klimakterinis periodas) — apie 45—50 m. amž. moterų mėnesinių išnykimo laikotarpis.

[106] Scheilis, Winckleris ir Volkovas verčia (to sūnaus) „broliui".

[107] Kohleris ir Peiseris verčia „nukryžiuojama", o Scheilis — „pakariama".

§ 154

Jei kas pažįsta[108] savo dukterį, tai tas ištremiamas iš miesto[109].

§ 155

Jei kas, išrinkęs[110] savo sūnui žmoną, kurią sūnus jau pažino, nutveriamas pats su ja gulint, tai tas surišamas ir metamas į vandenį.

§ 156

Jei kas, paskyręs savo sūnui žmoną, kurios sūnus dar nepažino, bet pats su ja guli, tai tas moka jai pusę minos sidabro ir, be to, jis atmoka jai už viską, ką ji atsinešė iš savo tėvo namų; tada ji gali susivesti su sau mylimu vyriškiu.

§ 157

Jei sūnus, jo tėvui mirus, guli su savo motina, tai juodu abudu sudeginami.

§ 158

Jei kas, jo tėvui mirus, nutveriamas gulint su savo motina — augintoja[111], kuri yra pagimdžiusi vaikų, tai tas išvaromas iš tėvo namų[112].

§ 159

Jei kas, nugabenęs į savo uošvio namus sužieduotuvių dovaną[113], atidavęs marčpinigius ir, nusižiūrėjęs sau kitą moterį, sako savo uošviui: „tavo dukters aš neimu“, tai dukters tėvui (uošviui) tenka[114] viskas, kas jam yra nusiųsta.

---

[108] Greičiausiai, santykiauja lytiškai.

[109] Scheilis verčia „iš vietos“. Tai, pasak Wincklerio, išvarymas iš gimtinės ribų.

[110] Winckleris ir Volkovas verčia „pripiršo“.

[111] Winckleris verčia „su... (tėvo) vyriausiąja žmona“, Volkovas — „su ... pamote“, o Scheilis — „ kuri ji užaugino“. Panašiai kaip Scheilis verčia ir Kohleris su Peiseriu, nors šiuodu pastarieji, sutikdami su Wincklerio nuomone, sako, kad čia bene bus buvusi vyriausioji žmona ir kad ją reikią skirti nuo tikrosios motinos, kuria galėjusi būti ir sugulovė.

[112] Pagal Winckleri, toks tampąs bešeimiu, bet, priešingai § 154, ne be gimtinės.

[113] Pagal Scheilį, tai buvusi sužadėtinio tam tikra turtinė dovana, kurią jis duodavęs savo sužieduotinės tėvo namams (— pačiai sužieduotinei — Volkovas) sužieduotuvėms garantuoti.

[114] Volkovas verčia „uošvis gali pasilaikyti“.

§ 160

Jei kas nugabena į savo uošvio namus sužieduotuvių dovaną ir atiduoda marčpinigius, bet dukters tėvas jam sako: „savo dukters aš tau neduodu", tai šis grąžina viską, kas jam yra nugabenta, dvigubai.

§ 161

Jei kas nugabena į savo uošvio namus sužieduotuvių dovaną, atiduoda marčpinigius ir tada jam lygus vyras[115] jį apšmeižia, o dukters tėvas jam sako: „tu nepaimsi mano dukters", tai dukters tėvas visa, kas jam buvo duota, grąžina dvigubai; šmeižikas taipgi jo dukters negali vesti.

§ 162

Jei kas paima sau žmoną, kuri, pagimdžiusi jam vaikų[116], miršta, tai jos tėvas jos kraičiui neturi jokių teisių; jos kraitis tenka jos vaikams.

§ 163

Jei kas paima moterį žmona, kuri, nepagimdžiusi jam vaikų, miršta, tai, jei marčpinigius, kuriuos šitas žmogus atnešė į savo uošvio namus, uošvis jam grąžina, šios moters kraičiui jos vyras neturi jokių teisių; jos kraitis tenka jos tėvo namams.

§ 164

Jei jo uošvis negrąžina jam marčpinigių, tai jis išskaito iš savo žmonos kraičio tiek, kiek sudaro marčpinigiai, ir jos kraičio likusią dalį atiduoda atgal jos tėvo namams.

§ 165

Jei kas savo sūnui-įpėdiniui, kuriam jis turi gerą akį[117], dovanoja lauką, sodą bei namą, padarydamas dovanojimo do-

---

[115] Kiti vertėjai verčia „draugas".
[116] Winckleris verčia „sūnų".
[117] Volkovas verčia „jo akyse pirmajam" ir išnašoje pasako, kad iš šio posakio nesą aišku, ar čia kalbama apie pirmagimį, ar apie mylimiausį sūnų.

kumentą, ir jei po to tėvas miršta ir broliai dalinasi palikimą, tai (iš palikimo) jis ima sau tėvo jam duotą dovaną, o likusį tėvo namų turtą[118] visi įpėdiniai dalinasi lygiomis dalimis.

§ 166

Jei kas sūnums, kuriuos jis gavo[119], paima žmonas[120], bet jauniausiajam savo sūnui žmonos dar nepaima, ir jei, tėvui mirus, broliai dalinasi palikimą, tai jie iš tėvo namų turto savo jauniausiajam broliui, dar nepasiėmusiam žmonos, be jo dalies, duoda pinigų marčpinigiams ir leidžia jam pasiimti sau žmoną.

§ 167

Jei kas paima žmoną, kuri, pagimdžiusi jam vaikų, miršta, paskui jis paima sau kitą moterį, kuri taip pat pagimdo jam vaikų, tai, tėvui mirus, vaikai dalinasi palikimą ne pagal motinas; savo motinų kraitį jie ima sau atskirai, o tėvo namų turtą visi vaikai dalinasi lygiomis[121].

§ 168

Jei kas, sumanęs savo sūnų pašalinti (iš šeimos), sako teisėjams: „aš noriu pašalinti savo sūnų“, tai teisėjai ištiria jo dalyką ir jei sūnus nėra padaręs didžiojo nusikaltimo, užtektino sūnui pašalinti, tai tėvas negali savo sūnaus pašalinti.

§ 169

Jei jis padaro didįjį prieš savo tėvą nusikaltimą, kuris yra užtektinas sūnui pašalinti (iš šeimos), tai pirmą kartą jam dovanojama; jei jis padaro didįjį nusikaltimą antrą kartą, tai tėvas gali jį pašalinti.

§ 170

Jei kam pirmoji žmona pagimdo vaikų, be to, ir jo vergė pagimdo jam vaikų, betgi dar gyvas būdamas tėvas sako ver-

---

[118] Scheilis verčia „kilnojamąjį turtą“.
[119] Scheilis ir Winckleris verčia „turi“.
[120] T. y., parenka savo sūnums būsimąsias žmonas.
[121] Pasak Wincklerio, tėvo palikimą dalindavęsi visi sūnūs, nors jie būtų buvę ir ne vienos motinos, o motinų kraitį — tik jų (motinų) tikri sūnūs ir nepriklausomai nuo tėvo palikimo.

gės pagimdytiems vaikams: „(jūs esate) mano vaikai“, prilygina juos prie pirmos žmonos vaikų, tai, tėvui mirus, pirmosios žmonos ir vergės pagimdytieji vaikai dalinasi tėvo namų turtą lygiomis; tačiau įpėdinis, (t. y.) pirmosios žmonos sūnus, dalį pasiima pirmasis.

§ 171

Jei būdamas gyvas tėvas vergės pagimdytiems vaikams nepasako „(jūs esate) mano vaikai“, tai, tėvui mirus, vergės vaikai nesidalina tėvo namų turto su vaikais pirmosios žmonos; tačiau vergė ir jos vaikai tampa laisvaisiais; pirmosios žmonos vaikai vergės vaikų neturi teisės paimti į vergovę; pirmoji žmona pasiima savo kraitį ir moterystės dovaną[122], kurią jai davė ir lentelėje[123] užrašė jos vyras, ir pasilieka gyventi savo vyro bute; kol ji gyva, ji turi ten pragyvenimą; to turto parduoti ji negali; jos palikimas priklauso jos vaikams.

§ 172[124]

Jei jos vyras nedavė jai moterystės dovanos, tai jai reikia grąžinti visą jos kraitį ir ji ima iš savo vyro namų turto dalį, lygią įpėdinio daliai; jei jos vaikai, norėdami ją išvaryti iš namų, ją bara, tai teisėjai ištiria jų bylą ir vaikus nubaudžia[125]; ši moteris gali ir neiti iš savo vyro namų; tačiau, jei ji sumano išeiti, tai moterystės dovaną, kurią jai yra davęs jos vyras, ji palieka savo sūnums, o atneštą iš savo tėvo namų kraitį ji pasiima sau ir paskui ji gali susivesti su sau mylimu vyriškiu.

§ 173

Jei ši moteris, vėl ištekėjusi ir pagimdžiusi vaikų savo antrajam vyrui, miršta, tai jos kraitį dalinasi pirmojo ir antrojo vyro vaikai.

---

122 Pasak Scheilio, tai turtinė dovana, duodama vyro savo žmonai jau susituokus.

123 T. y., užrašo dokumentu.

124 Wincklerio vertime šis §-fas pažymėtas skaičiais „172a“ ir „172b“.

125 Scheilis verčia „jei vaikų kaltė, tai ji neina iš savo...“, o Wincklerис — „neprivalo... palikti“.

§ 174

Jei ji savo antrajam vyrui vaikų nepagimdo, tai jos kraitį ima pirmojo vyro vaikai.

§ 175[126]

Jei dvaro arba išvaduotojo vergas veda laisvojo dukterį ir ji pagimdo jam vaikų, tai vergo šeimininkas negali reikšti jokių su vergavimu susietų pretenzijų laisvojo dukters pagimdytiems vaikams.

§ 176

Jei dvaro arba išvaduotojo vergas veda laisvojo dukterį, kuri ištekėdama ir ateidama iš savo tėvo namų į dvaro arba išvaduotojo vergo namus atsineša kraitį ir kartu apsigyvenę pastato namą, įsigyja turto, o paskui jis miršta, tai laisvojo duktė pasiima kraitį sau; visa tai, ką jos vyras ir ji, susituokę ir kartu gyvendami įsigijo, dalinama į dvi dalis, kurių vieną gauna vergo šeimininkas, o kitą — laisvojo duktė savo vaikams.

§ 176a[127]

Jei laisvojo duktė kraičio neturi, tai visa, ką jos vyras ir ji, susituokę ir kartu gyvendami įsigijo, dalinama į dvi dalis, kurių vieną gauna vergo šeimininkas, o kitą — laisvojo duktė savo vaikams.

§ 177

Jei našlė, kurios vaikai yra dar maži, pasiryžta tekėti už kito vyro, tai be teisėjų leidimo ji to padaryti negali; kai ji nori už kito vyro tekėti, tai teisėjai peržiūri jos buvusiojo vyro namų turtą, paskui aprodo jos buvusiojo vyro namus būsimajam jos vyrui ir jai, ir tam turtui juodu išduoda lentelę, kad jiedu laikys namus tvarkoje, be to, užaugins mažus vaikus ir neparduos mantos; pirklys, kuris perka daiktus iš našlės vaikų, netenka sumokėtų už juos pinigų, o turtas sugrąžinamas atgal jų savininkams.

---

[126] Volkovo vertime šiuo skaičium pažymėtas šis ir tolesni — 176 ir 176a — §§-fai.

[127] Kitų vertimuose, be Volkovo, šis ir 176 §§-fai pažymėti tik skaičium „176“.

§ 178

Jei entumė, naditumė arba zikrumė[128], kuriai tėvas, atiduodamas kraitį, parašo lentelę (dokumentą), bet šioje lentelėje neparašo, kad ji gali kam nori paskirti savo dalį ir nesuteikia jai teisės tą turtą rikiuoti, tai, tėvui mirus, jos lauką ir sodą ima jos broliai, o jai, žiūrint jos dalies dydžio, duoda maistą, aliejaus, drabužį ir ją aprūpina; jei jos broliai neduoda jai, žiūrint jos dalies dydžio, maisto, aliejaus, drabužio ir jos neaprūpina, tai ji gali savo lauką ir savo sodą atiduoti žemdirbiui, kuris jai patinka; tada ją išlaiko žemdirbys; kol ji gyva, ji naudojasi lauku, sodu ir visu tuo, ką jos tėvas jai yra davęs; parduoti šio turto ji negali ir šiuo turtu ji negali mokėti savo skolų; jos palikimas priklauso jos broliams.

§ 179

Jei entumė, naditumė arba zikrumė, kuriai tėvas, atiduodamas kraitį ir darydamas dokumentą, lentelėje (dokumente) pažymėjo, kad ji savo palikimą gali paskirti kam ji nori ir suteikė teisę tą turtą rikiuoti, tai, tėvui mirus, ji paskiria savo palikimą kam nori; jos broliai neturi teisės šio turto reikalauti.

§ 180

Jei tėvas miršta nedavęs savo dukteriai, „vienuolyno" naditumei arba zikrumei, kraičio, tai iš jo namų turto ji gauna tokią pat dalį, kokią gauna kitas įpėdinis, ir, kol ji gyva, šia dalimi naudojasi; tačiau jos palikimas priklauso jos broliams.

§ 181

Jei tėvas paveda dievui naditumę, kadištumę[129] arba zermašitumę[130], bet dar neatidavęs jai kraičio jis miršta, tai iš tėvo namų turto ji atsidalina sau tik trečdalį savo paveldimos dalies ir, kol ji gyva, šia dalimi naudojasi; jos palikimas priklauso jos broliams.

---

[128] Zikrumė — tam tikra vaidilutė. Volkovas ją laiko paprasta prostitute (daugiau žiūr. paaiškinimuose).

[129] Kadištumė — bene bus buvusi šventnamio prostitutė. Tokia ją laiko ir Volkovas.

[130] Zermašitumė — tam tikra vaidilutė. Volkovas ją laiko šventnamio mergele (daugiau žiūr. paaiškinimuose).

§ 182

Jei tėvas, savo dukteriai, Babilonijos dievo Marduko naditumei, nedavęs kraičio ir neparašęs dokumento, miršta, tai, kai ji su savo broliais dalinasi jo palikimą, iš savo tėvo namų turto ji gauna trečdalį savo paveldimos dalies ir jai nereikia atlikti jokių lėno pareigų[131]; Marduko naditumė atiduoda savo palikimą kam ji nori.

§ 183

Jei tėvas savo dukteriai, šugitumei[132], atiduoda kraitį, išleidžia ją už vyro ir parašo dokumentą, tai, tėvui mirus ir įpėdiniams dalinantis jo namų turtą, ji (to turto pasidalinime) nedalyvauja.

§ 184

Jei kas savo dukteriai, šugitumei, neatiduoda kraičio ir neišleidžia jos už vyro, tai, tėvui mirus, jos broliai duoda jai kraitį pagal tėvo namų turtą ir išleidžia ją už vyro.

§ 185

Jei kas priima[133] savo vardu[134] už sūnų mažą vaiką ir jį užaugina, tai šio įvaikio (augintinio) niekas negali atsiimti atgal.

§ 186

Jei kas įvaikina mažą vaiką, kuris, jį įvaikinus, nuskriaudžia[135] savo tėvą (įvaikintoją) ir savo motiną, tai šis įvaikis (augintinis) grįžta atgal į savo tikrojo tėvo namus.

§ 187

Dvariškio, priklausančio rūmams[136], arba zikrumės įvaikis negali būti iš jų atimtas.

---

[131] Pasak Wincklerio, bažnyčia, ir kas jai priklausė, nuo mokesčių buvusi atleidžiama.

[132] Scheilis, Winckleris ir Volkovas verčia „gimusiai iš sugulovės".

[133] Įvaikina. Apie tai kalbama ir tolesniuose — 186—193 — §§-fuose.

[134] Kohleris ir Peiseris verčia „su savo liudytojais".

[135] Scheilis verčia „vartoja smurtą".

[136] Volkovas verčia „tarnaujančio dvare". Be to, jo nuomone, asmuo, buvęs tiesioginėje karaliaus tarnyboje.

§ 188

Jei gildijos[137] amatininkas priima įvaikiu (augintiniu) kieno sūnų ir jį išmoko savo amato, tai tas sūnus negali būti iš jo atimtas.

§ 189

Jei jis neišmoko augintinio savo amato, tai jis (augintinis) gali grįžti atgal į savo tėvo namus.

§ 190

Jei kas paima mažą vaiką įvaikiu ir jį užaugina, bet su savo tikraisiais vaikais jo nesulygina, tai augintinis grįžta atgal į savo tėvo namus.

§ 191

Jei kas, paėmęs mažą vaiką įvaikiu ir jį užauginęs, įsigyja sau namus[138], susilaukia savo vaikų ir paskui pasiryžta šį įvaikį išvaryti, tai įvaikis išeina pamokėtas; jo įvaikintojas duoda jam iš savo turtų trečdalį jo tikrojo sūnaus paveldėtinos dalies; iš lauko, sodo ir namo jis gali jam nieko neduoti.

§ 192

Jei dvariškio arba zikrumės įvaikis (augintinis) sako savo įvaikintojui tėvui arba savo įvaikintojai motinai: „tu man ne tėvas", „tu man ne motina", tai jam nupiaunamas liežuvis.

§ 193

Jei dvariškio arba zikrumės įvaikis, sužinojęs savo tikrojo tėvo namus ir, paniekinęs savo įvaikintoją tėvą arba savo įvaikintoją motiną, išbėga į savo tikrojo tėvo namus, tai jam išlupama akis.

---

[137] Scheilio, Kohlerio-Peiserio ir Volkovo vertimuose „gildijos" žodžio nėra visai.

[138] Scheilis ir Volkovas verčia „šeimą".

Gyvybės atėmimas ir kūno sužalojimas

§ 194

Jei kas atiduoda savo vaiką žindyvei[139], kurios rankose tas vaikas miršta, ir jei žindyvė be vaiko tėvo ir motinos sutikimo pakeičia jį kitu vaiku, tai jai, įrodžius jos kaltę, už vaiko pakeitimą be vaiko tėvo ir motinos sutikimo, nupiaunamos krūtys.

§ 195

Jei sūnus muša savo tėvą, tai jam nupiaunama ranka.

§ 196

Jei kas išduria laisvajam sūnui akį, tai ir jam išduriama akis.

§ 197

Jei jis sulaužo laisvajam sūnui kaulą, tai ir jam sulaužomas kaulas.

§ 198

Jei jis išduria išvaduotajam akį arba sulaužo jam kaulą, tai jis moka vieną miną sidabro.

§ 199

Jei jis išduria laisvojo vergui akį arba sulaužo laisvojo vergui kaulą, tai jis moka pusę jo pirkimo kainos.

§ 200

Jei kas išmuša dantį sau lygiam, tai išmušamas ir jam dantis.

§ 201

Jei jis išmuša dantį išvaduotajam, tai jis moka trečdalį minos sidabro.

---

[139] Pasak Wincklerio, tai buvęs tam tikras vaikų auginimo būdas, atiduodant juos žindyvei į namus.

§ 202

Jei kas smogia į žandą vyresniajam, tai jis viešai gauna vieną kapą smūgių jaučio rimbu[140].

§ 203

Jei laisvojo sūnus smogia į žandą sau lygiam, laisvojo sūnui, tai jis moka vieną miną sidabro.

§ 204

Jei išvaduotasis smogia į žandą išvaduotojui, tai jis moka dešimt sekelių sidabro.

§ 205

Jei vergas smogia laisvojo sūnui į žandą, tai jam nupiaunama[141] ausis.

§ 206

Jei kas per peštynes kam smogia ir jį sužaloja, tai tas prisiekia: „tyčiomis aš jo nemušiau“ (ir jis nebaudžiamas), tačiau sumoka ano gydymosi išlaidas.

§ 207

Jei nuo jo sumušimo anas miršta, tai jis prisiekia ir moka, jei mirusis yra laisvojo sūnus, pusę minos sidabro.

§ 208

Jei mirusis yra išvaduotojo sūnus, tai jis moka trečdalį minos sidabro.

§ 209

Jei kas užgauna nėščią laisvojo dukterį ir ji (dėl to) išmeta savo gemalą, tai už jos vaisių jis moka dešimt sekelių sidabro

§ 210

Jei ši moteris miršta, tai nužudoma ir jo duktė.

---

140 Volkovas verčia „jaučio odos bizūnu“.
141 Kohleris ir Peiseris verčia „nukertama“.

§ 211

Jei dėl jo užgavimo išmeta gemalą išvaduotojo duktė, tai jis moka penkis sekelius sidabro.

§ 212

Jei ši moteris miršta, tai jis moka pusę minos sidabro.

§ 213

Jei jis užgauna nėščią laisvojo vergę ir (dėl to) ji išmeta savo gemalą, tai jis moka du sekelius sidabro.

§ 214

Jei ši vergė miršta, tai jis moka trečdalį minos sidabro.

Gydytojų ir namų bei laivų statytojų atlyginimas

§ 215

Jei gydytojas žalvariniu... peiliu padaro kam sunkią žaizdą[142] ir jį (ligonį) pagydo, arba žalvariniu... peiliu praveria kam akies raginę plėvelę[143] ir pagydo jo akį, tai gydytojas ima už tai dešimt sekelių[144] sidabro.

§ 216

Jei jis (ligonis) yra išvaduotojo sūnus, tai gydytojas ima penkis sekelius sidabro.

§ 217

Jei jis (ligonis) yra kieno vergas, tai vergo šeimininkas moka gydytojui du sekelius sidabro.

§ 218

Jei gydytojas žalvariniu... peiliu padaro kam sunkią žaizdą ir (dėl to) jis (ligonis) miršta, arba žalvariniu... peiliu at-

---

[142] Tur būt, padaro operaciją.
[143] Volkovas verčia „nuimdamas... valkį".
[144] Kohleris ir Peiseris verčia „šekelių".

verdamas kam akies raginę plėvelę išduria jam (ligoniui) akį, tai gydytojui nupiaunama ranka[145].

§ 219

Jei gydytojas žalvariniu... peiliu padaro sunkią žaizdą išvaduotojo vergui ir šis miršta, tai gydytojas atlygina už vergą vergu.

§ 220

Jei gydytojas žalvariniu... peiliu atverdamas vergo akies raginę plėvelę sužeidžia jam akį, tai jis moka pinigais pusę šio vergo pirkimo kainos.

§ 221

Jei gydytojas pagydo kam sulaužytą kaulą arba nesveiką sausgyslę[146], tai sužeistasis moka jam penkis sekelius sidabro.

§ 222

Jei sužeistasis yra išvaduotojo sūnus, tai jis moka gydytojui tris sekelius sidabro.

§ 223

Jei jis (sužeistasis) yra kieno vergas, tai jo šeimininkas moka gydytojui du sekelius sidabro.

§ 224

Jei jaučio arba asilo gydytojas (veterinorius) jaučiui arba asilui padaro sunkią žaizdą ir jį pagydo, tai jaučio arba asilo savininkas moka gydytojui šeštąją dalį (gyvulio) pirkimo kainos[147] pinigais.

§ 225

Jei jis jaučiui arba asilui padaro sunkią žaizdą ir (dėl to gyvulys) pastimpa, tai jaučio arba asilo savininkui jis (veterinorius) moka ketvirtąją dalį (⅕?) gyvulio pirkimo kainos.

---

145 Kiti vertėjai verčia „rankos“.
146 Scheilis verčia „vidaus organus“, Volkovas — „vidurius“, o Winckleris — „paslėpsnius“.
147 Kiti vertėjai verčia „1/6 sekelio“.

§ 226

Jei ženklintojas[148] be vergo šeimininko leidimo padaro svetimam[149] vergui (vergo) ženklą, tai šiam ženklintojui nupiaunama[150] ranka.

§ 227

Jei kas privertė (?)[151] ženklintoją ir šis padarė (vergo) ženklą svetimam vergui, tai tas yra nužudomas ir užkasamas savo namo tarpvartyje; ženklintojas prisiekia: „tai aš padariau nežinodamas" ir tampa laisvas (nebaudžiamas).

§ 228

Jei statytojas[152] pastato kam namą, tai namo savininkas atlygina jam už kiekvieną namo sarą[153] po du sekelius sidabro.

§ 229

Jei statytojas pastato kam namą, bet nestipriai atlieka savo darbą ir tas namas, kurį jis pastato, sugriūva ir užmuša namo savininką, tai statytojas baudžiamas mirtimi.

§ 230

Jei jis (griūdamas) užmuša namo savininko sūnų, tai nužudomas ir to statytojo sūnus.

§ 231

Jei jis (griūdamas) užmuša namo savininko vergą, tai jis duoda namo savininkui vergą už vergą.

§ 232

Jei jis (griūdamas) sunaikina gerybes, tai statytojas atlygina viska, ką namas sunaikino; be to, jei jis tą namą pada-

---

148 Scheilis verčia „chirurgas", o Winckleris ir Eilersas — „kirpėjas".
149 Scheilis ir Winckleris verčia „neparduotinio", Kohleris ir Peiseris — „padaro taip, kad jis (ženklas) nebūtų matomas", o Volkovas — „nenusavinamo".
150 Kohleris ir Peiseris verčia „nukertama".
151 Kiti vertėjai verčia „apgavo", „apgauna", „apgaus".
152 Scheilis verčia „architektas".
153 Saras — apie 44,655 m^2 ploto vienetas.

ro nestipriai ir dėl to namas sugriūva, tai statytojas savo lėšomis atstato sugriuvusį namą.

§ 233

Jei statytojas pastato kam namą, bet savo darbą atlieka nestipriai ir dėl to sugriūva siena, tai tas statytojas šią sieną sutaiso savo lėšomis.

§ 234

Jei laivius (laivininkas) padaro kam šešiasdešimties korų talpos laivą, tai laivo savininkas moka jam du sekelius sidabro.

§ 235

Jei laivius (laivininkas) padaro kam laivą, bet savo darbą atlieka nesąžiningai ir dar tais pačiais metais laivas prakiūra arba jame atsiranda koks nors kitas trūkumas[154], tai jis išardo laivą ir jį savo lėšomis sutaiso; sutaisytą laivą jis grąžina laivo savininkui.

Išnuomotų laivų pražudymas ir jūrininkų atlyginimas

§ 236

Jei kas išnuomoja savo laivą jūrininkui, kuris per savo apsileidimą laivą paskandina arba jį kaip nors kitaip sunaikina, tai laivo savininkui jūrininkas atlygina laivu.

§ 237

Jei kas pasamdo jūrininką, išsinuomoja laivą ir prikrauna jį javų, vilnų, alyvos, datulių bei kitų daiktų, o jūrininkas dėl savo apsileidimo paskandina laivą ir sunaikina jo krovinį, tai šis jūrininkas turi atlyginti už paskandintą laivą ir visą sunaikintą krovinį.

§ 238

Jei jūrininkas paskandina kieno laivą, bet paskui jį ištraukia, tai šis jūrininkas moka pinigais pusę laivo pirkimo kainos.

[154] Scheilis verčia „ištinka avarija“.

§ 239

Jei kas pasamdo jūrininką, tai jis moka jam (jūrininkui) šešis korus javų metams.

§ 240

Jei irklinis[155] laivas, susidurdamas su būriniu laivu[156], pastarąjį paskandina, tai paskendusio laivo šeimininkas priesaika prieš dievą įrodo, kas jo paskendo, ir irklinio laivo šeimininkas paskandinto laivo šeimininkui atlygina už visus pražudytus daiktus, o už laivą atiteisia laivu.

Neteisėtas užstato paėmimas

§ 241

Jei kas paima užstatu[157] kieno jautį, tai jis moka trečdalį minos sidabro.

Darbinių gyvulių nuoma, jų sužalojimas ir pražudymas

§ 242[158]

Jei kas darbinį gyvulį išsinuomoja vieneriems metams, tai nuomos jis moka keturis korus javų.

§ 243

Nuomos... už jautį[159] tris korus javų jaučio savininkui.

---

[155] Kohleris-Peiseris ir Winckleris verčia „kuris plaukia pavandeniui".

[156] Scheilis verčia „plaustu", Kohleris ir Peiseris — „kuris yra (prikrautas prekių ir) traukiamas", o Winckleris — „kuris eina prieš vandenį".

[157] Žinoma, neteisėtas užstato paėmimas. Volkovas verčia „išsinuomoja".

[158] Volkovo vertime šis §-fas pažymėtas skaičiais „242—243".

[159] Nežinia, apie kokį jautį čia kalbama. Aišku, kad čia kalbama ne apie tokį pat jautį, kuris paminėtas § 242, nes nuomos mokestis skiriasi. Dėl to neaiškumo kiekvienas vertėjas vis kitaip ir verčia, pav., Kohleris ir Peiseris § 242 sako „jautį", o § 243 — „jauną raguotį", „Winckleris § 242 — „jautį žemei arti", o § 243 — „kaimenės jautį", Scheilis § 242 — „jautį žemei arti", o § 243 — „jautį sunkumams nešioti".

§ 244

Jei kas išsinuomoja jautį arba asilą ir lauke juos papiauna liūtas, tai nuostoliai tenka jų (gyvulių) savininkui.

§ 245

Jei kas išsinuomoja jautį ir dėl jo neprižiūrėjimo arba mušimo jautis pastimpa, tai tas atlygina jaučio savininkui jaučiu už jautį.

§ 246

Jei kas išsinuomoja jautį ir nulaužia jam (jaučiui) koją arba perkerta jo sprandą, tai jaučio savininkui jis atlygina jaučiu už jautį.

§ 247

Jei kas išsinuomoja jautį ir sužaloja[160] jam akį, tai jis jaučio savininkui moka pinigais pusę jo (jaučio) pirkimo kainos.

§ 248

Jei kas išsinuomoja jautį ir nulaužia jam ragą, nupiauna uodegą arba kamanomis apdrasko jo snukį, tai jis duoda pinigais penktąją dalį jo (jaučio) pirkimo kainos.

§ 249

Jei kas išsinuomoja jautį, kurį pritrenkia dievas[161] ir jautis pastimpa, tai išsinuomojęs jautį žmogus prisiekia dievui, kad jis nekaltas, ir už jautį atsakyti nereikia.

Atsakingumas už badančiuosius gyvulius

§ 250

Jei kieno jautis, eidamas keliu, mirtinai subado žmogų, tai jaučio savininkas už tai neatsako.

---

[160] Scheilis verčia „išduria", o Winckleris — „išmuša".
[161] Tur būt, perkūnas.

§ 251

Jei kieno jautis yra badus ir apie tai „vartai“ praneša jo savininkui, bet pastarasis vis dėlto jaučio ragų nenupiausto[162] ir jo nesupančioja[163], o paskui tas jautis mirtinai subado laisvojo sūnų[164], tai jaučio savininkas moka pusę minos sidabro.

§ 252

Jei jautis subado kieno (svetimą) vergą, tai jaučio savininkas moka trečdalį minos sidabro.

Žemės ūkio samdinių atlyginimas ir jų atsakingumas

§ 253

Jei kas pasamdo kitą žmogų prižiūrėti ir įdirbti savo lauką ir jam patiki sėjos gerybes bei paveda galvijus, bet jei šis žmogus pavagia sėklą arba pašarą ir tatai nutveriama jo rankose, tai tokiam žmogui nupiaunama ranka[165].

§ 254

Jei jis pasisavina sėjos gėrybių ir sublogina gyvulius, tai jis atlygina ... tiek javų, kiek jis jų gavo[166].

§ 255

Jei jis (kitam) išnuomoja išsinuomotus galvijus arba pavagia sėklą ir nieko lauke neužaugina, tai, įrodžius jo elgesį, piūties metu jis atseikėja po šešiasdešimt korų javų už kiekvienus aštuoniolika ikų[167].

---

[162] Kohleris ir Peiseris verčia „neapsaugo“.
[163] Winckleris verčia „nesutramdo“.
[164] Winckleris ir Volkovas verčia „... laisvąjį ...“
[165] Scheilis, Kohleris-Peiseris ir Winckleris verčia „rankos“.
[166] Volkovas verčia atlygina už „padarytą nuostolį“.
[167] Scheilis verčia „už 100 ganų po 60 gurų“, Winckleris — „už 60 ganų po 60 gurų“, o Volkovas — „už 10 ganų po 60 kurų“.

§ 256

Jei jis to atlyginimo neišsigali sumokėti, tai jis išnuomotame lauke valkiojamas su galvijais[168].

§ 257

Jei kas pasamdo žemdirbį[169], tai samdytojas moka jam aštuonis korus javų metams.

§ 258

Jei kas pasamdo jaučiams varovą, tai jis moka jam šešis korus javų metams.

Žemės ūkio padargų vogimas

§ 259

Jei kas pavagia iš dirvos arklą[170], tai jis arklo savininkui moka penkis sekelius sidabro.

§ 260

Jei jis... pavagia arklą[171] arba akėčias, tai jis moka tris sekelius sidabro.

Gyvulių prižiūrėtojai-piemenys

§ 261

Jei kas pasamdo piemenį ganyti jaučiams arba smulkiesiems gyvuliams[172], tai jis piemeniui moka už metus aštuonis korus javų.

---

168 Volkovas, Scheilis ir Winckleris verčia „šiame lauke paliekamas prie galvijų".

169 Scheilis ir Winckleris verčia „žemės ūkio darbininką", Kohleris ir Peiseris — „sėjėją", o Volkovas — „artoją". Nors, kaip šis pastarasis pastebi, čia galėjęs būti žemės ūkio darbininkas apskritai.

170 Scheilis, Winckleris ir Kohleris-Peiseris verčia „vandens ratą", naudojamą laukams drėkinti, o Volkovas — „(vandeniui) semti kibirą".

171 Kohleris ir Peiseris verčia „(vandeniui) semti (traukti) žarną", o Winckleris — „kibirą". Panašius įrankius turi galvoje ir Scheilis.

172 Scheilis verčia „ganyti avinus", o Kohleris ir Peiseris — „avis"

§ 262

Jei kas... jautį arba avį...

§ 263

Jei jis pražudo jautį arba avį, kurie jam buvo pavesti, tai jų savininkams jis atlygina jaučiu už jautį, avim už avį.

§ 264

Jei piemuo, kuriam pavesta ganyti jaučius arba smulkiuosius gyvulius, gauna savo visą atlyginimą ir juo pasitenkina, bet, nežiūrint to, jis sumažina jaučių ir smulkiųjų gyvulių skaičių ir jų prieauglį, tai jis atiduoda sutartą galvijų skaičių su prieaugliu.

§ 265

Jei piemuo, kuriam yra pavesta ganyti jaučius ar smulkiuosius gyvulius, yra neištikimas, pašalina[173] savininko gyvuliams padarytus ženklus arba net juos (gyvulius) parduoda, tai, įrodžius jo šį pasielgimą, jis atlygina gyvulių savininkui dešimt kartų tiek, kiek jo pavogta jaučių ir smulkiųjų gyvulių.

§ 266

Jei gyvulių garde ištinka „dievo įsikišimas"[174] arba juos nužudo liūtas, tai piemuo prisiekia dievui savo nekaltumą ir tuo atveju gyvulių garde atsiradusieji nuostoliai tenka to gyvulių gardo savininkui.

§ 267

Jei dėl piemens apsileidimo dingsta gyvulių iš gardo, tai piemuo atlygina nuostolius, kurie atsiranda dėl jo kaltės gyvulių garde, jų savininkui jaučiais ir smulkiaisiais gyvuliais.

Darbinių gyvulių ir ūkio padargų nuoma

§ 268

Jei kas išsinuomoja jautį (javams) kulti, tai nuomos už jį moka dvi seas[175] javų.

---

[173] Scheilis ir Winckleris verčia „klastoja", o Kohleris-Peiseris ir ir Volkovas — „pakeičia".
[174] Tur būt, kokia nors gyvulių epidemija.
[175] Sea — apie 4 litrų saiko vienetas.

§ 269

Jei jis (javams) kulti išsinuomoja asilą, tai nuomos už jį moka vieną seą javų.

§ 270

Jei jis (javams) kulti išsinuomoja jauną gyvulį[176], tai nuomos už jį moka vieną[177] ka javų.

§ 271

Jei kas išsinuomoja jautį ir vežimą su vežiku, tai jis už dieną moka tris pi[178] javų.

§ 272

Jei kas išsinuomoja sau tik vežimą, tai už dieną jis moka keturias seas[179] javų.

Darbininkų ir amatininkų atlyginimas

§ 273

Jei kas pasamdo samdinį, tai nuo metų pradžios ligi penkto mėnesio jis moka po šešis granus sidabro už dieną, nuo šešto mėnesio iki metų pabaigos jis moka tik po penkis granus[180] sidabro už dieną.

§ 274

Jei kas pasamdo laikinai amatininką, tai atlyginimo jam moka... penkis granus sidabro, plytų darytojui[181] — penkis (granus) sidabro, linų audėjui — ...(granus) sidabro, antspaudų dirbėjui — ... granus sidabro, auksakaliui — ... granus sidabro, kalviui — ... granus sidabro, staliui — keturis granus sidabro, kailiadirbiui — ... granus sidabro, nendrių darbininkui — ... granus sidabro, statybininkui — ... granus sidabro už dieną.

---

176 Scheilis verčia „asilą arba jautį", Eilersas — „ožkelę".
177 Winckleris verčia „10 ka".
178 Kiti vertėjai verčia „180 ka".
179 Kiti vertėjai verčia „40 ka".
180 Scheilis ir Volkovas verčia „še", Kohleris ir Peiseris — „ši", o Winckleris — „grašius".
181 Scheilis verčia „plytų degintojui", o Winckleris — „puodžiui". Be to, be suminėtų čia amatininkų, Scheilio, Wincklerio ir Volkovo vertimuose šiame §-fe dar minimi siuvėjas, mūrininkas, akmenskaldis, virvininkas ir laivų statytojas.

Laivų nuomos mokestis

§ 275

Jei kas išsinuomoja laivą, tai nuomos už dieną moka tris granus sidabro.

§ 276

Jei jis išsinuomoja irklinį[182] laivą, tai už dieną moka du su puse granus sidabro.

§ 277

Jei kas išsinuomoja šešiasdešimties korų talpumo laivą, tai nuomos jis moka šeštąją dalį (sekelio)[183] už dieną.

Vergų pirkimas-pardavimas ir jų baudimas už savo šeimininko išsigynimą

§ 278

Jei kas nuperka vergą ir mėnesiui nesuėjus jis suserga „bennumo" liga[184], tai šį vergą pirkėjas grąžina jo pardavėjui ir atsiima savo sumokėtus už jį pinigus.

§ 279

Jei kas nuperka vergą, kurį savinasi kitas[185], tai ieškinys[186] keliamas pardavėjui.

§ 280

Jei kas priešo šaly nuperka kieno vergą (vergę) ir atgabena jį į savo kraštą, kur tokio vergo arba vergės (buvęs) šeimininkas vergą arba vergę pripažįsta savu (va), tai, jei vergas arba vergė yra šios šalies vaikai, be jokio pirkėjui atlyginimo jis (ji) tampa laisvuoju (ąja)[187].

§ 281

Jei jis (ji) yra kitos šalies vaikas, tai pirkėjas pasako

---

[182] Kohleris ir Peiseris verčia „prekinį".
[183] Kohleris ir Peiseris verčia „šekelių".
[184] Scheilio vertime minima paralyžius, o kiti vertėjai sako, kad ligos rūšis esanti dar nežinoma.
[185] Pagal Volkovą — „trečiasis asmuo".
[186] Pagal Kohlerį ir Peiserį — „grąžinti atgal užmokestį..."
[187] Pasak Volkovo, reikalinga grąžinti jų šeimininkui be jokio atlyginimo. Be to, Eilerso ir, kaip jis pareiškė, kitų mokslininkų manymu, šią vietą reikią aiškinti ta prasme, kad vergų pardavimas į svetimus kraštus buvęs draudžiamas.

prieš dievą (pinigų) sumą, kurią jis sumokėjo, ir vergo ar vergės pirmesnis šeimininkas grąžina pirkliui jo sumokėtus pinigus ir atsiima savo vergą ar savo vergę atgal.

§ 282

Jei vergas sako savo šeimininkui: „tu nesi mano šeimininkas", tai šeimininkas, įrodęs, kad jis tikrai yra to vergo šeimininkas, nupiauna vergui ausį.

3. Įstatymo pabaiga

Štai teisingumo nuostatai, kuriuos nustatė Hammurabis, kilnusis karalius, ir kuriais jis suteikė kraštui tikrą valdymą ir gerą elgesį.

Hammurabis, tobulasis karalius, esu aš.

Juodagalviams, kuriuos man dovanojo Ellilis, kuriuos ganyti man pavedė Mardukas, aš buvau stropus, netinginiavau, bet ieškojau jiems saugių vietų, pašalinau juos slėgiantį vargą, juos apšviečiau.

Stipriu ginklu, kurį man įteikė Zababa ir Ištara, nusimanymu, kurį, kaip likimą, davė man Eas, gudrumu, kurį man suteikė Mardukas, aš išnaikinau priešus aukštumoje ir žemumoje[188], šalies gerovei panaikinau vaidus, lygumose įsikūrusiems žmonėms užtikrinau ramų gyvenimą, sutriuškinau tuos, kurie juos gąsdindavo.

Mane pašaukė didieji dievai, todėl aš esu ganytojas, kuris gavo palaimą, kurio skeptras yra teisus.

Mano puikusis šešėlis apgaubė mano miestą; į savo prieglobstį aš suėmiau Sumero ir Akkado šalies žmones.

Taikoje su savo globos deive ir jos broliais aš rūpinuosi jais ir dengiu juos savo didžia išmintimi.

Kad silpnasis nebūtų skriaudžiamas stipriojo, kad našlei ir našlaičiui nušvistų teisingumas, kad krašte būtų teisė ginčams spręsti, kad nuskriaustajam būtų parodytas teisingumas, Babilone, mieste, kurio viršenybę iškėlė Anumas ir Ellilis, Esangille, šventnamyje, kurio pamatai yra stiprūs ir amžini, kaip dangus ir žemė, aš parašiau savo brangiuosius žodžius akmens paminkle prieš savo, kaip teisingumo karaliaus, atvaizdą.

---

188 T. y., šiaurėje ir pietuose.

Aš esu karalių karalius. Mano žodžiai yra svarūs, mano išmintis jiems[180] neprilygstama.

Šamašo, aukščiausiojo dangaus ir žemės teisėjo, liepimu, tebūnie žinomas šalyje mano teisingumas.

Pagal Marduko, mano viešpaties, žodį, teneatsiranda mano užrašų niekintojas.

Esangille, kurį aš myliu, tebūnie mano vardas su pagarba minimas per amžius.

Nuskriaustasis žmogus, noris ginti savo reikalus, teateinie prie mano, kaip teisingumo karaliaus, paveikslo, ir tepaskaito jis mano akmenyje įrašą ir teklauso jis mano brangiųjų žodžių, ir mano akmens paminklas teaiškina jam jo reikalą, tepamato jis savo teisę ir, iš gilumos širdies atsidusdamas, tada jis pasakys: „(iš tikrųjų) Hammurabis, valdovas, žmonėms yra kaip tikras tėvas, Marduko, savo viešpaties, žodžiams jis buvo paklusnus ir todėl nugalėjo aukštumoje ir žemumoje, nudžiugino Marduko, savo viešpaties, širdį, be to, suteikė žmonėms amžiną gerovę, teisingumu valdė šalį".

Šitaip turi jis sakyti ir prieš Marduką, savo valdovą, Sarpanitumę, savo valdovę, ir iš visos širdies už mane pasimelsti.

Tegul dievas globėjas, deivė globėja (ir) dievai, kurie įžengėt į Esangillą, kasdien pateikia gerus norus Mardukui, mano valdovui, ir Sarpanitumei, mano valdovei.

Nuo šio laiko, iki pasaulio galo, kiekvienas būsimas šalies karalius visada tegul saugo mano parašytus akmens paminkle teisingumo žodžius.

Tenešalina jis mano sukurtosios kraštui teisės ir šalies sprendimų, tenenaudoja piktam mano įrašų.

Jei šitas vyras yra išmintingas ir pajėgia teisingai valdyti savo šalį, tai tegul laikosi žodžių, kuriuos aš parašiau savo akmens paminkle.

Šalies įstatymus, šalies sprendimus, kuriuos aš daviau, ir valdymo būdą tegul rodo jam šitas akmens paminklas.

Tegul vadovauja jis teisingai savo juodagalviams, tegul taiko jų teisę, tegul sprendžia jų nesusipratimus, tegul naikina jis savo krašte piktadarius ir nusikaltėlius, savo žmonėms tegul suteikia jis gerovę.

---

180 Tur būt, kitiems karaliams.

Aš esu Hammurabis, teisingumo karalius, kuriam Šamašas dovanojo teisę.

Mano žodžiai yra kilnūs, mano darbai neturi sau lygių; tik neišmanėliams jie yra tušti, (o) išminčiui jie yra priemonė garbei pasiekti.

Jei šitas vyras[190] saugos mano žodžius, parašytus akmens paminkle, jų neiškraipys ir neatmes mano teisių, nepašalins mano įrašų, tai jam, kaip ir man, teisingumo karaliui, Šamašas tegul leidžia ilgai viešpatauti ir tegul atveda jis savo žmones į teisingumą.

Jei šitas vyras nepaisys akmens paminkle mano parašytų žodžių, nebos mano prakeikimo ir nebijos dievų prakeikimo, sunaikins mano sukurtą teisę, iškraipys mano žodžius, pašalins mano įrašus, iš įrašo išmes mano vardą ir įrašys savo arba iš prakeikimo baimės tai padaryti paves kam kitam, tai šitam vyrui, vistiek ar jis būtų karalius, ar didžiūnas ar patesis[191], ar kas kitas, vistiek kokiu tik vardu jie nebesivadintų, tegul didysis Anumas, dievų tėvas, mano viešpatavimo skelbėjas, atima jo karalystės didybę, sulaužo jo skeptrą, prakeikia jo likimą.

Tegul Ellilis, viešpats, likimo lėmėjas, mano valdymo išaukštintojas, kurio įsakymai neatmainomi, prieš jį sukelia jo namuose nenumalšinamus sumišimus, nusivylimus, vedančius į jo pražūtį.

Tegul leidžia jam jo viešpatavimo metu vargą, neturto dienas, bado metus, be prošvaistės tamsybę, netikėtą mirtį.

Savo galingu žodžiu tegul paskelbia jo miestui pražūtį, jo žmonių išblaškymą, jo karalystės pavergimą, tegul sutrumpina atminimą jo vardo šalies palikuonijoje.

Ninlilė, didžioji motina, kunigaikštienė, geroji mano užtarėja, kurios įsakymai yra svarūs Ekure, jo sprendimus tegul paverčia beverčiais Ellilio akyse, tegul įkvepia ji Elliliui mintį sunaikinti jo šalį ir pražudyti gyventojus, jo gyvenimui išsilieti kaip vandeniui.

Tegul Eas, didysis kunigaikštis, dievų viešpats, visažinąs, kuris nulemia likimą, mano gyvenimo dienų prailgintojas, atima jam nuovoką ir protą, padaro jį užuomarša, užkamšo jo

---

[190] Tur būt, būsimasis šalies valdovas.

[191] Patesi — bene valstybės administracijos valdininkas (daugiau žiūr. paaiškinimuose).

upių šaltinius ir tegul neužauga jo žemėje duonos, žmonių gyvatos.

Šamašas, didysis dangaus ir žemės teisėjas, gyvųjų valdytojas, viešpats, mano viltis, tegul sutriuškina jo valstybę, kad jis net negalėtų teisti, tegul iškraipo jo kelią, tegul iš pagrindų sukrečia jo kariuomenę, tegul jam, buriant aukojimu, parodo jo valstybės ir žmonių pražūties ženklus.

Tegul Šamašo žodis, neteikiąs jokios vilties, greitai jį pasiekia, tegul aukštybėse jį išplėšia iš gyvųjų tarpo, o žemės apačioje jo siela tegul kankinasi be vandens.

Tegul Sinas, dangaus valdovas, dievas, mano kūrėjas, kurio piautuvas šviečia tarp dievų, atima iš jo karūną ir karaliaus sostą, įtraukia jį į didžią nuodėmę, uždeda jam sunkią bausmę, leidžia jam pabaigti savo viešpatavimo dienas, mėnesius, metus varguose ir vaitojime, jo karaliavimą paverčia neapykanta, jo likimui paskiria gyvenimą, besigrumiantį su mirtimi.

Tegul Adadas, perteklių viešpats, dangaus ir žemės oro valdovas, mano pagelbininkas, atima iš jo dangaus lietų, išdžiovina upių versmes, sunaikina jo šalį troškuliu ir badu, sugriaudžia pykčiu jo miestui, tegul potvynis paverčia jo šalį griuvėsiais.

Tegul Zababa, didis karžygis, Ekuro pirmagimis, mano dešinioji ranka, mūšio metu sulaužo jo ginklą, paverčia jam dieną naktimi, ir į jį nukreipia jo priešą.

Tegul Ištara, kovų ir mūšių valdovė, kuri laimina mano ginklus, mano gailestingoji deivė-globėja, mylinti mano viešpatavimą, savo kerštinga širdimi ir didžiu pykčiu prakeikia jo karaliavimą, jo gerus darbus paverčia blogais, mūšyje ir kovoje sulaužo jo ginklą, pasiunčia jam sumišimą bei sukilimą; tegul ji parbloškia jo karius ir jų krauju prigirdo žemę, o mūšio lauke primėto krūvomis jo karių lavonų; tegul ji nepasigaili jo kariuomenės, jį patį atiduoda į rankas priešų, kurie jį surištą nusivestų į savo šalį.

Tegul Nergalis, galingasis dievas, nenugalimas kovotojas, man pergalės siuntėjas, savo didžia galybe, lygia šelstančiai ugniai nendryne, sudegina jo gyventojus, perskelia jį savo galingu ginklu, sutrupina jo kūną, kaip molio statulą.

Tegul Ninta, vyriausioji kunigaikštytė, kraštų motina,

mano gimdytoja, atima iš jo įpėdinį, neparūpina jam jo vardo nešiotojo jo žmonėse, panaikina vyriškąją jo sėklą.

Tegul Ninkarrakė, Anumo duktė, mano užtarėja Ekure, pasiunčia jo kūnui sunkią ligą, piktą asakkumą[192], nepagyjančią žaizdą, kurios nepažintų gydytojas, kurios neužgydytų perrišimai, kuri, kaip mirtinas įkandimas, neišnyktų, o jis, netekęs sveikatos, vaitotų iki užges jo gyvenimas.

Tegul didieji dangaus ir žemės dievai, visi Anunnakiai savo visumoje ir dievas, Ebabbaro sienų saugotojas, prakeikia baisiu keiksmu jį patį, jo įpėdinius, jo kraštą, jo gyventojus, jo žmones, ir jo kariuomenę.

Tegul taip prakeikia jį Ellilis savo lūpų nepakeičiama ištarme, tegul tai greit jį pasiekia.

---

[192] Asakkumas — bene galvos liga, demonų siunčiama žmonėms.

Paaiškinimai

Adabas (šiandien B i s m a j a) — miestas vidur. Babilonijoje.

Adadas — oro dievas.

Aja — Šamašo žmona.

Akkadas — senovinis šiaurinės Babilonijos miestas su žymiausia Ištaros šventove, Eulmašu vadinama.

Anumas — vyriausias (dangaus) dievas.

Anunnakiai—Anumo valdžioje esantieji dievai.

Asakkumas — bene galvos liga, demonų siunčiama žmonėms.

Assuras (šiandien Q a l a t Š e r q a t) — miestas prie aukštutinio Tigro.

Babilonas (B a b e l i s) — miestas, Hammurabio laikais Babilonijos valstybės sostinė su Esangillo šventnamiu, kuris buvo dievo Marduko kulto vieta; jis stovėjo prie Eufrato upės, šiaurinės Babilonijos dalyje.

Barzibas (B o r s i p p a, šiandien B i r s) — kaimyninis Babilono miestas.

Bennumas — tam tikra liga. Scheilio vertime minima paralyžius.

Bitkarkara — bene Adado kulto vieta (tikrai dar nelokalizuota) su Eudgalgalos šventnamiu.

Challabas — nors tikrai dar nenustatyta, bet manoma, kad tai buvusi Ištaros kulto vieta Chaldėjoje.

Chursagkalamma — (šiandien O h e i m i r) — Kišo miesto dalis, Ištaros kulto vieta.

Daganas — senovės vakarų semitų dievas, kurį babiloniečiai taip pat laikė dievu ir jį garbino ypač vidur. Eufrato gyventojai.

Damgalnunna (D a m k i n a) — Eo žmona, Marduko motina.

Dilbatas (šiandien bene T e l l D e i l e m) — netoli nuo Barzibo, Urašos kulto miestas.

Eabzas — „vandens gelmių namas", Eo šventovė Eride.

Eanna — „dangaus (dievo) namas", Anumo ir Ištaros šventnamis Uruke.

Eas (E n k i s) — vandens ir išminties Dievas, Marduko tėvas, garbintas Eride ir Malkoje.

Ebabbas — „saulės (dievybės) namas", Šamašo šventnamio vardas Larsoje ir Sippare.

Egalmachas — Ninurto šventovė Isine.

Egišširgalas „didžios šviesos namas", mėnulio šventnamis Uro mieste.

Ekuras — Ellilio šventovė Nippure.

Ellilis — seniau sausžemio, o vėliau, kaip ir Anumas, apskritai, viso pasaulio dievas.

Emachas — Macho deivės šventnamis Adabe.

Emeteursagas — Zababos ir Ištaros šventnamis Kišo mieste.

Emišlamas — Irro (Nergalio) šventnamis Kutoje ir Maškanšabryje.

Emišmišas — Ištaros šventovė Ninivoje.

Eninnas — Ellilio sūnaus Ningirso šventovė Girsoje, vienoje Lagašo miesto dalyje.

Entumė — vyriausia vaidilutė, iš kurios buvo pageidaujama, kad pa-

siliktų visą laiką netekėjusi ir išlaikytų kūno skaistybę; ją vedant turėjo būti imama ir sugulovė.

Eridas (šiandien Abu Šahrein, netoli Eufrato intako į Persų įlanką) — Eo kulto vieta su Eabzo šventnamiu.

Esangillas — Marduko šventnamis Babilone.

Eudgalgala — Adado šventovė Engigoje.

Eulmašas — Ištaros šventovė Akkade.

Ezidas—Nabumo šventnamis Barzibe.

Ganas (ikas) — apie 4465,5 m² ploto vienetas.

Girsa — Lagašo kaimyninis miestas, kur buvo Ellilio sūnaus Ningirso šventnamis Eninnas.

Granas (še) — apie 0,047 gr. svorio vienetas.

Hammurabis (Chammurabis) — Babilonijos valstybės karalius, gyvenęs apie 1955—1913 m. pr. Kr. gim.

Igigis — dievas, esąs Anumo valdžioje (žiūr. Anunnakiai).

Ikas (ganas) — apie 4465,5 m² ploto vienetas.

Inanna (Ištara) — meilės ir mūšių deivė.

Irras (Nergalis) — karo ir maro dievas.

Isinas (šiandien Bahrijjat) — miestas į pietus nuo Nippuro.

Ištara (Inanna) — meilės ir mūšių deivė.

Ka — apie 0,4 litro saiko vienetas.

Kadištumė — bene bus buvusi šventnamio prostitutė.

Kešas (bene šiandien Tell Hammam)—kaimyninis Lagašo miestas.

Kišas (šiandien Tel el-Oheimir) — Zababos kulto vieta.

Koras — apie 120 litrų saiko vienetas.

Kuta (šiandien Tell Ibrahim) — miestas šiaurinėje Babilonijoje.

Labumas — pagal Winckleri, tai bene bus climacterium. Klimakteriškas periodas apie 45—50 m. amž. moterų mėnesinių išnykimo laikotarpis.

Lagašas (šiandien Telloh) — Girsos kaimyninis miestas, kur buvo Ellilio sūnaus Ningirsos šventnamis Eninna.

Larsa (šiandien Senkereh) — miestas pietinėje Babilonijoje, kur buvo Šamašo kulto vieta su Ebabbaro šventnamiu.

Malka — bene prie vidurinio Eufrato Eo ir jo žmonos Damgalnunnos kulto vieta.

Mama — dievų motina, garbinta Kešo mieste.

Mardukas — Eo sūnus, Babilono miesto dievas, o Hammurabio laikais — Babilonijos valstybės vyriausias dievas, garbintas Esangillo šventnamyje.

Maškanšabris (šiandien Dšidr) — miestas netoli senovinio Adabo.

Mera (Mari) — netolima vidurinio Eufrato vietovė (šiandien Der).

Mina — apie 500 gr. svorio vienetas.

Mišlamas (Emišlamas) — Irro (Nergalio) šventnamis Kutoje ir Maškanšabryje.

Naditumė — aukšto rango vaidilutė, gyvenusi tai „vienuolyne", tai šalia jo. Būdama pavesta tarnauti Mardukui, galėjo ir tekėti, bet turėjo susilaikyti gimdyti; vaikus gimdydavo vadinamoji šugitumė arba vergė.

Nergalis (Irras) — karo ir maro dievas.

Ninazas — pagal vardą ir emblemą jis turėjęs būti dievas gydytojas.

Niniva (šiandieninis Kujundšik)—

miestas prie Tigro, vėlesnioji Asirijos karalių rezidencija.

Ninkarrakė (Anumo duktė, o Ninurto žmona) — deivė gydytoja.

Ninlilė — Ellilio žmona.

Ninta — dievų motina (žiūr. Mama).

Nippuras - Durankis (šiandien N u f f a r) — vidurinės Babilonijos miestas, kuriame buvo Ellilio šventnamis.

Patesiai — Lagašo miesto šventyklų vyresnieji, o vėliau tokiais vardais vadinosi bene valstybės administracijos valdininkai.

Pi — apie 24 litrų saiko vienetas.

Pihumas — bene tam tikra gėrimų rūšis.

Saras — apie 44,655 m² ploto vienetas.

Sarpanitumė — Marduko žmona.

Sea — apie 4 litrų saiko vienetas.

Sekelis — apie 8 gr. svorio vienetas.

Sezamo (augalų) laukas — bene bus buvęs alyvų augalų laukas.

Sinas — mėnulio dievas.

Sinmuballitas — Babilonijos karalius (gyv. apie 1975—1956 m. pr. Kr.), Hammurabio tėvas.

Sipparas (šiandien A b u H a b b a) — miestas šiaurinėje Babilonijoje.

Sumeras — pietinė Bablonijos dalis.

Sumulaelis — Babilonijos karalius, Hammurabio protėvis (gyv. apie 2043—2008 m. pr. Kr.).

Šamašas — saulės bei šviesos ir teisingumo dievas.

Šugitumė — žemesnioji vaidilutė, kuri, vedus naditumę, būdavo sugulove.

Tadmigtumas — bene paskola (daugiau žiūr. § 102 išnašą).

Talituma — Ištaros gausingos epiklezės.

Tutula — netolima vidurinio Eufrato vietovė, maždaug prie šiandieninio H i t miesto.

Tutas — Marduko sūnus Nabumas, rašto dievas.

Uras (šiandien M u q a i j a r) — miestas pietinėje Babilonijoje, iš kurio, pagal Gen. 11, 31, iškeliavęs Abraomas. Čia buvo mėnulio šventnamis.

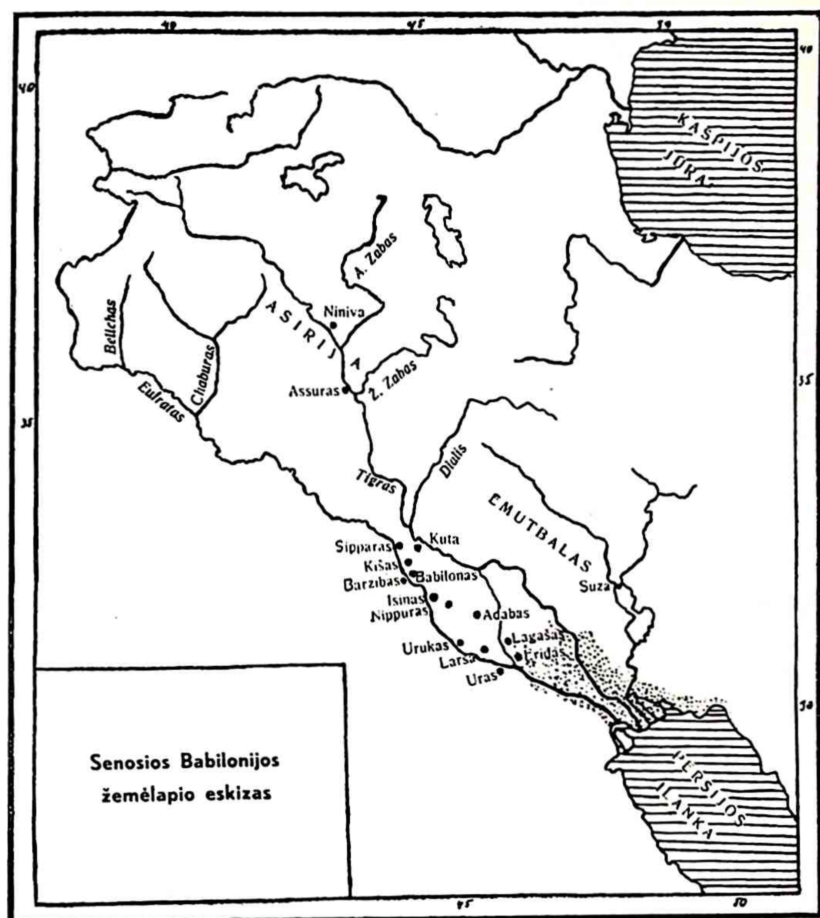
Uraša — vienas Ninurtos pavidalas, garbintas Dilbate.

Urukas (šiandien W a r k a, biblinis E r e c h a s, pietinėje Babilonijoje) — Anumo ir Ištaros kulto vieta.

Zababa (Z a m a m a) — vienas Ninurtos pavidalas, garbintas Emeteursago šventnamyje, Kišo mieste.

Zermašitumė — ypatinga vaidilutė, kuriai buvo draudžiama gimdyti; tekėdama kartu duodavo ir sugulovę.

Zikrumė — tam tikra vaidilutė, kuri gyveno kaip „vyrai eunuchai (— moterys eunuchos)“, netekėjusi ir bevaikė. Čia slėpėsi šventyklos tarnautojų „secretum“.

Senosios Babilonijos žemėlapio eskizas

SOMMAIRE.

Le présent ouvrage „La loi de Hammourabi“ se compose de deux parties. La première partie est une Introduction dont l'auteur est le docent A. Tamošaitis. Cette Introduction est divisée en deux sections: la première donne un aperçu sur la découverte du texte et sur son déchiffrement; la deuxième décrit la société babylonienne et l'ordre juridique du temps de Hammourabi. En ce qui concerne ce dernier, la section contient une description et une analyse sommaires des institutions principales du droit civil et criminel ainsi que de la procédure judiciaire. En analysant les institutions du droit civil, l'auteur fait des comparaisons entre le droit de Hammourabi et le droit romain.

La deuxième partie contient la traduction en lithuanien du texte de l'inscription de Hammourabi. La traduction a été faite par le candidat stagiaire aux tribunaux J. Kairys et le docent A. Tamošaitis. Elle n'est pas faite de l'original, mais des traductions réputées en d'autres langues et notamment: 1) Dr. V. Eilers, Die Gesetzesstelle Chammurabis, Leipzig, 1932, 2) V. Scheil, La loi de Hammourabi, Paris, 1906, 3) Dr. H. Winckler, Die Gesetze Hammurabis, Leipzig, 1903, 4) J. Kohler und F. E. Peiser, Hammurabis Gesetz, Leipzig, 1904 et 5) J. M. Volkov, Zakony vavilonskago caria Chammurabi, Moskva, 1914.

Les discordances éventuelles entre ces différentes traductions sont indiquées dans les notes.

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO

Teisių Fakulteto leidiniai.

I.

Teisės Mokslų Biblioteka.

1. *v. Gareis Karl*, Teisės enciklopedija ir metodologija. Su prof. *P. Leono* prakalba. 1924 m., 65 p.
2. *Leonas Petras*, prof., Teisės enciklopedijos paskaitos. 2 leid. 1931 m. 263 p.
3. *Leonas P.*, prof., Teisės filosofijos istorija. 1928. VIII. + 429 p.
4. *Mačys Vl.*, prof., Civilinio proceso paskaitos. 1924 m., 448 p.
5. *Stankevičius V.*, doc., Baudžiamoji teisė. 1925 m., 292 p.
6. *Gumplowicz L.*, Sociologijos pagrindai. Vertė *A. Janulaitis*. 1929 m., XIX + 343 + VIII.
7. *Jaščenka A.*, Tarptautinės teisės kursas, I t. Konstitucinė tarptautinė teisė. 1931 m. XVIII + 723 p.
8. *Olivier-Martin*, Prancūzų revoliucija ir korporatinė organizacija. 1931. 16 p.
9. *Girard*, Romėnų teisė, I t. Vertė *A. Tamošaitis*. 1931 m. IV + 492 p.
10. *Römer'is M.*, prof., Dabartinės konstitucijos, antrasis rinkinys. 1932 m. 233 + 229 p. (Teisės istorijos įvadas 1—233 p.; II. Konstitucijų tekstai 1—229 p.).
11. Lietuvos Žydų seimai XVII—XVIII amž.
12. *Lappo J.*, Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos. 1932 m. IV + 172 p.
13. *Brunner K.*, Trumpa Vokietijos teisės istorija.
14. *Lappo J.*, Iš Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo istorijos XVI amž. 1932 m. 27 p.
15. *Beccaria C.*, Apie nusikaltimus ir bausmes. Išvertė *R. Burokas*, pratartis *Stankevičiaus*. 1935 m. XXVIII + 80 p.
16. *Lappo J.*, Iš vyriausiųjų Lietuvos suvažiavimų istorijos XVI amž. 1932 m. 43 p.
17. *Girard*, Romėnų teisė, II t. Vertė *A. Tamošaitis*. 1932 m. IV + 514 p.
18. *Kipp Th.*, Romėnų teisės šaltinių istorija.
19. *Girard P. F.*, Romėnų teisė, III t. Vertė *A. Tamošaitis*. 1933 m. IV + 514 p.
20. *Römer'is M.*, Valstybė ir jos konstitucinė teisė, I dalis. Valstybė. I tomas. 1934 m. XII + 340 p.
21. *Römer'is M.*, Valstybė ir jos konstitucinė teisė, I dalis. Valstybė. II tomas. 1935 m. XII + 412 p.
22. *Römer'is M.*, Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. I dalis. 1937 m. VIII + 527 p.
23. *Mestre Achille*, Iš viešosios prancūzų teisės. 1938 m.
24. *Leonas P.*, Sociologija.
25. *A. Tamošaitis* ir *J. Kairys*. Hammurabio Įstatymas.
26. *Römeris M.*, Valstybė ir jos konstitucinė teisė, II dalis. Konstitucinės institucijos. t. I.

II.

Ekonominių Mokslų Biblioteka.

1. *Moravskis A.*, doc., Lietuvos finansai, I dalis. Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos biudžeto formavimusi ir vystymusi. 1925 m., 136 p.

2. *Moravskis A.*, doc., Lietuvos finansai, II dalis. 1925 m., 158 p.
3. *Pokrovskis N.*, prof., Finansų mokslo pagrindai. 1926 m., 522 p.
4. *Tugan - Baranovskis M.*, prof., Politiškosios ekonomijos pagrindai. Vertė doc. *P. Šalčius*. 1923 m., 329 p.
5. *Weber M.*, Ūkio istorija. Vertė *J. Pajaujis*. 1929 m., 308 p.
6. *Conrad J.*, Politinės ekonomijos vadovėlis. 1929 m., 188 p.
7. *Šalčius Petras*, Kooperacija. 1931 m., XII + 358 p.
8. *Eulenburg Franz*, Ekonominė politika ir užsienio prekyba. Vertė *J. Pajaujis*. 1931 m. XII + 487 p.
9. *Cassel Gustav*, Teoretiškoji socialekonomija. Vertė *P. Šalčius*. 1931 m.
10. *Oncken August*, Politinės ekonomijos istorija. Laikai prieš Adomą Smithą. 1932 m., 520 p.
11. *Gide Charles ir Rist Charles*, Ekonominių teorijų istorija. Nuo fiziokratų ligi mūsų dienų. Vertė *J. Pajaujis*. 1932 m., XVI + 776 p.
12. *Rimka A.*, Socialekonominė statistika. Teorija ir metodai, 1933 m. VIII + 572 p.
13. *Robertson D. H.*, Pinigai. Vertė *K. Lukša*. 1938 m. IV + 144 p.

III.

Teisių Fakulteto Darbai.

I tomas. 1924 m. red.: doc. *A. Rimka*.

1. *Leonas P.*, prof., Kolektivizmo pradas Lietuvos civilinės teisės novelėse.
2. *Mačys Vl.* — Socialinis teisių mokslo tikslas ir mūsų žemės reformos įstatymas.
3. *Rimka A.* — Lietuvos visuomenės ūkio bruožai ligi Liublino unijos metų.
4. *Šalčius P.*, doc. — Kooperatyvų įstatymai; 5. Kritika ir bibliografija; 6. Teisių Fakulteto apyskaita 1922/24 mokslo metams. 232 p.

II tomas. 1925/28 m. red.: prof. *A. Janulaitis*.

1. *Römer'is M.*, prof., Trečiasis tarptautinis sociologijos kongresas Romoje. 1—14 p.
2. *Leonas P.*, prof., Dėl vieno įstatymų aiškinimo. 15—22 p.
3. *Rimka A.*, doc., Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais. 23—86 p.
4. *Janulaitis A.*, prof. Vyriausias Lietuvos Tribunolas XVI—XVII amž. 1—172 p.
5. *Balogh'as El.*, Teisinė pralaikėjimo palūkanų prigimtis. 1—27 p.
6. *Gummerus H.*, Piniginio ūkio kitimas senovės Romoje. 1—15 p.

III tomas. 1927 m. red.: prof. *A. Janulaitis*.

1. *Römer'is M.*, prof., Reprezentacija ir mandatas. 1—312 p.
2. *Janulaitis A.*, prof., Imperijos Rūmų Teismas. 1—83 p.

IV tomas. 1928 m. red.: prof., *A. Janulaitis*.

1. *Janulaitis A.*, Užnemunė po Prūsais (1795—1807 m.). XII+404 p.
2. *Römer'is M.*, Administracinis teismas. XII + 359 p.

V tomas. 1929 m. red.: prof. *A. Janulaitis*.

1. *Šalčius P.*, doc., Iš vertės ir kainų teorijų. 56 p.
2. *Tamošaitis A.*, Istoriškoji teisės mokykla Vokietijoj. 179 p.
3. *Šalčius P.*, doc., Kooperatizmas. 135 p.
4. *Janulaitis A.*, prof., Baudžiavų panaikinimo sumanymai Lietuvoje (1817—1819 m.). 112 p.
5. *Veriga - Darevskis*, Lietuvos mokesčiai XV—XVI amž. 52 p.
6. *Janulaitis A.*, prof., Napoleono Teisynas. VIII + 204 p.

VI tomas. 1932 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

Straipsnių rinkinys prof. *P. Leonui* pagerbti.

1. *Römer'is M.,* Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. 193 p.
2. *Leonas P.,* Teisės reliatyvumas. 13 p.
3. *Rimka A.,* Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Auszros“ - „Varpo“ gadynės (1883—93) socialekonominiai raštai. 139 p.
4. *Jurgutis,* Visuomeninių Tomo Garigue Masaryk'o minčių pagrindai. 22 p.
5. *Mačys Vl.,* Apie teismo kandidatų ir advokatų paruošimą. 12 p.
6. *Moravskis A.,* Lyginamoji Pabaltės valstybių visuomenės ūkių apžvalga. 24 p.
7. *Veriga-Darevskis A. J.,* Dvaro padūmės mokestis Užnemunėje. 12 p.
8. *Šalkauskas K.,* Būstinė civilių įstatymų ir Napoleono kodekso veikimo srityse. 18 p.
9. *Šalčius P.,* „Auszros“ ir „Szwiesos“ ekonomika. 37 p.
10. *Jungferis Vl.,* Teoretiškosios politiškos ekonomijos objektas ir esmė. 12 p.
11. *Bieliackinas S.,* Prisiekusieji sprendėjai. 49 p.
12. *Stankevičius Vl.,* Baudžiamosios teisės istorijos pamatiniai bruožai. I. Atsakingumo principas Izraelio tautos teisėje. II. Atsakingumo principas Romėnų teisėje. 80 p.
13. *Jaščenka A.,* Diplomatinių agentų civilinis teismingumas. 12 p.
14. *Petkevičius T.,* Klaipėdos Krašto Statuto vykdymo priežiūra. 21 p.
15. *Janulaitis A.,* Ignas Danilavičius, Lietuvos ir jos teisės istorikas. I dalis. Gyvenimas ir darbai. 231 p.

VII tomas. 1930/35 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Bieliackinas S.,* Baudžiamųjų bylų gynimas. 111 p. 1930 m.
2. *Krivickas D.,* Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Tribunolas. XVI + 453 p. 1935 m.

VIII tomas. 1935/1936 m. Red., prof. *A. Janulaitis.*

1. *Bučas J.,* Ekonominio pajėgumo principas mokesčių paskirstymo teorijoje. VIII + 264 p. 1935 m.
2. *Janulaitis A.,* Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795—1863 m.). XX + 629 p. 1936 m.

IX tomas. 193

1. *Šalčius* ... ietuvoje iki 1915 m. IV + 277 p.
2. *Čepas* ... ečiai.

IV.

1. Teisių Fakulteto programos 1931/1932 m.
2. Teisių Fakulteto reguliaminas, I dalis 1932. 12 p.

V.

Teisės ir Ekonomijos Studijos.

(Diplominiai ir konkursiniai darbai).

I tomas. 1936 m., red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Audickis J.,* Verslo mokesčiai. 74 p.
2. *Šabūnas L.,* Didž. Lietuvos Kunig. Iždo Tribunolas. 99 p.
3. *Kakliauskas S.,* Naturalis gyventojų judėjimas Lietuvoje praeityj ir ateinančių 20 metų laikotarpyje. 72 p.
4. *Elsbergas S.,* Lietuvos Žemės Reforma. 71 pusl.

II tomas. 1938 m., red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Alseika V.,* Filmų priežiūra Lietuvoje. 72 p.
2. *Plateris A.,* Teisiniai Livonijos ir Kuršo santykiai su Lietuva. XVI—XVIII amž.
3. *Minkevičius P.,* Metodai ir priemonės kovai su prostitucija. 52 p.